

ISSN 2667-4432

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/juhis>

Journal of Universal History Studies

Volume IV
Issue I
June 2021

JOURNAL OF UNIVERSAL HISTORY STUDIES

JUHS indexed by: EBSCO, Google Scholar, Index Copernicus(Master List), Index Islamicus, J-Gate, Cite Factor, Directory of Research Journals Indexing(DRJI), Academic Resource Index, Scientific Indexing Services(SIS), Journal Factor, Cosmos, Eurasian Scientific Journal Index(ESJI), Rootindexing, International Institute of Organized Research(I2OR), General Impact Factor(GIF), ROAD, Kaynakça.info, Academic Journal Index, ASOS Index, World Catalogue of Science Journals(WCOSJ), İSAM, Crossref, Scilit, Electronic Journals Library(EZB), Haw Hamburg University Library, Leipzig University Library, German Union Catalogue of Serials(ZDB), İdeal Online, World Cat, Initiative for Open Citations(I4OC), Stanford University Libraries, Researchgate, Base Index, Journals Directory, Scientific Journal Impact Factor(SJIF), Wisdom.ai, International Scientific Indexing(ISI), Göttingen State and University Library(SUB), Leibniz Information Centre for Science and Technology University Library(TIB), InfoBase Index, Carolina University.

JUHS is an international, peer-reviewed journal, published every six months and two issues per year (June and December).

e-mail: juhisjournal@gmail.com

Düzce-2021

Editor in Chief

Dr. Sabit DOKUYAN/Düzce University

Co-Editor

Dr. Selma GÖKTÜRK ÇETİNKAYA/ Bilecik,Şeyh Edebalı University

Section Editors

History Section Editors

Dr. Mustafa KEŞKİN/ Erciyes University(Emeritus)

Dr. Remzi KILIÇ/ Erciyes University

Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU/ Karabük University

Dr. Neslihan ALTUNCUOĞLU/ Erciyes University

Archaeology Section Editor

Dr. Nurperi AYENGİN/ Düzce University, Turkey

Advisory Board

Dr. Bünyamin KOCAOĞLU/ Ondokuz Mayıs University

Dr. Enis ŞAHİN/ Sakarya University

Dr. Jamshid ROOSTA/ Shahid Bahonar University of Kerman

Dr. Mustafa KEŞKİN/ Erciyes University (Emeritus)

Dr. Remzi KILIÇ/ Erciyes University

Editorial Board

Dr. Abdullah Kutalmış YALÇIN/ Düzce University

- Dr. Anar RAHİMOV/ Khazar University*
- Dr. Claudia IOV/ Universitatea Babeş Bolyai*
- Dr. Dilara USLU/ Bilecik Şeyh Edebali University*
- Dr. Emzar MAKARADZE/ Batumi Shota Rustaveli State University*
- Dr. Erhan YOSKA/ Erciyes University*
- Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU/ Karabük University*
- Dr. Haluk SELVİ/ Sakarya University*
- Dr. Haşim ERDOĞAN/ Hacı Bektaş Veli University*
- Dr. Hava SELÇUK/ Erciyes University*
- Dr. Hussein KASASBEH/ Mutah University*
- Dr. Ivelin Argirov IVANOV/ University of Veliko Tarnovo*
- Dr. Jie LYU/ Renmin University*
- Dr. Kaya Tuncer ÇAĞLAYAN/ Ondokuz Mayıs University*
- Dr. Mansour AMİNİ/ UCSI University*
- Dr. Mikail ACIPINAR/ İzmir Katip Çelebi University*
- Dr. Mohammad Saleh BANI ISSA/ Middle East University*
- Dr. Mohammed Ibrahim ABU EL-HAIJA/ Middle East University*
- Dr. Mohsen MORŞALPOUR/ Sistan and Baluchestan University*
- Dr. Muhidin MULALİC/ International University of Sarajevo*
- Dr. Murat KARATAŞ/ Abdullah Gül University*
- Dr. Nazim MUSTAFA/ Presidential Library, Azerbaijan*

Dr. Neslihan ALTUNCUOĞLU/ Erciyes University

Dr. Nurperi AYENGİN/ Düzce University

Dr. Osman KÖSE/ Police Academy, Turkey

Dr. Ökkeş NARİNÇ/ Namık Kemal University

Dr. Reza Ekhtari AMİRİ/ University of Mazandaran

Dd. Serap FIŞO/ International University of Sarajevo

Dr. Sevilay ÖZER/ Mehmet Akif Ersoy University

Dr. Stefano TAGLIA/ The Oriental Institute of Prague, The Czech Republic

Dr. Stipica GRGIC/ University of Zagreb

Dr. Süleyman ÖZBEK/ Hacı Bayram Veli University

Dr. Yuliya BILETSKA/ Karabük University

Dd. Wameedh Sarhan AL-RUBAYE/ Irak Middle Technical University

Dr. Zugravu NELU/ Universitatea Alexandru Ion Cuza din Iaşi

Layout Editor

Dd. Ahmet Coşkun TEKİN/ Teacher

Foreign Language Advisor

Mehmet GÜZEL/ Teacher

Editorial Secretariat

Dd. Ahmet Coşkun TEKİN/ Teacher

Proofreader

Raziye ERDOĞDU/ Teacher

Issue Referees

Dr. Abdullah ERDOĞAN/ Erciyes University

Dr. Abdullah Kutalmış YALÇIN/ Düzce University

Dr. Ahmet TOKSOY/ Adnan Menderes University

Dr. Arif KOLAY/ Dumlupınar University

Dr. Aysun SARIBEYHAYKIRAN/ Adnan Menderes University

Dr. Billy NYADERA/ Marmara University

Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU/ Karabük University

Dr. Hasan TUNCER/ Hacı Bektaş Veli University

Dr. Muammer ULUTÜRK/ Necmettin Erbakan University

Dr. Muhidin MULALIC/ International University of Sarajevo

Dr. Neslihan ALTUNCUOĞLU/ Erciyes University

Dr. Onur Sadık KARAKUŞ/ Düzce University

Dr. Pınar ÜLGEN/ Gaziosmanpaşa University

Dr. Refik ARIKAN/ Bilecik Şeyh Edebali University

Dr. Selma GÖKTÜRK ÇETİNKAYA/ Bilecik Şeyh Edebali University

Dr. Naseraddin ALIZADEH/ Karabük University

CONTENTS

Research Articles

1

A Week of Mayhem: The July 30 Insurgency in the Gambia

Bir Kargaşa Haftası: Gambiya'da 30 Temmuz Ayaklanması

Akpojevbe Omasanjuwa-Modu Lamın Tarro

(1-29)

2

Sultan II. Abdülhamid'in İstihbarat Şeflerinden Ahmed Celaleddin Paşa:
"Gözdelikten Firara" Hayatı ve Faaliyetleri

*Ahmed Celaleddin Pasha, One of the Intelligence Chiefs of Sultan Abdulhamid II:
His Life and Activities from Favorite of the Sultan to Desertion*

Emre Gör

(30-53)

3

Red Terror in Azerbaijan: The Case of the "Reserve Rightwing Trotskyite
Center of the Counterrevolutionary Nationalist Organization" (1938-1956)

*Azərbaycan'da Kızıl Terör: "Sağ-Troçki Karşı Devrimci Milliyetçi Örgütün Yedek
Merkezi'nin" Tarihi (1938-1956)*

Aydın Alizade

(54-66)

4

The Medieval Bosnian State as an Elective Monarchy

Bir Seçim Monarşisi Olarak Ortaçağ Bosna Devleti

Filip Novaković

(67-78)

5

Türk Siyasi Hayatında Yeniden Milli Mücadele Hareketi (1967-1980)

A New National Struggle Movement in the Turkish Political Life (1967-1980)

Abdullah Kutalmış Yalçın

(79-97)

6

Moğol Tahakkümü Sürecinde Sultan Öyüğü Uc Bölgesi
Sultan Oyugi Region During the Mongolian Domination Process

Cem Boz

(98-113)

Book Review

7

Yontuların Dili: Hitit Geç-Hitit Dünyası / Erdal Yazıcı
Voice of Sculptures: Hittite Neo-Hittite World / Erdal Yazıcı

Efecan Anaz

(114-117)

Editörden

Kıymetli Okuyucular

Journal of Universal History Studies (JUHS) Haziran sayısıyla karşınızdayız. Yeni sayımızda çeşitli konularda ve farklı dönemlere ait 7 bilimsel çalışmayı sizlere sunuyoruz. Bu çalışmaların içerisinde; Osmanlı ve Cumhuriyet dönemine ışık tutan makalelerin yanı sıra, daha eski tarihler hakkında bizleri aydınlatan makaleler de yer almaktadır. Dergimizin yeni sayısının hazırlık aşamasında hem çalışmalarını dergimize yollayan yazarlarımıza hem de hakemlik yaparak derginin daha üst seviyelere çıkması için katkı sağlayan değerli hakemlerimize çok teşekkür ediyoruz. Dergi olarak en büyük amacımız; her yeni sayıda kendimizi geliştirerek bilim dünyasına katkı sağlayacak çalışmaları sizlere ulaştırmaktır. Diğer sayımız aralık ayında yayınlanacaktır. Kıymetli tarihçiler ve araştırmacıların çalışmalarını bekliyoruz.

Diğer sayımızda görüşmek üzere, sağlıklı ve ilim dolu günler diliyorum...

Doç. Dr. Sabit DOĞRUYAN

Şef Editör

Haziran 2021/Düzce

From Editor

Dear Readers,

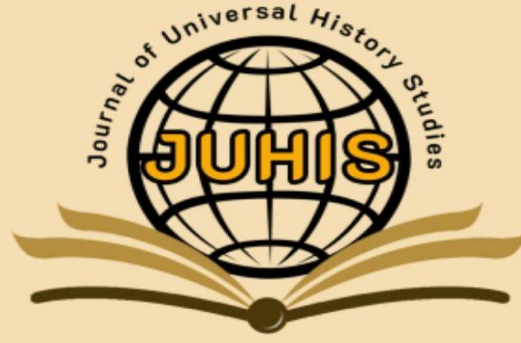
We are here with the June issue of our journal, Journal of Universal History Studies (JUHS). In our new issue, we present 7 scientific studies on various subjects and from different periods. In these studies, in addition to the articles that shed light on Ottoman and Republic of Turkey periods, there are also articles that enlighten us about the ancient history. We would like to thank both the authors who sent their works to the journal during the preparation of the new issue of our journal and our valuable referees who contributed to the higher levels of the journal by refereeing. Our biggest goal as a journal; to develop ourselves in every new issue to contribute to the world of science. The next issue will be published in december. We expect the work of esteemed historians and researchers.

I wish you healthy and scientific days to see in our other issue...

Assoc. Prof. Dr Sabit DOĞRUYAN

Editor in Chief

June 2021 |Düzce

Journal of Universal History Studies

A Week of Mayhem: The July 30 Insurgency in the Gambia¹

Bir Kargaşa Haftası: Gambiya’da 30 Temmuz Ayaklanması

Submission Type: Research Article

Received-Accepted: 14.06.2020 / 04.10.2020

pp. 1-29

Journal of Universal History Studies (JUHIS) • 4(1) • June • 2021 •

Akpojevbe Omasanjuwa

University of the Gambia, Lecturer, Department of Social Sciences, Gambia

Email: masapele@yahoo.com

Orcid Number: 0000-0002-8005-3924

Modu Lamın Tarro

University of the Gambia., Kanifing, The Gambia.

Email: mltarro@utg.edu.gm

Orcid Number: 0000-0002-4973-4334

Cite: Omasanjuwa, A , Tarro, M . (2021). A Week of Mayhem: The July 30 Insurgency in the Gambia . Journal of Universal History Studies , 4 (1) , 1-29 . DOI: 10.38000/juhis.752635

¹ This article is analyzed by two reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor/ Bu makale iki hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir.

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed/ Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

* The co-author composed part III which is an account of his experience “The July 30 Mayhem: An Eye Witness Explanation Eye Witness Account” based on his experience of what transpired in the Field Force Barracks (where he was born and raised) during the uprising.

* This work is licensed under a [Creative Commons BY-NC-SA 2.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.0/) (Attribution-Non Commercial-Share Alike).

Abstract

The paper explains the emergence of political parties in The Gambia before and after independence and how they fared during presidential and parliamentary elections till an insurgency nearly toppled the regime. It also examines the causes of different types of coups, and relates it to the Gambian situation, thereafter a detailed eyewitness account of the insurgency followed. The role played by invading Senegalese forces in quelling the uprising and restoring law and order received attention. The findings show that economic problems, corruption, and carefree attitude of the ruling oligarchy were among the causes of the attempted overthrow.

Keywords: The Gambia, Military Coup D'état, Corruption, Democracy, Rebellion.

Öz

Bu çalışma bağımsızlık öncesi ve sonrasında Gambiya'daki siyasi partilerin birleşmesini ve neredeyse rejimi deviren bir isyana kadar başkanlık ve parlamento seçimleri boyunca onların nasıl yola çıktığını açıklar. Çalışma aynı zamanda askeri darbelerin farklı çeşitlerinin sebeplerini ve Gambiya'daki durumla alakasını, sonrasında takip eden ayaklanmanın detaylı görgü tanıklığını inceler. Senegal güçlerinin istilasıyla ayaklanmayı bastırma ve teslim alınmış esas vaziyetle kanun ve nizamı yeniden kurma rolü oynandı. Bulgular ekonomik problemler, yolsuzluk ve oligarşi yönetiminin kayıtsız tavrı hükümeti devirme teşebbüsü sebeplerinin arasında gösterir.

Anahtar Kelimeler: Gambiya, Askeri Darbe, Yolsuzluk, Demokrasi, Ayaklanma.

Introduction

The 1963 census report shows the ethnic composition of The Gambia at independence consisted of Mandinkas (42 percent), Fula (18 percent), Wollof (16 percent), Jola (10 percent), Sarahuli (9 percent), others (4 percent). Non-Gambians constituted (1 percent). Eighty five percent of the population is Muslim while the remaining practices either traditional beliefs or Christianity. During colonial rule, the country was in two administrative segments namely the colony that was predominantly Wollofs and Akus while the Mandinka, Jolas, and Fula dominated the rural areas called the protectorate (Hughes and Perfect, 2008, p. 261). Additionally, the rural areas have some concentrations of Wollofs.

The territory became a British colony in 1843 until independence in 1965 (Hughes and Perfect, 2008, p. XXXV and XXII)² From 1880 until 1960, educated Africans had limited franchise in a legislative council (Hughes and Perfect 2008, p. XXIII).³ This facilitated the emergence of political parties after the W.W.2. The Rev. J. C. Faye established the Democratic Party in June 1951 while Garba M. I. Jahumpa followed suite with the Muslim Congress before P.S. Njie founded the United Party (Hughes and Perfect, 2008, p. XLVII). On February 14, 1959, the Peoples' Protectorate Party (PPP) came into existence followed by the Gambia Congress Party (GCP) in October 1962 but later dissolved and merged with PPP on March 7, 1968 (Hughes and Perfect, 2008, p. XLIX and 48). These organizations operated only in the colony, an apparent colonial ploy of divide and rule, designed to pacify the vociferous urban elites while rural dwellers remained disenfranchised. The People's Progressive Alliance (PPA) came into being in October 1968 (Hughes and Perfect, 2008, p. 114 and xxvii). In 1972, the Gambian Vice President Sheriff M. Dibba resigned his position due to an affair involving his brother (Hughes and Perfect, 2008, p. 53).⁴ Garaba I.M. Jahumpa replaced him as Minister of Finance on October 9, 1972. (Hughes and Perfect, 2008, p. 87). Dibba formed the National Convention Party on September 7, 1975 after leaving office (Hughes and Perfect 2008, p153). On March 29, 1986, the Gambia People's Party joined the fold while on September 28, 1991 People's Democratic Party was born. (Hughes and Perfect 2008, p. 206 and XXVIII) The People's Organization for Independence and Socialism PDOIS came into existence on August 19, 1986 (Hughes and Perfect, 2008, p. 112).

The 1960 pre-independence constitution extended voting privilege to the protectorate dwellers hence the founding of the Protectorate Peoples Party appealed to the predominantly Mandinka population that has all along been marginalized by the urban-based parties. However, for it to favourably compete with the urban based parties, in December 1959, the party had a change of name to Peoples Progressive Party (Hughes and Perfect 2008, p. XXV).⁵

² "In 1821, the administration of The Gambia was taken from the Company of Merchants and vested in the governor of Sierra Leone. Affairs in the new Crown Colony of the Gambia were handled directly by the commandant of the garrison until 1829 and thereafter by a lieutenant governor subordinate to the governor of Sierra Leone. In 1843, the administrative link with Sierra Leone was broken and the Gambia was granted its own governor." **June:** Gambia becomes a separate colony under Governor H.F. Seagram.

³ January 23, 1883 J. D. Richards was appointed as first African member of the Legislative Council.

⁴ "His downfall was in part the result of the "butut scandal"; his brother, Kutubo, had been arrested smuggling Gambian currency and other contraband goods into Senegal in August and was found to have been working out of No. 1 Marina Parade [State House], Sheriff Dibba's official residence."

⁵ The political parties attest to the democratic tradition of the prevailing political order. All the parties, apart from The People's Organization for Independence and Socialism PDOIS, are virtually owned by the founders, one-man parties. The history of the country shows the ease with which their members cross carpet to the winning party (PPP) immediately after either parliamentary or presidential elections. A country with less than one million inhabitants witnessing a proliferation of parties after colonial rule, most of which fizzle out within a short time, indicates that the politicians were self-seeking individuals with no concrete agenda for the masses. That,

During the 1962 general election spiced with ethno-religious flavour, the PPP mobilized the Mandinka, and Jola voters to confront the colony-based parties to secure victory. The PPP's firm grip on political power until July 22, 1994 made the electoral process a mere formality. Independence was within the British Commonwealth with the Queen as Head of Government, but from 18-26 November 1965 government organized a referendum to assert complete independence and attained republican status. The required two third majority was short, however a repeat of the exercise on April 24, 1970 was successful.⁶ The country became a republic within the Commonwealth. Thus, the Queen ceased to be the Head of Government, and the Privy Council equally ceased to be the final appellate court. The designation of Prime Minister became President and Commander-in-Chief with a new constitution replacing the independence constitution.

The ruling party the PPP, won three consecutive presidential elections conducted in 1982, 1987, and 1992. During the 1982 election, the party secured victory with 72.51 percent of vote cast while the closest contender the NCP had 27.56 percent (Hughes and Perfect, 2008, p. 255). The next election was in 1987. PPP had 59.18 percent followed by the NCP with 27.51 percent, and GPP had 31.31 percent (Hughes and Perfect, 2008, p.255). The last preceding the military takeover on July 22, 1994 was in 1992. The PPP had 58.48 percent of the vote cast, NCP. 22.1 percent while GPP secured 8.10 percent. PDIOS came last with 5.24 percent. The PPP outclassed the other parties in all parliamentary elections from 1966 until 1992 (Arnold and Perfect, 2008, p. 255).

Notwithstanding the democratic culture in place, on July 30, 1981, the Gambian government had cause to invite Senegalese forces to put down an attempted coup. The development alarmed pro-democracy observers to the extent that some had cause to question the unprecedented action against an ostensibly enviable fledgling democracy in Africa (Camara Amadou, 1982, p. 1) reported that "the news of the overthrow was supposedly hailed with overwhelming jubilation. Many saw it as a deliverance from their economic quagmire. Such sentiments have perplexed many politicians that if the public welcomed the event, how had Jawara and his party won the past election with a landslide victory?" Diverse opinions are in circulation concerning the motives of the conspirators; however, no publication has justified the rebellion. This write-up explains how the coup proof strategies in place resulted in a regime failure which mixed-up a paramilitary force with civilians who attempted an overthrow of the elected government.

The write which is in five parts begins with the introduction that explains the demographic composition of the country and the emergence of political parties prior to independence and their effects on election results till the democratic dispensation came under attack, it exposes the ethnic undertones of the country. Part II concerns types of coups and how they are caused by any or a combination of military involvement in politics, popular demand, and dwindling support for the government in power and economic problems. Part III is a composition based largely on an eyewitness account of unfolding background events and what transpired during the insurgency. As researched accounts of the detail events are scanty in print, the oral eyewitness account is of importance as virtually all the principal actors in the mayhem are known to the narrator who was born and raised in the Field Force barracks. The account explains the discontent among the Force members, and their unprofessional interactions with civilians, especially politicians. It also shows the

fundamentally, is among the remote causes of the 1981 uprising.

⁶ At the first referendum in 1965, 61,568 voted for while 31,921 voted against. At the second in April 1970, 84,968 voted in favour while 35,638 voted against. Source: The Historical Dictionary of The Gambia Arnold Hughes and David Perfect.

quasi-military features which added impetus to the activities of the rebels. It concluded by a narration of how the intervention of foreign forces restored law and order. Part IV is an account of several factors which triggered the cataclysm overtime. Simmering ethnic tension, economic distress amid extravagant lifestyle of politicians sustained by blossoming corruption are explained. Others are the totalitarian grip of the ruling party on power under the cloak of democracy, coupled with inadequate coup proof strategy and weak trade unionism. Part V encompasses concluding remarks.

Coup Typology in Africa

Iren Omo-bare (1990, p. 1-23) advanced reasons precipitating military coups in Africa. These include political factors, economic factors, failed civilian leadership, inadequacy and weaknesses of political institutions, inability of the existing regime to gain legitimacy, cultural pluralism, personal factors, and foreign influences. Samuel Huntington and S. E. Finer are of the opinion that “coup d’état is most likely to occur in states lacking institutionalised political cultures, which also suffers economic hardship and social division,” (Thompson Alex, 2010, p. 259). The organisational ability and the character of the military is another school of thought propounded by Morris Janowitz (Ibid 138). Morris explained that the patriotism, discipline, professionalism, and cohesion at the heart of military service in time compel soldiers to intervene in order to rid the state of inept and corrupt civilian governments. Alex Thompson (2010, p.137-138) further categorised coups as guardian, veto, and breakthrough coups.

Guardian coups are undertaken to salvage a state from collapse due to bad governance, while veto coup concerns those whose causes are linked with the deteriorating conditions of military institutions. This was the type that instigated the United States in collaboration with six Caribbean states at the dawn of 25 October 1983 to invade Grenada during the Regan administration (Nguyen Phuong, 2009). Another example is the 1992 coup in Algeria staged to stop the Islamic Salvation Front from assuming power. The Islamic organisation was on the verge of winning an election when the military seized power as the service men were not sure of their position in the unfolding scheme of things (Alex Thompson 2010, p. 138). Breakthrough coups sweeps away traditional or autocratic administrations, like the creeping coup which overthrew the monarchy in Ethiopia ending the 44 years reign of Hale Selassie in 1974.

The opinions of Samuel Huntington and that of S. E. Finer and Morris Janowitz cited above summed up that of Omo-bare. Fundamentally, what made the Gambian situation exceptional is that the prime movers of the insurgency were civilians who co-opted paramilitary force men into their ranks. In other instances, in Africa, it is unconventional for civilians to play major roles in executing a coup plot let alone being the instigators. Also, in all cases of either attempted or successful overthrow of regimes, the execution stage is strictly a military affair.

Taeko Hirori and Omori Sawa (2013, p. 40) observed that “leaders in democracies are not immune to coups and coup threats either. Coups have also been attempted, often successfully; in many young and transitional democracies... indeed, coups have occurred in all sorts of political regimes, albeit to varying degrees.”, “Despite the wave of global democratization that began in the late twentieth century, seizure of government by means of a coup has remained a viable strategy for political actors in much of the developing world. They are particularly rife in non-democracies.”, “Scholars,” continued Hirori Taeko and Omori Sawa (2013 p. 40), “have argued that poverty, inequality, modernization, and political fractionalization, inter alia, are primary structural conditions that make societies susceptible to such illegal seizures of governments. Others

have examined economic performance. In addition, some recent research focuses on political leaders' coup-proofing strategies." Notwithstanding the ostensibly prevailing democratic process in vogue in The Gambia of 1981, observers anticipated the coup although none could predict its exact date, which took many unawares.

Observers were conscious of the significant dwindling support base of the ruling party and its contribution to the attempted overthrow. This can be inferred from ⁷ its steady decline at the presidential polls, 1982 (72.51%), 1987 (59.18%) and 1992 (58.48%), (Arnold Hughes and David Perfect, 2008). The country was, to all intents and purposes, a one-party state as all the political parties were of the same stamp ideologically, if they had any ideology besides having no manifestos (Hughes and Perfect, 2008, Lii, p. 153).⁸ Carpet crossing from one party to another after elections proves they are of the same stamp. These culminated in abuse of power which was strenuously sustained by all available means. The weak apparatus of state brought the claim to legitimacy to question. In addition, the coupists, some of whom have been dealing with local problems and election related disputes, are conversant with the weaknesses of the politicians and the intrigues they utilise in gaining undue advantages over rivals. One of which was cross border voting; during elections citizens of neighbouring countries were allegedly recruited to vote for the ruling party as the peoples are morphologically indistinguishable. (Report of the Commonwealth Observer Group, Commonwealth Secretariat. 2006, p. 15). Also, post-election discussions among voters shows that the electoral register contains names of long deceased and emigrated voters which the electoral commission fail to update. These and other practices indicate that the government lack the requisite support base to lay claim to legitimacy. Under these conditions, elections might seem to be free on polling day, but they were far from fair. Hence, deeds of this nature reinforced the desire of the newly politically organized members of society to cause a regime change. However, due to the poor educational background of most Field Force personnel,⁹ coupled with their lack of exposure, and requisite experience to address the procedural nitty-gritties of organising and staging coups, they could not coordinate their efforts adequately to successfully effect an overthrow (Hughes and Perfect, 2008, p. LIV). However, the Force men have been executing civil assignments which enabled them to develop interest in the plight of the masses.

Examples are bound in Africa of leaders using the military for civil assignments such as quelling riots and demonstrations, a habit imbibed from the colonial era when law enforcement agents persecute those clamouring for independence. Reinforcement of the practice after independence made it to be much in vogue during the reign of Kwame Nkrumah of Ghana (Liebenow, 1968, p. 247-248). Other instances include Dahomey (1963), Zaire (1965), Nigeria (1966), Upper Volta (1966) and many more. The PPP government on certain occasions had cause to use the Field Force to quell riots and demonstrations. Their involvement in crowd control exposed the inadequacies of the regime thereby reinforcing the resolve of the newly organised members of society to cause a regime change. During a January 1961 workers strike, for a 25 percent increase in wages, the striking workers were forcibly dispersed by the Field Force and their leader M. E. Jallow was

⁷ At the first national election in 1960, PPP won 9 of the 19 seats while at the second, on May 22-31, 1962, it secured 18 out of 32 seats.

⁸ What the parties refer to as manifestos existed only on paper as programmes, policies and activities do not reflect whatever manifestos the claim to own. The National Convention Party "Farafenni Declaration" (published in 1976), the NCP differed little in substance from the PPP and its manifesto was little more than a rewriting of the original PPP policy. Consequently, it failed to make more than limited inroads into the governing party's popular support. The party manifesto offered little that was not already PPP policy,⁸

⁹ "The Gambian army, such as it was, was abolished as an economy measure in 1958, when the Gambia Regiment of the old Royal West African Frontier Force was replaced by a smaller and cheaper Gambia Field Force. A paramilitary force of a few hundred men, was deployed periodically to deal with urban disorder and to police elections, but it was not considered as having any political aspirations or capacity to overthrow the state"

charged with incitement to riot (Hughes and Perfect , 2008, p. 83). Other popular incidence includes another staged by members of the Kent Street *Vhoo* against the Senegalese president while on a state visit to The Gambia on February 6, 1969 (Hughes and Perfect, 2008, p. 210). Also, in 1978, a student's riot was forcefully quelled by the Field Force.

Instances of overthrows that have garnered popular approval in other African states include that of the Nigerian Head of State Muhammadu Buhari in 1985 whose iron fist policies the public denounced. That was a repeat of what happened when he toppled the civilian dispensation of his immediate successor, Alhaji Shehu Shagari in December 1983 a regime most Nigerians felt lost focus in unbridled corruption. In addition, the overthrow of Nkrumah of Ghana (1966), the assassination and the overthrow of William Tolbert of Liberia (April 12, 1980) and the failed attempts to unseat Kenneth Kaunda of Zambia (1980, 1988, and 1990) like others were cause for joy among the populace. In the last three cases, the populace felt, inter alia, that the leaders had outlived their usefulness. Similarly, The Gambian uprising against the PPP received widespread support.

The July 30 Mayhem: An Eyewitness Account.

In 1968, gossips were abounding of the intention of some Field Force personnel plotting to topple the government. The development caused shudder in government as that was an era of coup d'états in West Africa. Countries like Ghana, Nigeria, Togo,¹⁰ and Sierra Leone had experienced the violence at various times. However, internal meticulous investigations conducted by the Inspector General of Police, Mr Harry Evans, could not substantiate the rumour. Hence, as sleeping dogs lay, the authorities kept an ear to the ground.

Going by the eyewitness account of the co-author of this article, rumours of likely insurrection were again rife in the 1970s. The Field Force Depot and the authorities took measures to ward off likely imminent danger. News circulated about Gambian dissidents receiving training in Libya to topple the PPP led government. A Gambian national, Zakaria Conteh, travelled to Libya to work in a factory. Instead, he ended up in a military training camp. Disappointed and frustrated with developments, Zakaria defied orders to participate in trainings. He suffered torture and degradations and, in the process, sustained a fractured arm. After his escape from Libya, he alerted the Gambian authorities of the situation on his return. For his act of patriotism, he enlisted in the Field Force in 1979. Following his first-hand information, the authorities became convinced of a looming threat. Consequently, series of night standby became the order of the day. On many occasions, the Bugler will blow the emergency tune for the men to fall-in. Force personnel positioned themselves in battle formation throughout the length and breadth of the Barracks in the mornings. After a day or two, the standby disbands. Many a time, those with suspected loyalty suffered discharge, dismissal, or banishment to faraway postings. Corporal Malang Sambou was a victim as well as Lamin Sailykhan alias "Jarra Boy." Other Non-commissioned Officers (NCOs) including Jarra Boy, accused of providing sensitive information to the enemy got dismissal notices. His specific charge was that he pressed the key to the armoury on moistened soap with the intention of reproducing the key for clandestine purposes. In 1980, following a tip-off, the Field Force High Command recalled an entire contingent that was on live firing exercise at the Brikama firing range. Rumours circulated in the Barracks that the contingent commander intended to use the

¹⁰ Master sergeant Emmanuel Bodjolle staged the first successful coup in West Africa, which occurred in Togo, in 1963 while the first attempted coup in West Africa was that against Ashmund Jehudi of Liberia in 1823.

occasion to stage a coup.

The dismissal of Deputy Commander Ousman Bojang resulted from rumours, allegations, and counter allegations in circulation. Commander Bojang hailed from Guinea Bissau and belonged to the Mansuwankeh ethnic group. His last official residence was at the Officers' quarters outside the Fajara Barracks, overlooking the Atlantic Ocean. When the period elapsed for him to vacate the quarters, those responsible could not serve him the quit notice out of fear. Instead, a fellow received it for onward delivery to a family relation. Nevertheless, Commander Bojang defied the quit notice. The Stores and Quartermaster Officer of the Field Force could not summon courage to de-kit him either. The Public Works Department (PWD) wrote to Bojang requesting him to vacate the house before he acceded, after which he then took up residence in Bakau New Town.

For unspecified reasons, on a Sunday morning in 1981, a Field Force Sergeant Major who took a walk to Town was physically confronted by Bojang for infringing on his privacy. Those who witnessed the fight spoke of a fierce encounter, which tattered the Sergeant Major's clothes. Eyewitness accounts confirmed the pummelling of the Sergeant Major, with scars and bruises on his face. The police could neither arrest nor prosecute Commander Bojang.

The Depot during this period was polarized along party lines; supporters of the ruling Peoples Progressive Party (PPP) and the opposition National Convention Party (NCP). The PPP Women's wing of the Depot staged a grand rally in 1981. During that meeting, the wife of former Mayor Malick Lowe, Yaa Bata, became the "Mother of the Depot PPP Women's Wing." Yaa Galajo, Yaa Isatou Bandeh and Yaa Awa Sarr were the women leaders "Yai Compins" others call them "Mammy Queens." On the other hand, the NCP elements operated underground. Occasionally, a fracas erupts amongst the women and they would tongue lash each other with obscenities.

The polarization aggravated when officers and some NCOs organized themselves into "*vhoous* with restricted membership."¹¹ Commander Bojang headed one where they convene in the evenings playing different indoor games while brewing and drinking "*attaya*."¹² Amid these security threats and the apparent inability of the PPP government to bring Commander Bojang to order, Mustapha Danso gunned down Deputy Commander Ekundayo Mahoney in October 1980 (Sarr Samsudeen, 2020).¹³

On October 27, 1980, Mustapha Danso was standing in "Order Arm" position inside the Sentry Post with his SLR (Self Loading Rifle), the standard Field Force rifle. Deputy Field Force Commander Ekundayo Mahoney was driving towards the junction from his residential quarters to negotiate a bend to the Depot when bystanders heard gunshots in rapid succession. Some ascribed the shots to the Sergeant assigned to shooting stray dogs to curb the incidence of rabies ravaging the country. As events unfolded, some Field Force Personnel scaled over the wire fences in search of sanctuary following the fatal shooting. As the men broke the news to waiting passengers and passers-by, pandemonium ensued. No sentry manned the main entrance and the Guard Room area. Within the Band Line and Training School area, a crowd congregated around the corpse of Commander Mahoney. Field Force officers took to their heels in search of sanctuary while Corporal Burama Jammeh (later RSM) disarmed Danso, making the former a hero. For his gallantry, the PPP Government later decorated him with a medal during a ceremonial occasion.

¹¹ Social clubs usually composed by men of the same age group.

¹² Chinese tea.

¹³<http://www.executedtoday.com/2013/09/30/1981>

The mood in the Depot on that day was sombre. Evidently, most of the men did not spend the night in the Barracks. Dozens of Field Force personnel reported for work the following morning. Fearing that the incident might lead to uprising, the then Government called on Senegal for assistance. On October 31, 1980, military assistance arrived coinciding with the funeral of Commander Mahoney. Under Operation *Fode Kaba I*, the Senegalese troops comprising a Parachutists company and a platoon of Gendarmeries, restored order. These Parachutists descended at Bijilo and Yundum and fanned out for the Barracks. To people's amazement, men dressed in camouflage uniforms entered the Barracks from all directions. However, nerves were calm when it became evident that the troops were not hostile Forces. The Senegalese troops stayed in the Barracks for one week before leaving.

Apathy among the Force men persisted after the departure of the Senegalese intervention troops. Iren Omo-bare (1990, p. 10) asserted that newly mobilised members of society often engineer political violence when their demands are not met. As the Field Force grappled with internal their squabbles, the PPP government was under attack on all fronts by Gambian political organizations rooted in Marxist ideology. The political, economic, and social malaise pervading the society at that time set the stage for an upheaval. Some political organizations including the Movement for Justice in Africa (MOJA) and the Gambia Revolutionary Socialist Party (GRSP) emerged in 1979/1980. The former had Ousman Manjang and Koro Sallah as its leader while Gibril Pengu George led the latter. Other organizations include Black Panthers, Kwame Nkrumah Memorial Foundation, Black Brotherhood, and so on. However, their scanty adherents and lack of acceptance by the unlettered populace, enabled government to ignore their presence and activities. MOJA had played an important part in the destabilization of the Tolbert Regime in neighbouring Liberia and gave support to the Doe's coup of 1980 against the administration. The MOJA-Gambia became a stern critic of the PPP government advocating a policy of raising the political consciousness of workers and farmers. Of the two, MOJA was intellectually inclined and popular among discontented youths, helped perhaps by Koro Sallah's reputation as an amateur sportsman (Arnold and Perfect 2008, p. 149-150 and Arnold Hughes, p. 991). They operated underground with pro-MOJA graffiti displayed on walls in Banjul and environs.¹⁴ The PPP government on October 30, 1980 proscribed MOJA and GRSP.

July 30, 1981, marked an unprecedented uprising championed by some members of the proscribed Gambia Socialist Revolutionary Party, headed by Dominic Kukoi Samba Sanyang who, in the past, unsuccessfully ran for 1977 general election as a National Convention Party candidate in Kombo East constituency, having received 14 percent of the vote cast (Hughes and Perfect 2008, p. 202). Also co-opted were some Field Force personnel and a few of the Peoples Progressive Party. Others include the National Liberation Party leader, Pap Cheyassin Secka who contested elections with abysmal failure. With the

¹⁴ The 1980 mutiny by the hotheads in the Field Force elicited a series of radical Gambian movements for the removal of the administration by force. These include The Movement for Justice in Africa (M.O.J.A.) Gambia Chapter, an offshoot of Master Sargent Doe's effort in toppling William Tolbert in Liberia that year; and Jerry Rawlings's military takeover in Ghana in 1979. The Movement founded in Liberia in the year 1973, as a radical political organization by Togba Nah Tipoteh. Right from its inception, it actively enlightened the rural and urban downtrodden in the Liberian Armed Forces for the emancipation of the underprivileged, and the country at large, through social justice and democracy. Prior to its founding, there has been a widespread discontent throughout Liberia against the mindless domination of the indigenous citizens by the Americo-Liberian freed slaves for over one hundred years. A situation that was akin to colonialism. Prominent members of the group include Henry B. Fahnbulleh, Dew Tuan-Wreh Manson (Ambassador), Comany B. Wesseh (one time minister) Amos Sawyer (Future President of Liberia under the interim government for national unity), and Dominic Kukoi Sanyang, a Gambian Politician who was a candidate for the Roman Catholic Church priesthood and leader of the 1981 attempted coup in the Gambia. The formation of The Movement for Justice in Africa had significant influence on The Gambia's desire for a radical removal of Jawara from government as it introduced into the body politic.

assistance of Senegalese forces, government repressed the rebellion that temporarily overthrew the state. The intervention of the foreign forces was stoutly resisted by the populace which constituted an emergency ragtag armed force; a confirmation of the Machiavellian axiom that ‘a Republic trusting to her own forces presents greater difficulties to the would-be conqueror than one which relies on foreign arms brought to yield obedience to a single citizen.’ The attempted takeover caught the government unawares. Partly because of the hedonistic conviction among the authorities, that the lack of a standing army was enough coup-proof measure to shield the country from any likely military coup d’état. The solution the politicians fashioned to inhibit the coup virus that was ravaging Africa weaken the security forces, a ploy that seem to have boomerang.

Ironically, Field Force personnel collaborated with Gibril Pengu George’s Gambia underground Socialist Revolutionary Workers Party to hatch the coup plot with Kukoi Samba Sanyang who implemented it. The execution of the coup would have been extraordinary difficult without the complicity of the Force personnel. Thirty-six Field Force men took an oath on the holy Quran in the house of Pengu George during the planning stages never to betray the cause.¹⁵ Evidently, the assassination of Commander Mahoney in October 1980 set the stage for the invasion of the military Depot and the July 30, 1981 attempted coup. One of the measures taken by the Gambia Government to avert a recurrence was the prohibition of Field Force personnel from carrying ammunition while on guard duties. On July 30, 1981, Kukoi and his conspirators armed themselves with five hunting guns and a revolver and marched on the Depot in Bakau, a distance of 5 miles, cut through the wire fence, and over-powered the Sentry and the other guards on duty. To ward off counter attacks, the insurgents fired sporadic shots within the Guard Room and Armory zone.

Most Field Force personnel were calm when the Supreme Council of The Revolution (SCR) announced the overthrow on radio. Four members of the SCR were their members namely Kantong Fatty, Dembo Jammeh, Jerreh Kolley and Junkung Saho. Kantong Fatty and Junkung Saho hailed from Baddibu (a predominantly Mandinka region) while Jerreh Kolley and Dembo Jammeh hailed from Foni and Tujereng. Kantong Fatty at the material time was the Sergeant Major Clerk, and before him was Dembo Jammeh. Jerreh Kolley was the Orderly in the Administration Office and was seen dispatching mail and other documents within the Depot. The role of the Sergeant Major Clerk was to prepare the roster for guard duties. It follows that some Force personnel in the different guard posts had foreknowledge of the insurgency. In the wee hours of that fateful morning, ASP Kikala Bandeh got assassinated at the front of his house; Orderly Sergeant, Sergeant Alagie Jobe met his premature death, a Police Officer, Karamo Kargbo, from Brikama likewise lost his life at the Bakau Police Station. Throughout that morning, the search for senior Officers continued unabated. Some Force men in the Guard Room area, wielding batons, and truncheons, came under gunfire and fled. Others including Ousainou Nyang and Sergeant Samba Kanteh made it to the Guard Room. Sergeant Samba Kanteh received order from the Sergeant Major to find out what was happening at the Guard Room. One wonders often why the Sergeant Major did not go to the Guard Room himself being the interface between the NCOs and the Officers. In such situations, he should have been the first to reach the Guard Room area.

The captured men were under detention in the Non-Commissioned Officer’s Mess (NCOs Mess) adjacent to the Guardroom throughout the insurgency. Major Sheikh Tijan Tarro and Sub Inspector Kabba

¹⁵ Some of these men included Kantong Fatty, Dembo Jammeh, Junkung Saho, Jerreh Colley, Ebrima Ceesay, Metta Camara, Komfi Camara, Modou Sonko, Modou Banda alias “Katchang Boy”, Nyonkoling and others.

Tunkara rushed to the Signals and Telecommunication Centre to Radio the Police Headquarters in Banjul. At the centre, they found two signallers, Musa Kinteh and Modou Ceesay. Prior to operating the Communication gadgets, the two signallers advised that their over coats be used to shield the blinkers from the view of the enemy. However, a rattle of gunfire in the immediate vicinity interrupted their efforts and they took cover. Sheikh Tijan Tarro had to scale the fence that night to New town, to surface again on August 7, 1981.

The recruit personnel on picket duties put up a commendable effort. At the sight of the attackers, the young recruit took to his heels and headed towards the direction of Sergeant Line. He used his baton to knock on the doors of the men asking them to wake up as the camp was under attack. The first person the recruit contacted was Sergeant Wally Faye, Chief Armorer. Without wasting time, Sergeant Faye scaled over the perimeter fence to report the matter to Acting field Commander Nicol at his Fajara residence. They drove in Nicol's car and parked at the front of Bakau Police Station. As they could not make any headway, the two men disappeared until the day the Senegalese Forces liberated the Depot Barracks.

The Inspector General, Alhagie Ablie Mboob rushed to State House to procure ammunition. The men at the Quadrangle (the government secretariat), and the State House at Number One Marina Parade received arms and ammunitions to defend their Guard posts. Some who obeyed orders put up a fight, and paid the supreme price while others fled. One, Bakary Jarju from Kartong died defending State House. At the break of dawn, the pounding of the Armory metal door was loud and ominous. Modou Sonko, a Field Force conspirator broke the strong Armory metal doors on instructions. Indeed FF 610 Sonko was equal to the task given his sheer size and masculinity. Balfour Beaty Construction Company built the Armory in 1977. It was unimaginable that the boxes of arms and ammunition fell into rebel hands to topple the PPP government. For whatever reason, the Russian (USSR) donated Kalashnikov Rifles (AK47) were kept from the Field Force. It was a goldmine for Kukoi and his men.¹⁶

While the insurgency was raging the president, Sir Dawda Jawara, was in England attending the wedding of Prince Charles and Lady Diana Spencer. The rebels held his wife and children hostage while some Field force members maintained neutrality. The Vice President, Assan Musa Camara, acting as President in Jawara's absence requested Senegal's intervention based on a 1965 defence agreement (Hughes and Perfect, 2008, p. XXVI).¹⁷

By the dawn of July 31, Operation *Fode Kaba II* was underway. Senegalese airborne paratroopers dropped in Jambur village and Yundum and advanced towards enemy positions. Those that came by land entered through Seleti, Basse, Soma and Amdalaye. However, the Senegalese soldiers were not in it alone. The Inspector General, Abdoulie Mboob, had mobilized a handful of loyalists to defend the Police Headquarters, a centre of resistance. On July 31, Field Force Pioneer Unit Platoon (FFPU) reinforcement from Farafenni arrived under the command of Sub Inspector Modou Njie. Modou Njie is the younger brother of Ex Colonel Ndow Njie who at the time was the ADC to President Jawara. The FFPU Platoon drove in a blue Bedford Truck and manoeuvred its way to the Police Headquarters. Other private citizens joined the fray

¹⁶ "The Soviet tanks used by the rebels were from a consignment that had been stored in the armory of the Field Force depot in Bakau after their delivery in The Gambia via Shy ben Madi, a Lebanese businessman. About 66 of these recently imported Ladas were seized, some being placed in the destructive hands of released prisoners and looters, who were given free license to resist the intervening Senegalese soldiers" (Sallah 1990, 636-637).

¹⁷ 11 July 1964: "The Gambia and Senegal reach agreement on foreign policy, security, and defense issues, promising to support each other in the case of external attack (these come into force in February 1965)."

to defend constitutional order. One such person was Sergeant Ousman Jallow, a retired World War II veteran working as a security guard at the Ministry of Education. He joined the loyal forces and his skills and experience in warfare helped fortified the Police Headquarters. At the Airport and Brikama, the Senegalese forces met stiff resistance that gradually fizzled out as they fan across the country.

The Field Force Depot was the last rebel stronghold to fall. As news of men dressed in camouflage filtered, it was certain that action would ensue. Along Garba Jahumpa Highway Junction, a column of VLRA Trucks and Armoured Personnel Carriers (APC) loaded with Senegalese troops heading towards the direction of the Bakau Police Station. As the vehicles approached the Station, the VLRA military vehicles slowed down and the Armoured Personnel Carriers (APC) moved in front and took a bend heading towards the Depot. Advancing Senegalese troops warned passers-by to stay clear of Club 98 Hotel (now African Village Hotel). As the Armoured Personnel Carriers (APC) entered the Depot and secured key positions, the column of troops started advancing into the Depot. The capture of the Guard Room and Armory and the liberation of hostages followed. The next action was a house-to-house search for rebels and weapons during which few rebels were captured as Prisoners of War (POW).

On Thursday August 6, 1981, the Senegalese troop accomplished their mission. Thirty-three Senegalese soldiers died in the combat. On the Gambian side, the causality was within the range of 500 and 1000, but most of who were looters and armed prisoners freed by the rebels. Three thousand Senegalese troops partook in quelling the insurgency. The reinstated PPP government doled one Million US Dollars to the Senegalese Military (Hughes and Perfect, 1991).

The news of Senegalese intervention in the formative days of the coup paralyzed the organizational strategy of the rebels. They never factored foreign intervention into their plan. Their response to this development was ill planned and shabby. Kukoi in a Radio broadcast immediately ordered the instantaneous formation of the National Liberation Army (NLA) and Citizens exchanged their passports and voters card for Kalashnikovs and other light weapons to fight back the invasion of the Senegalese forces called upon by the ousted regime to restore constitutional order (Sallah, 1990, p. 633 and 634).

Lacking any coordinated plan for dealing with the consequences of their action, Kukoi and his fellow conspirators lost control. The coup degenerated into localized initiatives, confusion, and widespread looting, robbery, and killings. Divisions within the rebel ranks appeared. Pengu George died of bullet wounds at the Depot when a Field Force sub-inspector shot him for alleged looting and robbery. Others believed that he was a turncoat with questionable loyalty to the course.

As the command and control of the insurgents crumbled, the conspirators fled to Guinea Bissau. Diplomatic flurry between Banjul and Bissau for their extradition ended in futility. The Bissau authorities allegedly issued them documents to travel to Cuba. After a brief stint in Cuba, they relocated to Libya.¹⁸

As the dust settled and normalcy returned, the Depot inhabitants began returning. Enormous destruction resulted and the Depot was upside down. Band Master Nicol the Acting Commander of the Field Force at the time of the insurgency resumed his position assisted by other officers in reviving the administration. Within a week, structures were in place and work started in earnest. Ndow Njie received

¹⁸ "Eventually, after a week of fierce and bloody fighting, the rebel leaders, facing imminent defeat from Senegalese reinforcements and the virtual capture of their last stronghold at the Field Force depot in Bakau, fled to Guinea-Bissau via Casamance, some of them eventually going to Cuba." Also see The Point Newspaper. <https://thepoint.gm/africa/gambia/article/kukoi-samba-sanyang-reported-dead> and Standard Newspaper. July 31, 2014. <https://standard.gm/jawara-recollects-the-30th-july-1981-abortive-coup/>

promotion as the new Field Force Commander and Band Master Nicol reverted to his old position as Director of Music before proceeding on retirement.

The first three days of the recapture of the Depot witnessed some unconventional moves. On August 7, 1981 the Sentry Man, instead of being a private, was a Corporal and the Guard Commander instead of being a Corporal, was sheikh Tijan Tarro, an Inspector. The “Blende” Battalion occupied the front row Bachelor quarters facing the Parade grounds and the “Bra” Battalion from Tambacounda occupied the Band Line quarters. Paratroopers occupied the two storey buildings close to the perimeter fence with Bakau New Town. Senegalese Army medics staffed The Training School Buildings that served as the Field Hospital, from where they provide free medical services to the public before relocating to Mile 7.

As the administration started functioning, the Field Force personnel returned to the Barracks and resume work while the arrests and detentions of real and perceived rebels were in progress at the Depot. Many detainees died at the Motor Transport Unit hanger, a major detention centre, of unsanitary conditions and exhaustion. The Field Force subjected suspects who denied active participation in the uprising to maltreatment during sessions dubbed “Operation Talk True.”

As the mopping up operations and arrests of suspects continued, information reached the Depot that, a tall, dark, and sturdy individual was roaming the Sting Corner area on the way to Banjul, the capital city. Following a tip off from some women oyster harvesters, the Senegalese and Gambian security forces laid siege on the area and succeeded in apprehending the suspect identified as Mustapha Danso. Danso was in detention at the Depot’s Carpentry Workshop and guarded by two sentry Senegalese paratroopers before his relocation to Mile 2 prison yard. After his conviction by the High Court, he allegedly faced a firing squad for his previous conviction in connection with the murder of Ekudayo Mahoney.

To expedite the trial of the suspected rebels, the PPP government got judges from Nigeria and other Commonwealth countries. A good number of the Field Force suspects received the death sentence while others got long jail terms. For lack of evidence, some others regained freedom after over five months in detention. All the condemned prisoners later gained presidential reprieve.

The 1981 uprising decimated the Field Force as many died, incarcerated, or dismissed. Sixty-six out of a total strength of 500 men received a clean bill of health.¹⁹

While the guilty received punishment, those who fought to restore constitutional order got some monetary compensation and elevations in rank. The twenty-three young men from the Field Force Pioneer Unit and other loyalists each received five thousand *Dalasi* as compensation. It was the talk of the Barracks. At the Depot, Sub Inspector Ousainou Nyang received accelerated promotion to the rank of Assistant Superintendent of Police (ASP) as well as Inspector Saidou Fatty. Saidou Fatty was the duty Officer on the day of the insurgency at State House and the Guard Commander at Number One Marina Parade was

¹⁹ Assistant Superintendent of Police Kikala Bandeh was the first casualty of the uprising; killed in front of his compound in Bakau Sanchaba. Sub Inspector Kabba Tunkara was convicted and later granted pardon. Chief Inspector Bailor Jallow, Sub Inspector Ansu Saho, and Sergeant Danso Jatta died in prison. Those convicted and granted amnesty include Sub Inspectors Momodou Jallow, and Noah Johnson, Sergeants Kaikai Manneh, Sajor Jawara, Sambanding Camara, Kajali Jarju, Bully Sanneh, Ebrima Ceesay, and Jalika Manneh, Corporals Chokomeh, Saul Faye, Juldeh Jallow, and Mass Corr, FF610 Modou Sonko. Sub Inspector Komfi Camara and Sergeant Metta Camara fled to Guinea Bissau with Kukoi. Officer Cadet Juwara, Officer Modupeh Grant, and Inspector Abdou Shyllon were detained and subsequently discharged from the Field Force. Corporal Sajor Jallow was declared missing in action while Sub Inspector Omar Njie, Corporal Lamin Kambi and Corporal Musa Camara died in action.

Corporal Sainey Sanyang alias Sainey Kantora. They both fled when the need arose. (Arnold Hughes, 1991, [b]) (Also See Camara, 1982, pp. 1-6).

What Prompted The Cataclysm

Hatched in Somita, a settlement in Kombo East of The Gambia, the 1981 plot which preceded the mayhem was set in motion in Tallinding Kunjang, Serre Kunda metropolis. Intelligence reports and swift assistance from Senegal had prevented a coup from taking place on October 29, 1980 after Constable Danso murdered the Deputy Commander Ekundayo Mahoney, twelve years after the investigation conducted by the Inspector General of Police Mr. Harry Evans. That was the impression of a plot to unseat the first republican politicians. Government's swift reaction in beckoning 150 Senegalese forces thwarted the attempt.

It connotes much that within a few hours, the scanty Field Force loyalists to the coup leader, Dominic Kukoi Samba Sanyang, armed with just five village hunting guns and a revolver overrun the international airport, the State House, the parliament building, the radio station, and police barracks. The walkover exposed the inadequate nature of the security forces to quell insurgency and allied activities of grave magnitude. Government was ignorant of what lurked ahead (Arnold Hughes, 1991).

The radio announcement of the takeover by the self-styled revolutionary forces received an ecstatic welcome from the jubilant public. On Wellington and other adjoining streets, massive and unparalleled looting of shops owned by non-indigenes occurred as the Field Force personnel that would have maintain order was in unprecedented disarray. Prominent amongst the affected shops were Barthez, Maurel Prom, Shybean Madi, K. C. Chellerams, C.F.A.O., and other Levantine owned business concerns, most of which never recovered from the pillage. However, from eyewitness accounts, The Methodist Bookshop, the only book sales outlet in the country as well as state properties remained intact throughout the mayhem. The motive for staging the coup is important in analysing an incident of this nature.

Collier Paul (2005, p. 8) argued that the likely best approach to removing authoritarian dictators is through coups. History has replicate instances of authoritarian regimes toppled by either military action or popular uprisings or a combination of both. Richard K. Taylor (2011, p. 8) explains that "The phrase "coup d'état" is from the French, "blow against the state." It refers to the sudden, forcible overthrow by conspirators. Governments have been shaken or forcibly brought down since time immemorial." The definition also encompasses "the sudden, unconstitutional deposition²⁰ of a legitimate government, by a small group of the State Establishment -usually the military- to replace the deposed government with another, either civil or military. A coup d'état succeeds when the usurpers establish their legitimacy if the attacked government fail to thwart them, by allowing their (strategic, tactical, political) consolidation and then receiving the deposed government's surrender; or the acquiescence of the populace and the non-participant military forces.

Judging by the radio broadcast, a glaring manifestation of the scenario is the deplorable status and maltreatment meted out on certain members of the Gambian society. Tijan M. Sallah reasoned that some blame must be attached to the elites within both the ruling PPP and the opposition NCP, which had nurtured and exploited ethnic tensions to serve their narrow political agenda (Tijan Sallah, 1990, p. 635).

²⁰ In history, sudden dethronement of governments is nothing new. The overthrow of King James II of England in 1688 (The Glorious Revolution) is noteworthy. Others are the October Revolution in Russia in 1917, Brumaire overthrow of the French Directory by Napoleon Bonaparte in 1799, and the Xinhai Revolution of 1911 in China. Also included are Czechoslovakia coup d'état of 1948, The Cuban Revolution of 1959, The Egyptian Revolution of 1952, The Iranian Revolution of 1979, The orange Revolution of November 2004 to January 2005 in Ukraine, The Nazi takeover of power in Germany following the rise of Adolf Hitler, etc.

Resentments against government failure to improve living conditions as promised at independence in 1965 were among the prevailing order. From the people's perspective the PPP led government had made their lives miserable than it was during colonial rule. Meanwhile, the PPP ruling élites and the opposition NCP had 'nurtured and exploited ethnic tension to enhance private political agenda.' It therefore came as no surprise when the announcers of the coup denounced the president on grounds of corruption and tribalism (Tijan Sallah 1990, p. 635-636). Also, state induced marginalization policy affected all rural dwellers since the colonial times, argued Sallah. Moreover, school leavers, had no hope of actualizing their aspirations.

The force at play is what Iren Omo-bare (1990) referred to as cultural pluralism. Some radio listeners concurred when the plotters accused the temporarily ousted president of prejudice among other accusations, (Tijan Sallah 1990, pp. 621-624). The situation was out rightly bad that certain marginalised ethnic groups had to pass for others to circumvent maltreatment. Among the Jola ethnic group for instance, three decades after independence, only thirteen received university education, all through Christian missions,²¹ while the first Manjago cabinet minister took office after same period. Also, within the period, no female Jola received university education. Meanwhile, the total Jola population was 95,262 (10.6%) of the 617,239-country population. Contending with such deprivation connotes much for the fourth largest ethnic group of a country (Gambia Bureau of Statistics, 2013, p. 12).

Welch and Smith (1974, pp. 26-30) posits that "The likelihood of military intervention as the intensification of conflicts among ethnic class cleavages threatens the state and power base of the dominant group or class. Wiking (1983, 119) cited instances of coup leaders accusing governments of tribalism, these include Somalia (1969) when Jaafar el Nimeiri and Babaka Awadallah accused prime minister Muhamad Mahgoub and his fellow politician of their inability to resolve the ethnic dispute with the south of the country. Wiking (1983, pp. 93-119) asserted that tribalism also featured in the coups in Uganda (1971), Chad (1975), Nigeria (1966), Togo (1967), Dahomey (1972), Rwanda (1973), and Mauritania (1978). Sallah's view point adds credence to those of Hiroi Taeko and Omori Sawa that "Poverty and social backwardness increase a society's coup risk, while political pluralism measured by party fractionalization does not affect a country's coup vulnerability" (Tijan Sallah 1990, p. 42).

Findings have shown that attempted takeovers of governments by force of arms are likely when either the economy or regime is in distress (Thyne and Powell, 2014). This was among the reasons for the attempted coup. Two years after the uprising, the US State Department reported that "Africa is the only area in the world where national growth rate are often negative and where food production is declining (Bureau of Public Affair, 1983, p. 1). Ailing economy has always been among reasons cited by coup leaders. Nelkin (1967, p. 231) concluded that the issues which best account for the ease of military takeover relates to the social consequences of economic circumstances. "Poverty and social backwardness increase a society's coup risk, while political pluralism measured by party fractionalization does not affect a country's coup vulnerability (Tijan Sallah 1990, p. 42)."

²¹ Dr. Ebrima Badjie, erstwhile Gambian Ambassador to India. John Jammeh, Late Lawrence Sanneh a French teacher, Emily Kujabi Director of Catholic Schools, Sotino Colley, Malang Jarju Alliance for Patriotic Reorientation and Construction (A.P.R.C.) mobilizer, Magistrate Kebba Sanyang, Edrisa Jarjou I.T. Department of National Water and Electricity Corporation (N.A.W.E.C.), Mustapha Colley former Director of G.P.M.B, Lamin Bojang erstwhile Minister of Works, Muhammed Lamin Gibba erstwhile Director of Gambia Ports Authority, Dickson Colley a Chemistry teacher, and William Kujabi, all male.

In Dahomey, the causes of six coups were linked to declining economy. Also linked to it were the coups that overthrow Kwame Nkrumah of Ghana (1966) which coincided with a sharp decline in cocoa price on the world market, Siad Barre in Somalia (1972), Mali (1968), Congo Brazzaville August (1968), Nigeria (1975 and 1983). Wiking buttressed the fact when he asserted that “The poorest countries are more susceptible to coup attempts than the relatively affluent countries, on the other hand, only six of the "richest" fifteen had experienced military intervention” (Wiking, 1983 p.74-77) The economy of The Gambia as of 1981 was clearly not in form. Sallah (1990, p. 635) affirms that a sizeable number of groundnut farmers earned an annual income of £20 (British Pounds) from their sales. While cost of living went up by as much as 8.8 percent unemployment rate was about 10 percent (Sallah, 1983, p. 635).

A significant oversight or rather imprudence on the part of the PPP-led government was its failure to learn from previous incidences. Besides, after the assassination of Mahoney, the security situations of the country remained neglected. Secondly, security remained lax countrywide after the bloody April 12, 1980 Liberian coup, that assassinated President William Tolbert. These events were also trailed by the execution of other thirteen top ranking public figures. It is plausible to argue that this was an era of coup d'état all over Africa.²²

The ruling party, through its manipulative tactics, shut the electoral process from the citizenry, which was another factor that instigated the uprising. The pecuniary benefits of office and the desire to cling on to power at all cost intoxicated the PPP stalwarts. Thyne and Powell (2014, p. 8) observed that:

“While opening the political process will likely put a leader’s political survival in peril, it affords him the opportunity to negotiate a privileged position in the government, retire with his life and livelihood, or at least survive in exile. Historical trends show that leaders might expect exile to actually be a fortunate outcome. When forcibly removed, leaders face exile about 40% of the time, jail 23% of the time, and a 17% likelihood of being killed. Only 20% of leaders are free from any of these punishments, suggesting leaders should rationally prefer a poll over the continued threat of a coup.”

Thirteen years after the 1981 attempt, a successful military coup ousted the regime, confiscated properties, and a few party loyalists and other elites suffered precipitous decline in living standard. On humanitarian ground, the State later granted the deposed president reprieve to return from exile in Britain.²³

The ousted politicians had all along manipulated the electoral process and mortgaged the integrity of the state by conniving with foreign troops to invade the country to quell the 1981 uprising. The invitation exposed the inadequacies of the state security apparatus to the invading forces. Ordinarily, in common law, the legitimacy of an incumbent political dispensation should not be determined by foreign states.

The Estrada doctrine ensures that no state has the *locus standi* to determine the legitimacy of another government by withholding recognition even if the administration is unconstitutional. Ironically, four decades after the invasion, no one seems to have questioned the constitutionality of invoking a treaty designed to protect the country against external aggression to suppress an internal insurrection. The success of a military

²² The 1981 insurgency was a preventable incident had adequate precautionary measures were put in place. There were abundant warning signals in diverse parts of Africa most of which, like the assassination of Mahony, the infiltration of MOJA into The Gambia, the Liberia executions etc. They were lethal enough to enable the PPP and other parties put the country in order.

²³ “However, after several years of self-imposed exile in England Jawara finally came to terms with Jammeh, who gave him a presidential “pardon” in December 2001 and restored his house and other property in The Gambia” (Tijan Sallah 1990, p 116).

coup d'état raises questions as the issues bothers on legitimacy and sovereignty (Jessup C. Philip, 1931; Tayyab Mahmud, 1994; Sweet and A. Stone, 2007).

Another cause of the botched attempt is the nonchalant posture of the Gambia Trade Union that would have mobilized workers to mount resistance to thwart the attempted unconstitutional change. Gambia trade unionism commenced with Edward Francis Small, publisher of the *Gambia News Echo* who led the first workers strike in 1929 during the colonial period. His concerted effort contributed towards dismantling colonial rule through passive resistance. Notwithstanding the escalating deplorable living conditions of Black South Africans, trade unions have helped in both obstructing and averting unconstitutional changes. The tripartite alliance of the African National Congress, The Communist Party and the Congress of South African Trade Union is propping democratic rule. However, that contrasts the Gambian situation

Germany's Weimer Republic came after the Versailles Peace Treaty of 1919. Due to the harsh terms of the treaty on the people who had just suffered a devastating defeat, and whose living conditions were deplorable. Consequently, an extreme Right-Wing nationalist Dr Wolfgang Kaap in collaboration with Lt. General Walter Von Luttwitz staged a coup to unseat the new republic. However, the Social Democratic Party called on the workers to embark on a general strike. The civil service and qualified personals looked up to by the plotters refused to collaborate. Newspapers joined in the defiance and some strikers died of bullet wounds. As the conspirators could not command the support of the people, "Berlin Security Police demand Kapp's resignation. Kapp resigns and flees to Sweden. Many of his co-conspirators flee Berlin in civilian clothing (Taylor Richard, 2011, p.36)."

Another instance was France. Army generals staged the celebrated General's coup in 1961 when General Charles de Gaulle made public his desire to give up keeping Algeria French as the Algerian war of independence seems intractable. This led to an attempted overthrow of the French government. Through people's action, the attempt failed. A similar incident happened in Russia in 1991. The coup failed due to defiance of the military to obey illegal orders.

The 1981 uprising is analogous to a 1917 coup that marked a turning point in the history of Russia. Kornilov the coup leader attempted to gain control of the Russian Provincial Government headed by Alexander Kerensky. When Kerensky realized the attempt was materializing, he sought assistance from Petrogard Soviet to forestall the impending takeover. Government appealed to the workers and soldiers, demanding them to protect the revolution. They reacted by closing all rail traffic in the city of Petrogard. Unfortunately, for Kornilov, he and his men were on the train approaching the city. The Soviets dispatched men to the trains and persuaded the soldiers that Kornilov's actions were against the revolution. The persuasion of the soldiers foiled the coup before it took off the ground.

However, Gambian trade unionism became moribund at independence through government overt and covert designs. Due to repeated strikes organised by its members, particularly one staged by the Gambia Utilities Corporation (electricity and water) in the Banjul area, government fall back on a colonial legislation to ban the union in January 1977 for failing to file in annual financial returns. In 1982, the ban was partially lifted following the useful role played by union leader Mr M. E. Jallow during the 1981 uprising. Afterward, the recognition was withheld when more radical GWU leaders sanctioned an industrial dispute at the Jahally-Pacharr rice project in McCarthy Island Division (Arnold Hughes and David Perfect 2008. P. xxvii and 84). Hence, during annual Labour Day celebrations on May 1, workers reminiscence the fiery speeches and

efforts of Edward Francis Small agitating, inter alia, for improved work conditions. Rather than clamouring for better work conditions, Gambian workers engage themselves in fanfares such as sports competitions and entertainment on Workers' Day.

Hence, it is glaring that the 1981 coup plotters capitalized on workers inaction, caused by general apathy towards government. In addition, with eight high schools serving the entire country, 62 percent of the populace could neither read nor write. There was less than 500 kilometres of tarred road nationwide. Access to pipe borne water and electricity were luxury in most provincial settlements. Deplorable was the press situation, while civil awareness was abysmal due to mass illiteracy.

The president bore the nickname 'the champion of human rights in Africa' in a country where necessities like education were in short supply, as only enlightened literate populace know what rights infringement entails. Another coup attempt staged thirteen years later toppled the regime and a commission of inquiry instituted unveiled that for ten consecutive years the Auditor General did not present audited accounts to Parliament, despite being a constitutional injunction, an indictment that speaks volumes (Barata Kimberly et al 1999, p. 18). The appalling commission findings was no surprise as

...the issue of economic crimes or white-collar crimes is a widespread phenomenon in Africa. Various public officers acquire wealth by illegal or dishonest means. In The Gambia, the lack of record keeping was deliberately chaotic and was done in order to prevent anyone from following the trail. Although the financial instructions were clear, managers overrode controls to achieve personal financial gains. The thefts, which effectively disenfranchised the people of The Gambia, covered the whole spectrum of public sector finance (Barata Kimberly et al, 1999, p. 7).

Notwithstanding the infractions which characterized the administration, it maintained excellent relationship with leading democracies. The foiled coup was a response to a failed regime, an answer to the endemic corruption ravaging the country. To save the state from the unfettered corrupt and irresponsible actions of politicians the coupists considered the action inevitable, an action Alex Thompson classed as Guardian coup. This is akin to what happened in Somalia (1969) where the coupists felt that to salvage the state from destruction, there was need for political change, (Wiking 1983, p. 30). Welch (1970) also share the same opinion that regime failure could trigger a coup.

What complicated the Gambian situation was that "failed coups ought to be an eye opener to those operating failed democracies." The Gambia was a glaring exception to the rule as the political elites refused to turn a new leaf despite the tragedy which the insurgency wrecked on the country. In spite of the enormous goodwilled financial and other forms of assistance the country received immediately after the uprising, the state of development and infrastructures remained unchanged. "The Gambia received immediate assistance from various international sympathizers, mainly in the form of cash, food, medical supplies, and technical aid. Saudi Arabia was reported to have given the most money, \$10 million, followed by £600,000 from Britain, but help was also received from Japan, Nigeria, and a number of other Middle Eastern, African, and Western countries" (Sallah, 1990, p. 639: citing Arnold Hughes, 'The Gambia After the Coup Attempt', in *West Africa*, 2 November 1981, pp. 2570-3).

The avoidable coup was welcome by the populace who understood their political leaders enough, besides, they considered the western (British) imposed democracy very costly with regard to human

sufferings and deprivations the politicians have wrecked on them since independence.

“The experience of the Republic of The Gambia” reasoned Barata Kimberly et al. (1999, p. 7), over a decade later, “makes the case for evidence as the basis for state accountability starkly clear.” After the botched attempt, formidable assistance from friendly countries showered on the country to the tune of \$30 million to assist government in its national reconstruction effort (Arnold Hughes, 1991). However, the ruling party could not turn a new leaf as the activities of corrupt politicians held sway while having unfettered access to state resources. In spite of the windfall, the state of the physical development of the nation left so much to be desired; so much so that thirteen years after the attempted coup, nothing changed hence the causes of the botched attempt paved a leeway for yet another but successful attempt that swept the regime into oblivion. The obscenities and horrendous financial and administrative infractions that characterized the administration constitute the findings of the Justice Alghali Commission Report (Barata Kimberly et al., 1999).

“The Commission investigated the former President’s expenditures on foreign travel for the period of 1989 to 1994 during which he embarked on 40 overseas trips along with enormous delegations. It was able to recover an amount equivalent to US \$1,813,446 from the evidence contained in available records. However, this excludes the cost of 610 primarily first-class airfares. Without the documentary evidence, it is impossible to prove whether these tickets were ever issued and, if so, ever used.”

“The investigation revealed that the records regarding airfare costs had not been kept. The Ministry of Finance claimed not to have responsibility for documenting these costs and referred the investigators to the PMO. The PMO also claimed not have responsibility for these records and subsequently suggested that the team check with the Accountant General’s Department, which also denied responsibility. Even the office of the Secretary General (Head of Civil Service) could not provide these records despite its responsibility for generating all information and instructions on Presidential visits.”

“In addition, in an impoverished country as The Gambia, the records showed that in some cases 80% more was spent on the President’s travel than on education for a whole year. The expenditure on the President’s household was approximately 60% more than the expenditure on drugs and dressings for the Ministry of Health for an entire year. In total, the expenditure on foreign travels was more than health and education combined for a full year. This reveals a situation where the little revenue brought in through customs and internal revenue by means of taxation is dissipated through foreign travel.”

Furthermore, the report disclosed that the ports authority was not spared of corruption either. Both businessmen and public officials devised ways of defrauding the state. The modus operandi includes mis-description of imported goods, misclassification, non-inspection, non-examination, under declaration of the quantity of imported goods, and misquotation of prices of items. On the other hand, to evade duties, importers habitually submit forged invoices, under quoting freight charges, and classifying goods destined for the local market as good in transit to other countries to evade duties. “Issuing cheques in settlement of duties levied but intentionally mis-signing their signatures, deliberately mis-stating the figures or deliberately writing the face value so as not to correspond with the figures quoted on cheques” (Barata Kimberly et al, 1999, pp. 18-21).

Therefore, the uprising whose failure did not serve a lesson to the ruling class was a design by the

coupists to save the state from further destruction. In line with the opinion of Samuel Huntington and S. E. Finer, the guardian coup insurgency was undertaken to salvage the state from mismanagement induced collapse (Thompson Alex, 2010, p. 259).

In Nigeria, the rapid Nigerianization of the military enabled inexperienced indigenous military officers to replace long serving British personnel within a span of few years after independence. Consequently, officers shouldered responsibilities they were neither trained for nor able to bear. Politicians subsequently infiltrated the ranks of the military to the extent that serving officers could not distinguish professionalism from political affiliations. The outcome was an unmitigated disaster that contributed to plunging the nation into a civil war from 1967-1969 (Luckham Robin, 1971).

In the same vein, the polarization of the Field Force along party lines in early 1981 enabled the PPP women's wing to stage a grand rally while the NCP supporters operated underground. This explains the unprofessional trait of the Field Force which permitted housewives (most of whom unlettered) to socialize with state security apparatus. Another abnormality tolerated by the authorities that turned out to be a recipe for trouble is the polarization of the Depot through the formation of *Vhoos*²⁴ where N.C.O's play indoor games and drink *attaya*²⁵ with commissioned officers. Similar practices remotely caused the Nigeria Civil War (Luckham Robin, 1971). Luckham (1971) further explained how membership of ethnic unions in the military was initially permissible in the Nigeria Army, prior to the outbreak of hostilities. This however dichotomised the establishment and promoted tribal allegiance among members of the military. Ultimately, the Nigeria-Biafra Civil War which was tribal raved the country. In British military tradition, there are precise limits of socialization between different categories of military officers, particularly the commissioned and non-commissioned; the Gambian situation is a negation.²⁶

Rather than addressing the security concerns of the country, the ruling class leaned heavily, if not solely on a July 11, 1964 pact with Senegal. It is an agreement on foreign policy, security, and defence issues, promising to support each other in the event of external attack thereby relegating the responsibility of securing the territorial integrity of the nation to a foreign power. On April 19, 1967, The Gambia and Senegal signed a Treaty of Association in Bathurst (now known as Banjul). In addition, on January 8, 1991, another treaty bothering on friendship and corporation reinforced the existing ones (Hughes and Perfect, p. xxiv) '...a Prince must lay solid foundations; otherwise he will inevitably be destroyed. Now the main foundations of all States, whether new, old, or mixed, are good laws and good arms,' says Machiavelli in *The Prince* (Machiavelli, 1532, p. 56)

The motive behind the signing of the pacts remains murky for two reasons. First, African countries seldom declare war on each other as the benefit of such venture is insignificant compared to the financial and human cost (Bamfo Napoleon, 2013, p. 14). Both countries maintain identical ethnic composition, a people with no distinguishable external morphology. All Gambian families have ancestral links in Senegal. Hence, notwithstanding the agreement, it is unlikely that they will go to war each other. Therefore, it is unjustifiable that the motive of the treaty was to avert war between the two neighbours. Second, with the agreement in place, Gambian government felt secure and therefore found it unnecessary to hone its security apparatus after

²⁴ Social fraternities

²⁵ Chinese Tea

²⁶ Intrinsically, The Gambia Field Force was not a military institution however, a wing oversaw quasi military affairs, while another was responsible for civil matters. Most of the former received training in fine military institutions such as West Point and Annapolis in the USA, Aldershot and Sandhurst in the United Kingdom, Teshi and Nigeria Defense Academy in Ghana and Nigeria, respectively.

the abolition of the colonial army. That explains why the insurgents had an easy ride in confronting the establishment, as the already antiquated security arrangements in place could no longer stand the test of time. In addition, the July 11, 1964 treaty was concerned principally with external threat. The motive of the beleaguered Gambian president and his Senegalese counterpart to invoke it to justify the invasion remain questionable.

As the interests of the PPP and those of the government and the Field Force are indistinguishable, professional service personnel perceived to be against the government suffered victimization. In addition, the Force was doubtlessly decimated as many a time, those with suspected loyalty suffered dismissal, or banishment to faraway posts, as a coup-proof measure. A case in point is that of the dismissed Deputy Field Force Commander Ousman Bojang. Consequently, the material interests of the Force personnel were shabbily addressed. Also neglected was the autonomy of the institution. Instances have shown that excessive interference in military affairs by the ruling class has been among the causes for military coups in most African states, (Nordlinger, 1977, pp. 64-76; Liebenow, 1968, pp. 240-250; Welsh and Smith 1974). The removal of General Ankrah as the army commander was among the reasons advanced for the 1966 Ghana coup that toppled Kwame Nkrumah. Also, the 1972 coup that dethroned General Kofi Busia was partly attributed to his manipulations of promotion within the military, (Wilking, 1983, pp. 86-87; pp. 786-796). Eventually, the removal of General Ankrah was partly caused by the declining welfare of the military personnel. Theses Alex Thompson categorised as Veto coup.

The Gambian coup-proof strategy of decimating the military personnel has some striking resemblance with a situation in Uganda. “Ugandan President Idi Amin’s coup-proofing strategies of purging, appointing illiterate officers, and relying on mercenaries scuttled his military capabilities, leaving his regime virtually helpless against an eventual Tanzanian invasion,” (Thyne and Powell, 2014, p. 8). It is therefore not perplexing that the strategies adopted by the Gambian government to incapacitate the military weakened the institution to the extent of being incapable of repelling a wishy-washy attack on constitutional order without foreign assistance.

Coup plotters must view an illegal overthrow of government as the least costly option to improving a country. This decision is a serious affair. Leaders quickly purge military leadership after discovering a coup plot, and the consequences for perpetrating a failed coup attempt are most frequently exile, imprisonment, or even death (Svolik, 2009, p. 481).²⁷ In Ghana, internal grievances within the military partly caused an aborted coup against General Joseph Ankrah in April 16-17, 1967. Lieutenants Samuel B. Arthur and Moses Yeboah spearheaded the move in collaboration with Second Lieutenant Osi-Poku. Their discontent centres on government unwillingness to promote certain army officers from the rank of Lieutenant to Captain after they have sat and passed the requisite examination. They complained of corruption among the military members seating on the National Liberation Council, the highest governing body. During interrogations, Arthur asserted that he wished to be the first army Lieutenant in the country to stage a successful coup. Arthur and Yeboah subsequently faced a firing squad, while Osi Poku received a thirty-year prison sentence. He received reprieve

²⁷In Nigeria, the failed military coup of February 13, 1976 resulted in the assassination of the Head of state General Murtala Muhammed. Consequently, thirty-two military officers including the serving minister of defense, and an employee of Radio Nigeria, Lagos faced a firing squad and later an additional seven military officers including a military governor suffered the same fate. On July 27, 1990 after secret trials by a military tribunal, 42 military officers faced a firing squad on another occasion in Nigeria while nine others including three civilians received various prison terms for attempting to overthrow the General Babangida’s military administration.

after a successful 1972 coup that brought General Ignatus Achampong to power.

Although coup leaders often cite verity of reasons to justify their action, personal ambition, and desire to enhance their status should be paramount (Decalo Samuel, 1976, p. 15-22). "Soldiers," asserted Alex Thomson, "also rebel to further their own corporate and personal interests." To add credence to the assertion, from 1975 to 1979, and from 1983 to 1999, six army generals governed Nigeria. Generals Murtala Muhammed (1975-1976), Olushegu Obasanjo (1976-1979), Muhamadu Buhari (1983-1985), Ibrahim Babangida (1985-1993), Sani Abacha (1993-1998), and Abdulsalaam Abubakar (1998-1999). They all advanced virtually the same reasons for overthrowing successive military regimes in which they previously partook in toppling. Also, in Central African Republic, Decalo Samuel (1976, p. 17) referenced Jean Bedel Bokassa's personal desire to lead the country having on a previous occasion declared himself the war minister. It demonstrates that personal ambition could supersede the reasons coupists press forward to justify their actions. In the same vein, the instigators of the 1981 uprising could be pursuing personal ambition and even grievance against those of the ruling class. Pap Cheyassin Secka ran for elective office and failed. In the same fashion, Dominic Kukoi Samba Sanyang the coup leader ran for 1977 general election as a National Convention Party candidate in Kombo East constituency with abysmal failure. This brings to question if they are credible to effect changes in the political system in view of their outright rejection at the polls.

The appalling neglect of the Force personnel continued long after the insurgency was put down. Ironically, the reasons that fuelled the eventual overthrow of the PPP regime in 1994 were among the prevailing conditions of 1980 namely feeding and accommodation difficulties in the barracks, non-payment of service allowances of military personnel on a peace keeping mission in Liberia, and the presence of seconded Nigerian military officers to The Gambia as they wish to run their show by themselves, (Alex Thompson, 2010, p. 140).

Another glaring example is the case of 1984 Liberia where "excessive rigging of the elections triggered an abortive coup by the ex-commander of the army, a former Doe ally. The failure of the coup resulted in a bloody orgy of revenge by Doe's forces," (Sawyer, 1999, p. 297). Clayton L. Thyne and Jonathan M. Powell recalled that coup perpetrators must come from either the military or other elites in the state apparatus, people who enjoy a privileged status in society. Thus, leaders seeking regime change are likely to exhaust other legal channels before perpetrating a coup and are most likely to do so only when they expect their leadership to cause a significant improvement in the status quo (Thyne and Powell, 2014, p. 5)

For the above reasons, enlightened Gambians became vociferous in condemning the ruling class whom they perceived as homogeneously corrupt. Hence, the coalition of diverse actors from different walks of life gave the 1981 uprising a national outlook. Paradoxically, members of the ruling PPP, opposition NCP, the National Liberation Party, and the proscribed Gambian Socialist Revolutionary Party all participated in the insurgency. Others include four members of the ill-fated Supreme Council of the Revolution namely, Kantong Fatty and Junkung Saho both from Baddibu District, while Jerreh Kolley and Dembo Jammeh hailed from Foni and Tujereng. The composition of the conspirators which transcends ethnic lines is an indication that public resentments against the Gambian ruling class cut across geographical roots.

Another formidable problem that precipitated the uprising is the draconian grip of the PPP on power.

"Ghana and Guinea, two of sub-Saharan Africa countries to get independence early; also

became the first to outlaw multiparty governance by adopting single-party systems. Ghana's ruling Convention People's Party (CPP) passed the Preventive Detention Act in 1958 and the Republican Constitution of 1960 restricted political parties other than the CPP from operating. Guinea passed its own Preventive Detention Act in 1959, followed by a ban on the activities of political parties other than the Parti démocratique de Guinée (PGI). Other countries in the sub region such as Cote d'Ivoire, Mali, Senegal, and Liberia followed suit by passing single-party laws or making the ruling party so strong it emasculated minor parties from competing. One-party control was associated not only with dictatorial but also with quasi or full totalitarian rule" (Bamfo Napoleon, 2013, p.14).

Indeed, the PPP rule was quasi-authoritarian hence only favoured members and their cronies benefited from the system, similar to the True Whig Party which ruled Liberia for over a century on strict party loyalty basis and membership of the Masonic Lodge (Omasanjuwa and Junisa, 2020, p. 10). Under PPP rule, there was virtually no room for dissent. The state-controlled radio station advertised nigh on only the ruling party's jingles. As government was not receptive to enlightening the masses, there was no television house in the country until after the demise of the regime. Journalists like those of the PDOIS party newspaper *Foroyaa* were harassed when cases of corruption and those considered embarrassing to government get to public attention. In the case of a journalist Sana Manneh, the state filed proceedings against him for alleging that some ministers were involved in unethical practices. During the trial, Radio Gambia, the government mouthpiece, stopped covering the proceedings after the first week. The trial magistrate Wallace Grant discharge and acquitted the defendant on the ground that some of the personalities named in the indictment were not libelled. The state appealed the judgement and obtained an order to have it retried however; the defendant got an interlocutory order from The Gambia Appeal Court which made the retrial impossible.²⁸ Irregularly mimeographed newsheets served as newspapers while official information outlets exercise restraints in running information critical to the establishment. "The country's deteriorating economic climate was exacerbated by an ostentatious display of wealth by the elites and was compounded by the regime's inability or unwillingness to punish those who had enriched themselves at the Public's expense (Tijan Sallah, 1990, p. 637).

Blossoming corruption among public officials and businessmen was so conspicuous that the participants were widely referred to as members of 'The Banjul Mafia', a label that captures the 'means' employed by those who control a substantial portion of the country's wealth in their pursuit of various private sinecures (Tijan Sallah 1990, p. 643-644). "The leadership's role did not help significantly because dwindling discipline among public servants allowed them to make a number of public choices designed to promote their private interests (Tijan Sallah, 1990, p. 648)." Similar to pre 1980 Liberia where "By the time of Tolbert's assassination and the overthrow of the ruling oligarchy, seven percent (Americo Liberian families) of the population-controlled sixty percent of the GDP, the nation's wealth was concentrated in few hands (The Republic of Liberia TRC, p. 112).

Rather than concentrating on the task of nation building, PPP stalwarts were engaging themselves

²⁸ Country Reports on Human Rights Practices: Report Submitted to the Committee on Foreign Affairs, U.S. House of Representatives and Committee on Foreign Relations, U.S. Senate by the Department of State in Accordance with Sections 116(d) and 502B(b) of the Foreign Assistance Act of 1961, as Amended, Volume 1991.

in ferocious infighting. Long before the insurgency there have been serious contests for leadership positions within the party. Divisions within the ranks contested the leadership of Jawara and this ultimately led to breakaway factions like The People's Progressive Alliance, the National Convention Party (NCP), and the Gambia People's Party (GPP), but all failed to dislodge the PPP from power (Arnold Hughes and David Perfect, 2008, p. 182).

The PPP was in actuality serving a section of the country, namely the elites.²⁹ This is comparable to how the True Whig Party of Liberia served the Americo Liberian elites, and the National Liberation Council of Kofi Busia served the Ashanti ethnic group in Ghana, (Liebenow, 1968, p. 241; and Omasanjuwa and Junisa, 2020).

The Gambia was a *de facto* one-party state, a prevailing condition in most of Africa of the eighties. Gambian politicians contested elections with the sole aim of controlling political power, not necessarily to serve. When rulers are insensitive to the demands of the populace, other means of addressing their wants will be fashioned. An example was in Ethiopia where the land reform programme in 1967-1969 failed, and the devastating drought of the 1980s coupled with the war with Eritrea complicated the situation thereby necessitating a military intervention, (Schwab, 1979, p. 125-135). The PPP waxed so strong and formidable to the extent of being in firm control of all apparatus of government, parliament, justice, and finances. The alleged practice of cross border voting orchestrated by the ruling party contributed immensely towards making its defeat at elections impossible. Besides, the chief electoral officer was the Minister of Local Government, a member of the ruling party, an appointee of the president of the republic who also heads the ruling party concurrently. Opposition parties existed but they were unable to compete favourably as the play field was not level to tolerate genuine political competition, a situation that rendered them quiescent, besides being of the same stamp as the PPP loyalists.

Concluding Remarks

It goes against the grain for the PPP to vent their anger on Field Force personnel suspected of disloyalty, as a coup proof strategy. The 1981 rebels calculate reasonably well going by the massive public support they received amid the weak resistance of the Field Force personnel. It is incomprehensible why the PPP led government downplayed the activities of radical politicians for so long in view of the unfolding events in other parts of Africa. Besides, all the independent candidates who contested the 1992 Gambian General elections who vied against PPP candidates were radical youths. As part of government nonchalant attitude to security matters, it was after the assassination of Deputy Commander Mahoney the PPP led regime thought it wise to adopt corrective measures, while the Field Force remained politicized. The writeup shows that several factors worked concurrently to cause the insurgency.

The government failed to open-up the country, through development, to outside influence hence the populace was virtually isolated from the outworld world. The political parties were of the same stamp as they were not ideologically based besides being the personal bequest of their founders. Going by the high rate of cross carpeting among members of different parties, it stands to reason that nothing would have changed had

²⁹ The lead author is aware of instances of high school graduates who could not proceed beyond sixth form in their educational carrier due to lack of study opportunities; whereas the wards and children of the ruling class had ample privileges of securing places in overseas educational institutions on fully funded foreign scholarships by institution like The British Commonwealth, regional bodies like ECOWAS, and the UNDP. On its part, the Gambian Government refused to establish a university. The ultimate fall of the regime in 1994 ultimately gave birth to a university extension programme in 1995 that was eventually upgraded to The University of The Gambia in 1999.

the PPP lost the presidency to another party. Both ruling and opposition party members, like most Field Force personnel, failed to defend the constitutional order during the mayhem. Additionally, lack of awareness caused by the weak educational base of the country prevented most citizens from comprehending the implication of the unfolding events. Non corporation on the part of the public would have complicated matters for the rebels. Rather, the divided loyalty of most Field Force members resulted in wait and see attitude among several of them, just like most members of the public. The provincial dwellers remained aloof as unfolding events mesmerised them.

Kingsley C. Anyanwu's opinion of the basis of political instability in Nigeria fits the Gambian situation. The scanty educated people in The Gambia at the time of the coup were confused. During their primary and high school days, they recited the country's national anthem off head and pledged allegiance to the national flag. However, what their teachers thought at school, what their parents thought them at home, what they personally observed in the society are conflicting and contradictory. At school, they praise the moral goodness of their "political heroes." At home, the young learn from their parents about the "real politics": corrupt politics and politicians, financial embezzlement by public officials, the ostentatious lives of politicians, ineffective government, ethnic allegiance, rather than patriotism to the nation and so on. Their religious leaders remind them of traditional ways of life: respect for elders, leadership, moral integrity, and the like. However, the young do not see the embodiment of these values in most of their leaders. Therefore, they turn their backs on politics and politicians, and become indifferent to idealism. Only a few of them in higher institutions show some interest in politics. Having been indifferent to or shielded from political events for years, one finds that as adults they are ill prepared to play adult roles in politics. They would have to unlearn the basic orientations acquired during their youth for the purpose of national integration. This is why most adults have the political orientations of the young. (Kingsley Anyanwu, 1982, p. 107) Sometime in the past, the President of the Republic challenged educated Gambians to join the fold of partisan politics rather than engaging themselves in side-line criticisms. The call went unheeded partly because of their ill-prepared nature for the challenge, and partly because of the moral bankruptcy of the system. The consequences include the cabinet of ill-literate ministers running the country.

The democratic system derailed hence it was unable to respond to the day-to-day realities confronting the people. Government on its part remained aloof over the flouting of laws and ingrained traditional values such as honesty, truth and sincerity were desecrated with brazen impunity while politicians' pecuniary desires supersedes the common good. Absence of effective opposition to either discuss the fate of the country meaningfully or constructively confront the ruling party contributed to the desolation. A one-party oligarchy existed in place of the western democracy that the colonial government imposed on the people. In conclusion, the coupists rebelled against the state, the unconstitutional constitutional arrangement, and the regime that has polluted the system.

Kukoi Sanyang and his confederates were brave. However, they were not cautious enough while concocting the plot, as sufficient adequate precautionary measures did not precede the lethal venture. Government loyalists in the Field Force and the ruling class could not muster sufficient support to thwart the insurgency as the unpopularity of government was overwhelming and besides, the insurgents ensured that the means of mass communication, Radio Gambia, was under their control. The attempt failed for not factoring the reaction of Senegal into the equation. Kukoi Sanyang and his confederates might be sorry for the devastation that resulted from the exercise, but they are not likely to regret the action that they considered

inevitable.

Quantson Kofi Bentum's account of the 1967 Ghana coup attempt has some parallel with Kukoi's effort. Lt. Samuel Arthur in collaboration with 120 military personnel left their military base at Ho, in the Volta Region of Ghana (a predominantly Ewe Region) to Accra the capital with the intension of toppling the government. They seized key installations such as the Castle (State House), Flagstaff House, the airport, and the Radio Station. The operation disorganized the military establishment in Accra. Service personnel either refused or were unable to defend their Commander-In-Chief. As details of the whole operation became clearer, the populace was enlightened. The three ringleaders of the coup were of the Akan ethnic group. While the principal casualties Lt. General Kotoka, Captains Borkloe and Avevor were Ewes. However, the officer who announced the operation over the radio, Captain Sowu, was an Ewe. Hence, it was difficult to ascertain if the motive of the plotters was ethnic based. For a while, ethnic resentments swept across the country (Quantson, 2008, p. 12).

Kukoi's hatched the attempt at Somita in Kombo East, a predominantly Jola district. The plotters relocated to Tallinding Kunjang, also a Jola dominated neighbourhood in the Serrekunda metropolis for its lunch. Sallah think that the leaders felt strongly about the mistreatment and disenfranchisement of the Jola. He explained that:

"The members of this ethnic group have unquestionably (though, perhaps, by no deliberate official design) been a 'permanent underclass'. Certainly, many of their womenfolk work for meagre pay in Mandinka and Wolof homes as ajangas or housemaids, cooking, washing, and cleaning for their employers. It is, in fact, not unreasonable to speculate that growing up in such a servant/master environment may have created the cumulative frustration that helps to explain the force of the eruption that took place in 1981." (Quantson 2008, p. 635).

For this reason, radio listeners concurred when the plotters accused the President of tribalism among other infractions. However, an insignificant number of the Force received a clean bill of health, 66 out of 500, at the close of investigations. This indicates that, like the Ghana situation, several them were of doubtful loyalty to their Commander-in-Chief and the constitution. As the composition of the Force is ethnically balanced, it makes sense to assume that the issues at stake transcend ethnicity. Judging from the composition of the plotters it is difficult to ascertain if their motive was ethnic based or if ethnicity happens to be an accidental factor in the equation. However, if the grievances against the PPP led government include ethnic bias, the ailment is worth addressing despite some of the actors belonged to disadvantaged ethnic groups. As mentioned previously, Kantong Fatty and Junkung Saho hail from Baddibu District while Jerreh Colley hails from Foni, an allegedly disadvantaged region, and Dembo Jammeh from Tujereng. Their diverse geographic root is an indication that ethnicity could be an accidental factor. Other key players like Koro Sillah, Pengu George, and Pap Cheyassin Secka were of Banjul extraction, a geographic root different from the previously disadvantaged communities. However, the Jola problem could be an integral component of the general malaise that plagued the PPP government. "If the coup had succeeded" as Quantson reasoned, "there was no doubt whatsoever that the military command [and the populace] would have pledged support" as only an insignificant number of the Field Force defended the constitutional order (Quantson, 2008, p. 12). That is precisely what happened in 1994 when a Jola military officer seized power through a military coup.

The history of a desire for a coup began in 1968 when the Inspector General of Police investigated whispers of conspiracy to topple the regime. In 1980, the assassination of the Field Force Deputy

Commander, Ekundayo Mahoney and the 1981 uprising were links in the continuum of efforts to effect the change which eventually took place in 1994. Although the coup proof mechanism sustained the PPP amid rampant corruption and mismanagement, however after 26 years, the regime fell on July 22, 1994 leaving a ramshackle country for the incoming administration.

References

- [1] Africa South of the Sahara(1970-88), Ed. London: Europa Publications.
- [2] Anyanwu, C. Kinsley (1982), "The Basis of Political Instability in Nigeria. Communication and Change in Sub Sahara Africa." *Journal of Black Studies*.
- [3] Bamfo, Napoleon (2013), "The Political and Security Challenges Facing 'ECOWAS' in the Twenty-first Century: Testing the Limits of an Organization's Reputation." *International Journal of Humanities and Social Sciences* 3, no. 3. www.ijhssnet.com/journals/Vol_3_No_3_February_2013/2.pdf.
- [4] Barata, Kimberley. et. al. (1999), "From Accounting to Accountability: Managing Accounting Records as a Strategic Resource [info DEV 980121-] Report to the World Bank Info. DEV. Programme." *International Records Management Trust.*, <http://www.irmt.org/documents/research>.
- [5] Clark, Hunter R. (1985), "Toppling an Unpopular Regime," *Time magazine* April 15
- [6] Camara, Amadou (1982), *Gambia: Terror and the blood-dimmed tide*. The Lawrentian Lawrence University, Appleton Washington
- [7] Collier, Paul. and Hoeffler, Anke (2005), "Coup Traps: Why Does Africa Have Many Coups D'état? Centre for the Study of African Economics." Preliminary Draft. University of Oxford., www.users.ox.ac.uk/~econpco/research/.../Coup-traps.pdf.
- [8] Decalo, Samuel. (1976), "The Politics of the Personalist Coup." In *Coups and Army Rule in Africa*, ed. Samuel Decalo. New Haven, Conn.: Yale University Press.
- [9] Dube Arindrajit et al. (2008), "Coup, Corporations, and Classified Information." http://www.eml.berkeley.edu/~webfac/bardhan/e271_f08/suresh.pdf
- [10] Eynde, Oliver Vanden. (2011), "Coup Friendly Institutions, and A Political Militaries: A Theory of Optimal Military Influence. Prepared for ESPA Dublin." www.parisschoolofeconomics.eu/.../coups.
- [11] Gambia Bureau of Statistics (2013), *Population and Housing Census, Spatial Distribution Chapter 3: Ethnicity and Nationality*. https://www.gbos.gov.gm/uploads/census/2013/Spatial-distribution-report_%20Final.pdf
- [12] Hiroori, Taeko, and Omori, Sawa. (2014), "Causes and Triggers of Coup D'état: an Event History Analysis." *Politics and Policy* 14, no. 01.. <https://www.researchgate.net/.../258218400>
- [13] Hughes, Arnold (1991), "Analysis: The July 30, 1981 Gambian Coup." Available at: <https://www.friendsofbasse.org/news/analysis-the-july-30-1981-gambian-coup/>
- [14] Hughes, Arnold (1991), *The attempted Gambian coup d'état of 30 July 1981* The Standard Newspaper Thursday, September 17, 2020
- [15] Hughes, Arnold and David, Perfect (2008), "Historical Dictionary of The Gambia." The Scarecrow Press, Inc, 109th ser. www.mybasse.org/news/analysis-the-july-30-1981-gambian-coup/.
- [16] Janowitz, Morris (1977), *Military Institutions and Coercion in the Developing Nations*. Chicago: University of Chicago Press.
- [17] Philip C. Jessup (1931), Editorial Comment, *77w Estrada Doctrine*, 25 AM. *Journal of International Law* 719.
- [18] Liebenow, Gus J. (1986), *African Politics: Crisis and Challenges*. Bloomington, In.: Indiana University Press.
- [19] Luckham, Robin (1971), "The Nigerian Military: A Sociological Analysis of Authority and Revolt –1960-67." Cambridge University Press.
- [20] Machiavelli, Nicolo (1532), "The Prince" Available at: <https://www.planetebook.com/free-ebooks/the-prince.pdf>

- [21] Molly, Lindsey Molland. The Kornilov. "Affair, A Failed Coup D'état." www.web.mit.edu/.../0825-KornilovAffa.
- [22] Nelkin, D. (1967), "The Economic and Social Setting of Military Takeovers in Africa." *Journal of Asian and African Studies* 2:230-99.
- [23] Nguyen, Phuong (2009) "The 1983 Invasion of Grenada," *ESSAI: Vol. 7, Article 36*. Available at: <http://dc.cod.edu/essai/vol7/iss1/36>
- [24] Nordlinger, Eric A. (1970), "Soldiers in Mufti: The Impact of Military Rule Upon Economic and Social Change in Non-Western States." *American Political Science Review* (Dec.):1131-98.
- [25] Omasanjuwa, A, Phebean, J. (2020), *Acrimony in Colonial Liberia*. *Journal of Universal History Studies*, 3 (1), 1-38.
- [26] Omo-bare, Iren, "Military and Civilian Regimes in Sub-Saharan Africa: A Comparative Analysis of Public Policy Outputs and Outcomes." (1990), *LSU Historical Dissertations and Theses*. 5085. https://digitalcommons.lsu.edu/gradschool_disstheses/5085
- [27] Report of The Commonwealth Observer Group, Commonwealth Secretariat (2006), P. 15. Available at <http://aceproject.org/ero-en/regions/africa/GM/the-gambia-final-report-presidential-elections>
- [28] Sallah, M. Tijan (1990), "Economics, and Politics in the Gambia." *Journal of Modern African Studies*, 28, no. 04, 621-48.
- [29] Sarr, Sansudeen (2020), Lawyer Ousainu Darboe's role in the 1981 coup. *Standard Newspaper* September 17, 2020.
- [30] Sawyer, Amos (1992), "The Emergence of Autocracy in Liberia: Tragedy and Challenge." *Institute for Contemporary Studies*, San Francisco. www.pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNABM803.pdf.
- [31] Svoblik, W. Milan. (2009), "Power Sharing and Leadership Dynamics in Authoritarian Regimes." *Journal of Political Science* 53, no. 02 477-94. <https://campuspress.yale.edu/svoblik/files/2015/10/>
- [32] Stepan, Alfred. (1971), "The Military in Politics: Changing Patterns in Brazil." *Princeton University*. www.jstor.org/stable/2512168.
- [33] Sweet, Alec Stone (2007), *The Juridical Coup d'État and the Problem of Authority*. *Special Issue. German Law Review* Vol. 08 No. 10.
- [34] Taylor, K. Richard (2011), "Manual for Non Violent Defence Against Coup D'état." <https://www.nonviolent-conflict.org/wp-content/uploads/2016/02/Against-the-Coup-dEtat.pdf>
- [35] Tayyab Mahmud (1994), "Jurisprudence of Successful Treason: Coup d'Etat & (and) Common Law," *Cornell International Law Journal: Vol. 27: Iss. 1, Article 2*. Available at: <http://scholarship.law.cornell.edu/cilj/vol27/iss1/2>
- [36] Thompson Alex (2010), *An introduction to African Politics*. Routledge; Taylor and Francis Group London and New York.
- [37] Thyne, L. C. Layton, and Powell M. Jonathan, (2014), "Coup D'état or Coup D'Autocracy? How Coups Impact Democratization. 1950–2008." *Foreign Policy Analysis*., www.uky.edu/.../thyne_powell_FPA2013.pdf.
- [38] Quantson, Kofi. Bentum, (2008), "Beyond Frontiers of National Security." *The Institute of Economic Affairs Occasional Papers*, 37th series.
- [39] Welch, Claude E., and Arthur K. Smith, eds. (1974), *Military Role and Rule: Perspectives on Civil-Military Relations*. North Scituate, Mass.: Duxbury Press.
- [40] Wiking, Staffan (1983), *Military Coups in Sub-Saharan Africa*. Uppsala, Sweden: Nordiska afrikainstitutat

Journal of Universal History Studies

**Sultan II. Abdülhamid'in İstihbarat Şeflerinden Ahmed Celeleddin Paşa:
"Gözdelikten Firara" Hayatı ve Faaliyetleri¹**

**Ahmed Celeleddin Pasha, One of the Intelligence Chiefs of Sultan Abdulhamid II: His
Life and Activities from Favorite of the Sultan to Desertion**

Submission Type: Research Article

Received-Accepted: 22.03.2021 / 12.04.2021

pp. 30-53

Journal of Universal History Studies (JUHIS) • 4(1) • June • 2021 •

Emre Gör

Researcher, Dr. Ankara, Turkey

Email: emregor1987@gmail.com

Orcid Number: 0000-0001-8208-6714

Cite: Gör, E . (2021). Sultan II. Abdülhamid'in İstihbarat Şeflerinden Ahmed Celeleddin Paşa: "Gözdelikten Firara"
Hayatı ve Faaliyetleri . Journal of Universal History Studies , 4 (1) , 30-53 . DOI: 10.38000/juhis.901489

¹ This article is analyzed by two reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor/ Bu makale iki hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir.

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed/ Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

* This work is licensed under a [Creative Commons BY-NC-SA 2.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.0/) (Attribution-Non Commercial-Share Alike).

Öz

Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) “Serhafiye (Başhafiye)” unvanıyla yıllarca Osmanlı İmparatorluğu’nun istihbarat organizasyonunun başında bulunmuş olan Ahmed Celeleddin Paşa, hayatı ve faaliyetleriyle oldukça dikkat çekici bir kişidir. Çerkes kökenli bir Kafkasya göçmeni olan Ahmed Celeleddin Paşa, küçük yaşlarda geldiği İstanbul’da Sultan Abdülhamid’in hizmetine girmiştir. Yıldız Sarayı’nın muhafazasında görevli Tüfekçi Teşkilatı’nda yetişen Ahmed Celeleddin Paşa, padişahın yaverlerinden biri olarak serhafiye vazifesiyle görevlendirilmiştir. Bu görevinde Osmanlı İmparatorluğu adına çok önemli vazifeler üstlenen Ahmed Celeleddin Paşa, 1897 yılında Avrupa’da bulunan Jön Türklerle görüşerek, bunların bir kısmını muhalafetten çekilme konusunda ikna etmiştir. 1904 yılında Mısır’a firar eden Ahmed Celeleddin Paşa, firarından sonra yirmi yıl daha yaşamış, 1924’te vefat etmiştir. Bu çalışmada Ahmed Celeleddin Paşa’nın hayatı ve faaliyetleri arşiv kaynakları ışığında aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Celeleddin Paşa, Sultan II. Abdülhamid, Serhafiye, Osmanlı İstihbaratı, Jurnal.

Abstract

Ahmed Celeleddin Pasha, who led the intelligence organization of the Ottoman Empire for years under the title of “Serhafiye (Chief of intelligence)” during the reign of Sultan Abdulhamid II (1876-1909), is a very remarkable person with his life and activities. Ahmed Celeleddin Pasha, a Caucasian immigrant of Circassian origin, entered the service of Sultan Abdulhamid in Istanbul where he came at a young age. Ahmed Celeleddin Pasha, who was placed in the Tüfekçi Organization responsible for the protection of the Yıldız Palace, was appointed as the Chief of intelligence among the Sultan's officers. Ahmed Celeleddin Pasha assumed very important duties on behalf of the Ottoman Empire and in 1897 met with the Young Turks in Europe and persuaded them to withdraw from the opposition. Ahmed Celeleddin Pasha fled to Egypt in 1904 and lived for another twenty years after his desertion. He died in 1924. In this study, Ahmed Celeleddin Pasha’s life and activities were tried to be exposed in the light of archive sources.

Keywords: Ahmed Celeleddin Pasha, Sultan Abdulhamid II, Serhafiye (Chief of intelligence), Ottoman Intelligence, Jurnal (Intelligence Report).

Giriş

İstihbarat faaliyetlerine büyük önem verilen Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) Yıldız Sarayı'nda bir "Serhafiye (Başhafiye)" Dairesi ihdas edilmiştir. Zamanla Yıldız Sarayı'nın iç teşkilatının önemli bir parçası hâline gelen bu daire, Osmanlı İmparatorluğu'nun istihbarat işleriyle ve imparatorluğun dört bir yanından gelen istihbarat raporlarıyla ilgilenmiştir. Bu çalışmada hayatını ele aldığımız Ahmed Celeleddin Paşa da, Sultan II. Abdülhamid döneminde bu dairenin başında uzun yıllar "Serhafiye (Başhafiye)" unvanıyla bulunmuş bir devlet adamıdır. Ahmed Celeleddin'in doğum tarihi ve hayatının ilk yılları hakkındaki bilgiler oldukça kısıtlıdır. Ahmed Celeleddin'e dair bilinen: onun Kafkasya'dan İstanbul'a gelmiş bir Çerkes olduğu ve II. Abdülhamid'in şehzadelik döneminde onunla tanıştığıdır. (Soku, 2008, s. 34). Sultan Abdülhamid'in saltanatının ilk yıllarında Yıldız Sarayı'nın korunmasında görevli Tüfekçi Teşkilatı'nda görev alan Ahmed Celeleddin, padişahın yaverlerinden biri olarak Miralay rütbesini taşıdığı dönemde Serhafiye vazifesiyle görevlendirilmiş ve "Serhafiye Miralay Ahmed Bey" olarak anılmaya başlanmıştır. Bu görevde "sâdikâne hizmetleri" ile padişahın güvenini kazanan Ahmed Celeleddin Paşa'ya "Mirliva" ve sonrasında "Ferik" rütbeleriyle Osmanî ve Mecîdî nişanları tevcih edilmiştir. (İ.TAL. , 246/60, H. 9 Zilhicce 1318 (M. 30 Mart 1901); İ.TAL. , 270/47, H. 9 Şevvâl 1319 (M. 19 Ocak 1902).

1897 yılında hayatının en önemli görevini üstlenen Ahmed Celeleddin Paşa, bu yılın yaz aylarına doğru önce Köstence'ye, sonrasında ise Paris'e giderek Ahmed Rıza ve Mizancı Murad gibi Jön Türk ileri gelenleriyle padişah adına görüşmeler gerçekleştirmiştir. 1899'da Avrupa'ya firar etmiş olan Damat Mahmud Celeleddin Paşa ile de muhalefetten çekilme konusunda görüşmeler gerçekleştiren Ahmed Celeleddin Paşa, tüm bu görüşmeler sonucunda Mizancı Murad Bey başta olmak üzere bazı Jön Türkleri İstanbul'a dönme ya da muhalefetten çekilme konusunda ikna etmiştir. Hidiv İsmail Paşa'nın torunu Mısır prenseslerinden İsmet Mürşide Hanım ile evli olan Ahmed Celeleddin Paşa, Şubat 1904'te -eşinin yanına- Mısır'a Sultan Abdülhamid'den izinsiz şekilde giderek İstanbul'dan ayrılmıştır. Osmanlı hükümetinin İstanbul'a dönme konusundaki tüm girişimlerine rağmen Mısır'da kalmayı tercih eden Ahmed Celeleddin Paşa, bu süreçte Avrupa'ya seyahatler gerçekleştirmiş ve zamanla Sultan Abdülhamid idaresinin en ciddi muhaliflerinden biri olarak görülmeye başlanmıştır. İstanbul'daki menkul ve gayrimenkullerine haciz konulan Ahmed Celeleddin Paşa, idam cezasıyla yargılanmasına rağmen Sultan Abdülhamid tarafından affedilmiş, fakat buna rağmen İstanbul'a dönmemiştir. Ahmed Celeleddin Paşa 1924 yılında vefat etmiştir.

Bu çalışmada Ahmed Celeleddin Paşa'nın hayatı, ihdas ettiği görevler, istihbarat faaliyetleri ve bilhassa Jön Türklerle gerçekleştirdiği görüşmeler üzerinde durulmuştur. Bu konuda Osmanlı arşivlerinde yer alan çok sayıda belge incelenerek, Ahmed Celeleddin Paşa'nın hayatı ve faaliyetleri arşiv kaynakları ışığında aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Hayatının İlk Yılları, Şahsiyeti ve Ahmed Celeleddin Paşa Hakkında Bilinenler

Sultan II. Abdülhamid'in istihbarat sisteminin başında uzun yıllar bulunmuş ve Osmanlı İmparatorluğu adına çok sayıda önemli görev üstlenmiş olan Ahmed Celeleddin Paşa'nın, bilhassa hayatının ilk dönemlerine ait bilgiler oldukça kısıtlıdır. Paşa'nın Kafkasya göçmeni bir Çerkes olduğu ve Sultan Abdülhamid'in şehzadeligi döneminde hizmetine girdiği gibi bilgiler bazı kaynaklarda² yer alıyorsa da, hayatı hakkında ayrıntılı ve net bilgiler maalesef bulunmamaktadır. Ahmed Celeleddin Paşa'nın küçük yaşlardan itibaren Tüfekçi Teşkilatı'nda görev alarak sarayda yetişmesi ve mülkiyede görev almamasından dolayı olsa

² Örneğin bkz. (Ahmed Rasim, "Ahmed Celeleddin Paşa'ya Dair", 25 Haziran 1340 (25 Haziran 1924).

gerek, devlet görevlilerinin sicillerinin tutulduğu Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri de dâhil tasnifi tamamlanmış resmî kayıtlarda Paşa'nın hayatının ilk dönemlerine dair bir bilgiye rastlanmamaktadır. Buna ek olarak Ahmed Celeleddin Paşa hakkında bilgi veren kaynakların çoğunun, onun hayatına temas etmeksizin kısaca "Serhafiye Ahmed Celeleddin Paşa" şeklinde bir bahisten sonra, Jön Türklerle yaptığı görüşmelerin ayrıntılarına geçmeleri bu kısır bilgi döngüsünü kırıp bizleri aydınlatamamıştır. Hâlbuki 1960'larda Ahmed Celeleddin Paşa'dan bahseden bir tarih mecmuasında geçtiği şekliyle "İkinci Sultan Hamid iktidarının son on beş yılına sanıldığından çok tesir edebilmiş bu şahsiyet" (Kutay, 1964, s. 443) hakkında gereği gibi bilgi sahibi olunmasının, gerek II.Abdülhamid döneminin ve gerekse dönemin istihbarat sisteminin anlaşılmasına katkı sağlayacağı muhakkaktır.

Her ne kadar kaynakların sınırlılığı bakımından Ahmed Celeleddin Paşa'nın hayatını yansıtmaya dair mevsuf talihsizlikten bahsedilebilirse de, Ahmed Celeleddin Paşa ile ilgili bilgi veren ve bir kısmı Paşa'yı yakından tanıyan birkaç müellifin varlığından söz edilebilir. Ahmed Celeleddin Paşa'nın hayatının ilk yılları hakkında en kıymetli bilgiler, Paşa hakkında yazılar yazmış olan Ziya Şakir ve Ahmed Rasim'in eserlerinde bulunmaktadır. Bu müelliflerden Ziya Şakir'e göre II. Abdülhamid henüz şehzadeyken çıktığı bir av esnasında Ahmed isimli Çerkes bir köle çocukla karşılaşmış, aralarında geçen kısa bir sohbetten sonra şehzade, Çerkes Ahmed'i sahibinden satın almıştır. Çerkes Ahmed Yıldız Sarayı'nın muhafazasında görevli Tüfekçi Teşkilatı'na yerleştirilmiş, burada kısa sürede temayüz ederek yaverliğe getirilmiş ve miralay rütbesine yükseltilmiştir (Soku, 2008, s. 34).

II. Abdülhamid döneminde Ahmed Celeleddin Paşa ile tanışarak dost olduklarını belirten Ahmed Rasim de, Paşa'nın şahsiyeti hakkında değerli bilgiler paylaşmıştır. Ahmed Rasim, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'ne yazdığı İstanbul Sohbetleri başlıklı makalesinde Ahmed Celeleddin Paşa'yı "Uzun boylu, tam silahşör yapılı, Çerkes tiplerine has hafif mavi elâ gözlü, pala bıyıklı..." şeklinde tasvir etmiştir. Tıpkı Ziya Şakir gibi Ahmed Rasim de Ahmed Celeleddin Paşa'nın çocukluğunda Sultan Abdülhamid'in hizmetine girdiğini yazmaktadır. Hatta Ahmed Rasim, "Çocukluğunda Sultan Hamid'e köle olmadan evvel muhâcerât sefâletleri arasında başına ârız olan kel illetinin âsârı..." görüldüğünden Ahmed Celeleddin Paşa'nın bilhassa gözden düştüğü zamanlarda "Kel Ahmed Bey" olarak anıldığını mizahi bir dille anlatmaktadır.³

Bu iki müellifin haricinde, 1960'larda "Tarih Konuşuyor" adlı bir dergi neşretmiş olan Cemal Kutay da Ahmed Celeleddin Paşa'ya temas etmektedir. Ahmed Celeleddin Paşa'nın düzenli bir tahsil görmediğini; fakat buna rağmen padişahı, Yıldız Sarayı'nı, Bâbiâli'yi ve Osmanlı Devleti'ni çok iyi tanıdığını belirten Kutay, Paşa'yı "mert, namuslu, vatanperver, açık ve aydın fikirli" biri olarak tanımlamaktadır (Kutay, 1964, s. 444-446). Ahmed Celeleddin Paşa'nın karakterli bir devlet adamı olduğunu, diğer bir müellif, 1893 doğumlu ve Abdülhamid devrini müşahede etmiş Ahmet Cemalettin Saraçoğlu da ifade etmektedir. Cumhuriyet döneminde çeşitli gazete ve dergilere yazılar yazan Saraçoğlu, 19 Eylül 1957 tarihinden itibaren Resimli Yirminci Asır Dergisi'ne yazdığı bir tefrikada Ahmed Celeleddin Paşa için, "Çok hamiyetli, pek yurtsever, hükümdarına olduğu kadar vatanına da bağlı alicenap, aile itibarıyla çok zengin, hülâsa vicdanlı,

³ "...Bir gün işittik ki Serhafiye Ahmed Bey Haleb'e nefyedilmiş... Düştü külâh, gördü kel demezler mi? Derhâl Ahmed Bey'in Serhafiye unvânı 'kel'e tebdil edildi. Kel Ahmed Bey deniyor, fakat şâyân-ı kaydır ki kimse aleyhinde bulunmuyor. Bilâhire kendi ağzından işitmiş idim. Sebeb-i teb'd-i (uzaklaştırılma sebebi) Sadr-ı esbak Said Paşa merhûmun bizzat Sultan Hamid'e: 'Ahmed Bey umûr-ı devlete karşıyor, ya o, ya ben! diye ayak direktmiş olması imiş...'", (Ahmed Rasim, 25 Haziran 1340 (25 Haziran 1924). Sermet Muhtar Alus da Ahmed Celeleddin Paşa'dan "Serhafiye Kel Ahmed Paşa" adıyla bahseder; bkz. (Alus, 1997, s. 99,198).

namuslu bir zâttır." ifadelerini kullanmaktadır. Yazdıklarını teyit için "Lafın kıyası Serhafiye Paşa'nın dürüstlüğü, temizliği, efendiliği müsbettir. Bu ciheti rahmetli Ahmed Rasim başta olmak üzere devrin bütün inanılır kalem sahipleri kabul ve teslimde müttefikdirler." notunu ekleyen Saraçoğlu, özellikle Ahmed Celeleddin Paşa'nın Mizancı Murad ile Paris'te yaptığı görüşmeler hakkında değerli bilgiler paylaşmaktadır (Saraçoğlu, 2005, s. 160).

Tanıklıkların, kişiliği hakkında genellikle olumlu bir profil çizdikleri Ahmed Celeleddin Paşa, Mısır prenseslerinden İsmet Mürşide Hanım ile evliydi. Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın torunu olan ve Kahire'de oturan İsmet Mürşide Hanım, oldukça zengin, fakat sağlık sorunları yaşayan bir hanımdır (BOA, BEO. , 2852/213827, Hicri 25 Rebülâhir 1324 (M. 18 Haziran 1906). İsmet Mürşide Hanım, yaşadığı sağlık sorunları sebebiyle Ahmed Celeleddin Paşa'yı sık sık Mısır'a davet etmekteydi; fakat Ahmed Celeleddin Paşa görevinin önemi dolayısıyla Sultan Abdülhamid'den izin alamıyor ve bu davetlere icabet edemiyordu.⁴ Kaynaklardan anlaşıldığına göre maddi durumu oldukça iyi olan, Nişantaşı'nda bir konakta oturan ve ayrıca Çamlıca eteklerinde köşkleri bulunan Ahmed Celeleddin Paşa, resmî hayatında padişah yaverlerinden biri olarak "Tüfekçi" silkinde kayıtlıydı (HR.SFR.03. , 545/13, M. 28 Nisan 1904; Koçu, 1958, s. 21). Küçük yaşlarda Yıldız Sarayı'nın Tüfekçi Teşkilatı'na alındığı yukarıda ifade edilen Paşa hakkında, görevli olduğu dönemde "Tüfengî-i Hazret-i Şehriyârîden", "Yâverândan ve Hademe-i Hassadan", "Yâverân-ı Hazret-i Şehriyârîden" gibi unvanlar kullanılıyordu (İ.TAL. , 246/60, H. 9 Zilhicce 1318 (M. 30 Mart 1901); İ.TAL. , 270/47, H. 9 Şevvâl 1319 (M. 19 Ocak 1902). 1892 yılında isminin geçtiği bir kaynakta (Y.EE. , 64/7, Hicri 8 Zilkade 1309 (Miladi 4 Haziran 1892) "Mirliva/Paşa" unvanıyla anılan ve 1890'ların ortalarından itibaren Ferik (Orgeneral muadili) rütbesini ihraz ettiği anlaşılan Ahmed Celeleddin Paşa'nın asıl görevi ise, "Serhafiye (Başhafiye)" vazifesiydi.

Sultan II. Abdülhamid'in Gözdesi "Serhafiye" Ahmed Celeleddin Paşa

Sultan II. Abdülhamid döneminde Yıldız Sarayı'nda bir "Serhafiye" Dairesi ihdas edilmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm bilgi akışını kontrol eden Yıldız Sarayı'nda, Şifre Dairesi ile birlikte Serhafiye Dairesi sarayın iç teşkilatının önemli bir parçasıydı. Bu her iki daire de Yıldız Sarayı'nın istihbari faaliyetlerine dönük başlıca daireleriydi. Bunlardan Saray Başkâtipliği'ne bağlı olan Şifre Dairesi, Bâbîâlî başta olmak üzere, vilayetlerdeki valiler, mutasarrıflar, askerî yetkililer ve yurtdışındaki sefirler ile Yıldız Sarayı arasındaki haberleşmeyi sağlayarak şifreli telgraf yazışmalarını yönetiyordu (Örikağasızâde Hasan Sırrı, 2007, s. 164). Serhafiye Dairesi ise istihbarata dönük her rapor ve jurnalı Sultan Abdülhamid'e ulaştırıyor, gerekli görüldüğünde bu raporları tahkik ediyordu. Başında "Serhafiye-i Şehriyârî" ya da "Serhafiye-i Hazret-i Pâdişâhî" gibi unvanlar taşıyan bir yöneticinin bulunduğu bu dairenin ön plana çıkarılmayarak çalışma esaslarının gizli tutulduğu, adının kaynaklarda nadiren geçmesinden anlaşılmaktadır.⁵ Nitekim "Yıldız İstihbarat Teşkilatı" adıyla bilinen, fakat resmî olarak böyle bir ismi olmayan istihbarat biriminin esası bu dairedir.

Ahmed Celeleddin Paşa'nın Serhafiye olarak Yıldız Sarayı'nda ne zaman görevlendirildiğine dair kesin bir tarih elimizde olmasa da sarayın içinde yetişmiş biri olarak Paşa'nın Yıldız Sarayı'nın işleriyle yakından meşgul olduğu tahmin edilebilir. Ahmed Celeleddin Paşa'nın Serhafiye vazifesiyle ilgili olarak,

⁴ Bazı kaynaklarda, Ahmed Celeleddin Paşa'nın Mısır'a firar etme sebeplerinden birinin, İsmet Hanım'ın davetlerine icabet etmek üzere Paşa'nın padişah'tan izin alamaması gösterilir; bkz. (Y.PRK.TKM. , 47/37, H. 28 Zilkade 1321 (M. 15 Şubat 1904).

⁵ Örneğin düzenli olarak yayımlanan ve Yıldız Sarayı'nın Mabeyn Teşkilatı'na da yer veren Devlet Sâlnâmelerinde bu daireye dair teferuat gizli tutulmuştur; bkz. (Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye, İstanbul, 1315 (1897), s. 86-99).

elde bulunan ilk net tarihli kaynak 1889'a aittir. Miralay rütbesinde bulunan "Ahmed Bey", 1889 tarihli söz konusu kaynaktaki "Serhafiye-i Hazret-i Pâdişâhî Miralay Ahmed Bey" ifadesiyle anılmaktadır (Y.PRK.SRN. , 2/56, 9 Cemâziyelâhir 1306 (M. 10 Şubat 1889). Serhafiye Miralay Ahmed Bey, Sultan Abdülhamid'in en güvendiği adamlarından biri olarak Yıldız Sarayı'nın istihbarat işlerini yönetmiş; ihbarları değerlendirmek, şüpheli durumları araştırmak, şüphelileri sorgulamak gibi vazifeleri yerine getirmiştir. "Sadık hizmetleri" dolayısıyla Ahmed Celeleddin Paşa'ya Sultan Abdülhamid tarafından 1901 yılında Osmanî, bir yıl sonra da Mecîdî nişanları tevcih edilmiştir.⁶

Ahmet Cemalettin Saraçoğlu, Ahmed Celeleddin Paşa'nın padişah nezdindeki itibarını kastederek, onun Abdülhamid devrinde "sahib-i zaman" olduğunu ve Yıldız Sarayı'ndaki paşalarla ağaları gölgede bıraktığını kaydetmektedir (Saraçoğlu, 2005, s. 217-218). Ahmed Celeleddin Paşa'dan "II. Abdülhamid'in çocukluktan beri yakını ve Serhafiye unvanı altında Yıldız Sarayı'nın en makbul bendegânından biri" olarak bahseden müellif, "Ahmed Paşa'yı padişahın gözünden düşürmeyi" gaye edinenlerin varlığına işaret etmektedir. Gerçekten de Ahmed Celeleddin Paşa'nın, Serhafiye makamında bulunmasına rağmen bizzat jumallerden nasibini aldığı ve görevi sırasında hakkında çeşitli jumaller verildiği güvenilir kaynaklarca ifade edilmektedir. Bu kaynaklardan Sultan Abdülhamid'in başkâtibi Tahsin Paşa'nın hatıratında yer verdiğine göre, Serhafiye Ahmed Celeleddin Paşa, bilhassa Fehim Paşa gibi kişilerle anlaşamaz ve Paşa hakkında Yıldız Sarayı'na jumaller verilirdi (Tahsin Paşa, 1999, s. 152). Bu jumaller arasında Ahmed Celeleddin Paşa'nın Sultan'ı öldürmek için bir Arnavut tuttuğu (Georgeon, 2012, s. 536) ya da odasında bomba sakladığı (Soku, 1943, II, s. 271-274; Erkoç, 2015, s. 146) gibi oldukça ciddi raporlar da bulunmaktaydı.

Ahmed Celeleddin Paşa'nın serhafiye vazifesine ait önemli bir anıyı, onun karşısına bir şüpheli sıfatıyla çıkan Ahmed Rasim paylaşmıştır. Takriben 1886-87 senelerine ait olduğunu bildirdiği ifadesine göre Ahmed Rasim, "Mekteb-i Mülkiye'den mahreç Mustafa'ya imzâlı bir arzuhâl" meselesi yüzünden Ahmed Celeleddin Paşa'nın karşısına çıkmış, kısa bir soruşturmada sonra Ahmed Celeleddin Paşa'nın insiyatifiyle serbest bırakılmıştır. Ahmed Rasim, Ahmed Celeleddin Paşa ile ilk kez karşılaştığı o günü şöyle nakleder:

"Kendisini ilk defa olarak belki otuz yedi, otuz sekiz sene evvel merhûm Kâmil Bey'in Zabtiye nâzirliğinde mevkûfen karşısına çıktığım zaman tanımış idim. O zamanda "Serhafiye Ahmed Bey" diye ma'rûf idi. Odadan içeriye girdiğim zaman bir masanın etrafında üç kişi görmüş idim. Masanın makam tarafında Kâmil Bey, solunda Kitâbî Ahmed Efendi nâmında beyaz sakallı biri, sağında da bir sandalye üzerinde ayak ayaküstünde bir

⁶ Ahmed Celeleddin Paşa'ya Osmanî nişanı tevcihi;

"Yıldız Sarây-ı Hümâyûnu Başkâtibet Dâiresi

Matrûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Tüfengî-i Hazret-i Şehriyârî Ferik Saâdetlû Ahmed Celâleddin Paşa Hazretlerine hidemât-ı sâdikânesine mebnî murassa' nişân-ı âlî-i Osmânî ihşân buyrulduğundan muâmele-i lâzimenin ifâsı şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfât-penâhî iktizâ-yı celîlesinden olmakla olbâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir. 9 Zilhicce sene [1]318 ve 17 Mart sene [1]317 (30 Mart 1901) Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî Tahsin", (İ.TAL. , 246/60, H. 9 Zilhicce 1318 (M. 30 Mart 1901).

Ahmed Celeleddin Paşa'ya Mecîdî nişanı tevcihi;

"Yıldız Sarây-ı Hümâyûnu Başkâtibet Dâiresi

Matrûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Yâverân ve Tüfengîyân-ı Hazret-i Şehriyârîden Ferik Saâdetlû Ahmed Celâleddin Paşa Hazretlerine murassa' Mecîdî nişân-ı zî-şânî ihşân buyrulduğundan muâmele-i lâzimenin ifâsı şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfât-penâhî icâb- âlisinden olmakla olbâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir. 9 Şevvâl sene [1]319 ve 6 Kânûnüsânî sene [1]317 (19 Ocak 1902) Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî Tahsin", (İ.TAL. , 270/47, H. 9 Şevvâl 1319 (M. 19 Ocak 1902).

vakâr ve temkîn olarak sivil kıyâfet ile bu zât oturuyor idi..."(Ahmed Rasim, 25 Haziran 1340 (25 Haziran 1924).

Aynı müellif, Ahmed Celeleddin Paşa hakkında çok ilginç bir bilgiyi, daha doğrusu Paşa ile aralarında geçen bir konuşmayı 1924 yılında Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'ne yazdığı "Serhafiye Ahmed Celeleddin Paşa'ya Dair" başlıklı makalesinde açıklamıştır. Ahmed Rasim'in bu makalesinde yazdığına göre, aralarında önceden beri ülfet bulunan Ahmed Celeleddin Paşa bir akşam Ahmed Rasim'i davet etmiş ve İstanbul'da, Sultan Abdülaziz'in oğlu ikinci veliaht Yusuf İzzeddin Efendi'nin reisliğinde bir ihtilal komitesi kurulduğunu belirterek, kendisini de bu komiteye üye olarak almak istediğini söylemiştir. Bu teklif karşısında çok şaşırıldığını belirten Ahmed Rasim, komitenin amacının ne olduğunu sorduğu Paşa'dan, "Hanedandan lâıyk olanı tahta çıkarmak, Kanun-ı Esasi'yi ilân etmek, Meclis-i Mebusan'ı açmak" cevabını alınca iyice şaşırmış, İstanbul'da bunun nasıl mümkün olacağını merak edince de "İnan ki bu komiteyi Sultan Hamid'in hafiyeleri haber alamayacaklardır, alamazlar da." yanıtını almıştır. Ahmed Rasim, Ahmed Celeleddin Paşa ile ilgili bu anısını, sansürün müdahalesinden dolayı yazı yazamadığını ve işsiz olduğunu kastederek, "Biraz evvel iş arıyordum. Buldum. Zaten İstanbul'da sürünüyorum. Biraz da uzaklardaki haphishâne, zindanların tavanlarını seyrede ede ölürtüm." şeklinde mizahi bir dille anlatır.⁷

Ahmed Rasim gibi büyük bir edibin yazdıklarına itimat etmek gerekirse, Ahmed Celeleddin Paşa Sultan Abdülhamid aleyhinde birtakım faaliyetlerde bulunmuştur.⁸ Fakat özellikle belirtmek gerekir ki resmî kayıtlarda Ahmed Rasim'in yazdıklarını teyit edecek bir bilgi bulunmamaktadır ve belki de Ahmed Celeleddin Paşa'nın Ahmed Rasim'e ifade ettiği gibi bu komiteyi Sultan Hamid'in hafiyeleri haber alamamışlardır. Her ne olursa olsun Ahmed Celeleddin Paşa ile Sultan Abdülhamid arasındaki iplerin kopması için 1904 yılını beklemek gerekecektir.

⁷“(…)Paşa (Ahmed Celeleddin Paşa) ağzındaki baklayı bir anda çıkarmak istiyor, fakat her nedense geveliyordu. En nihâyet dedi ki:
- Ben sizin nâmusunuza son derecede emniyet bağlamışım. Onun için size açılıyorum. İsimlerini sonra öğrenirsiniz. . . Biz, burada bir komite yaptık.
-Komite!.. Hem burada!..
- Ne komitesi, Paşa Hazretleri?
- İhtilâl, inkılâb komitesi. Sizi de azâlîğe kabul ettik. . .
-?
- Anlıyorum.. Hakkınız var.. Bu İstanbul'a güvenilmez. . . Fakat sen de benim nâmusuma emniyet et, inan ki bu komiteyi Sultan Hamid'in hafiyeleri haber alamayacaklardır, alamazlar da.
Görüyorsunuz, Serhafiye Bey neler diyor? Durmayıp devam ediyordu:
- Yusuf İzzeddin Efendi, bu komitenin reisidir. Ben, Bahâ Şâkir, sen.. Başkalarını tanımayız.
- Maksad?
- Hânedândan lâıyk olanı tahta çıkarmak, Kânûn-ı Esâsi'yi ilân etmek, Meclis-i Mebûsân'ı açmak. . .
- Üç kişi ile bu nasıl olur?
- Çok. . . Komite üç kişi değil. . . Biz komiteden birbirini tanıır üç kişiyiz. . . Öteki arkadaşları bilmeyiz. . . Yalnız bu üç kişiden ben, yukarıdan verilen emirleri size tebliğe memurum.
Biraz evvel iş arıyordum. Buldum. Fenâ bir iş değil. . . Fenâ da olsa ne olacak. Zaten İstanbul'da sürünüyorum. Zaten İstanbul'da musakkafât altında mahbûsum. Biraz da uzaklardaki haphishâne, zindanların tavanlarını seyrede ede ölürtüm.
- Şimdi ver elini bakayım.
Verdim.
- Nâmusum, kardeşliğim hakkı için söylüyorum, hiçbir şeyden korkma!
- Korkmam Paşam!.. Ödüm patlayalı seneler oldu (..)", (Ahmed Rasim, 25 Haziran 1340 (25 Haziran 1924).
⁸ Ahmed Rasim, makalesinde Ahmed Celeleddin Paşa ile aralarında geçen bu konuşmanın, Paşa'nın firarından önce mi, yoksa sonra mı olduğunu belirtmemiştir. Fakat konuşmanın İstanbul'da geçtiği dikkate alınırsa, Ahmed Celeleddin Paşa'nın Mısır'a firarından önce gerçekleştiği düşünülebilir.

Sultan Abdülhamid'in bu "gözde" Serhafiyesi, 1904'teki firarından önce, 1897 yazında belki de hayatının en önemli vazifesini alacaktır: Avrupa'ya giderek padişah adına Jön Türklerle görüşmek ve onları memleketlerine dönmek üzere ikna etmek.

Ahmed Celeleddin Paşa'nın "Paris Görevi": Jön Türklerle Gerçekleştirdiği Görüşmeler

Takvimler 1897 yılının Temmuz ayını gösterdiğinde Paris yakınlarındaki Contrexéville'in (Kontreksevil) İstanbul'dan gelmiş bir misafiri vardır: Sultan Abdülhamid'in Serhafiyesi Ahmed Celeleddin Paşa. 1897 yazı sıradan bir tarih değildir; 1897 Nisan'ında başlayan Osmanlı-Yunan Savaşı yaklaşık bir ay içinde Osmanlı ordularının muzafferiyetiyle sonuçlanmış, Rus Çarı II. Nikola'nın bizzat Sultan II. Abdülhamid'e rica etmesiyle Osmanlı ordularının Atina'ya girmesi güçlükle önlenmiştir. Galip Osmanlı ordusunun başkumandanı sıfatıyla Sultan Abdülhamid, hiç olmadığı kadar güçlü, nüfuz bakımından âdetâ saltanatının zirvesinde bulunmaktadır.

Böyle bir ortamda Sultan Abdülhamid, yıllardır Avrupa'da bulunan ve yönetimine karşı muhalefet yürüten Jön Türklerle görüşüp onların muhalefetten çekilmelerini sağlamak için en güvendiği adamlarından Serhafiye Ahmed Celeleddin Paşa'yı Paris'e göndermiştir (Mardin, 2008, s. 112; Danişmend, 1972, s. 357; Danişman, 1966, s. 188; Georgeon, 2012, s. 468-469). Görünürde "tebdil-i hava"⁹ ve "tedavi" (Saraçoğlu, 2005, s. 160) amacıyla Avrupa'ya gelen Ahmed Celeleddin Paşa, Paris'e varır varmaz, Paris Sefiri Salih Münir Paşa'nın da yardımlarıyla başta Mizancı Murad ve Ahmed Rıza olmak üzere Jön Türk ileri gelenleriyle iletişim kanalı aramıştır. Bunlardan Mizancı Murad görüşme taleplerine olumlu yanıt verirken Ahmed Rıza, Dr. Nazım ve Halil Ganem gibi Jön Türk ileri gelenleri Ahmed Celeleddin Paşa ile görüşmeyi reddetmişlerdir (Bayur, 1940, s. 42; Kolektif, 2018, s. 22-23). Bu isimlerden Ahmed Rıza, Tahsin Paşa'nın kaydettiğine göre, Serhafiye Paşa'nın tekliflerini reddetmekle birlikte, Paşa'ya dört maddeden oluşan ve "Sarây-ı hümayûnlarından kumanda usûlünün kaldırılması" esasına dayanan bir itilafname projesi tevdi etmiştir.¹⁰ Ahmed Celeleddin Paşa'nın böyle bir teklifi padişah adına kabul etmemesi nedeniyle, Ahmed Rıza Bey cephesindeki görüşmelerden olumlu bir sonuç çıkmamıştır.

Diğer taraftan Ahmed Celeleddin Paşa Mizancı Murad ile uzun müzakerelere girişmiştir. Ahmed Celeleddin Paşa'yı dürtüst ve hamiyetli biri olarak tanıyan Murad Bey, tafsilatı uzun olan görüşmeler sırasında Ahmed Celeleddin Paşa'ya itimat etmiş ve ileride kaleme aldığı hatıratında ondan övgüyle bahsetmiştir. Nitekim Saraçoğlu'nun Mizancı Murad'ın kaleminden aktardığına göre Contrexéville'de bulunan Ahmed Celeleddin Paşa dışarıdan bakılınca şöyle bir profil çizmektedir:

⁹ "Serhafiye Ahmed Celeleddin Paşa'nın, sûretâ *tebdil-i hava*, esasen cemiyetimizle müzakerâta girişmek üzere Hünkâr tarafından Avrupa'ya gönderildiğini haber aldık (...): İttihat ve Terakki Cemiyeti Cenevre şubesi adına hazırlanan Bachofen imzalı bir telgraftan; bkz. (Demirbaş, 1987, s. 125-127).

¹⁰ Tahsin Paşa'nın hatıralarında, Ahmed Rıza'nın Sultan Abdülhamid'e gönderdiği mektubun ilgili kısmında şu ifadeler yer verdiği kaydedilmiştir: "On beş sene cebr ü sebat ile vazife-i vataniyemi ifâyâ çalıştım. Tafsilâtı pek uzun olan Paris Jenô'da geçen muhakemelerden sonra nihayet Paris Sefiri Münir ve Ferik Ahmed Celâleddin Paşalarla Başkonsül Esad Bey'in fermân-ı şâhaneleriyle bendenize tebliğ ettikleri vesâyâyâ karşı verdiğim cevaplarda da bu maksad-ı mukaddesi takipten fariğ olamayacağımı bildirmiş ve son olarak Jenô'da Kontinantal Oteli'nde oturan Ahmed Celâleddin Paşa'ya kabulü mümkün olabilecek bir itilafname projesi tevdi etmiştim ki 1892 tarihli lâyhâmin esâsâtını hâvi idi. Mezkûr projede (1) Siyasî afv-ı umûmî ilânı, (2) Matbuatın serbestisi, (3) Aleniyyet hâlini alan irtikab ve irtişanın men'î, (4) Saray-ı hümayûnlarından kumanda usûlünün kaldırılıp 'Vazife ve Mesuliyet' nâmındaki risalemde yazdığım veçhile Bâbü'lfî'nin bütün işleri yed-i mesuliyetine alması ve Tanzimât-ı Hayriye'nin umde-i esâsiyesinden olan hürriyyet ve müsâvâtın tanınması ve vilâyât meclis-i umûmîlerinin içtimâa davetleri gibi en hayırlı ve mübrem içtimâi vecibeleri yazmış ve efendimizden mütevâziâne istirham etmiştim (...); (Tahsin Paşa, 1999, s. 257-258).

"Ahmed Celeleddin Paşa'nın Kontreksevil şehrinde tutmaya muvaffak olduğu mevki mühimce idi. Bu gibi eğlence yerlerinde hüküm sahibi olan kadınların çoğu yakışıklılığa, bu yaştaki generalliğine meclüb idi. Hesabını düşünmeksizin sağa sola para serpmesi ise erkeklerin reylerini kendisine kazandırmıştı.

Başta mahut General İgnatief gibi harp taraftarı yahut Macar Generali Tor gibi Sulh ve Müsalemet Cemiyeti'nin reisi buldukları halde mevcut olan erkân kendisiyle ülfet arayıp görüşüyorlardı."(Saraçoğlu, 2005, s. 188).

Jön Türk ileri gelenleriyle padişah adına görüşmeler yapmak amacıyla Paris'e gelen ve Paris'te dikkatleri üzerine çeken Serhafiye Ahmed Celeleddin Paşa, Avrupa kamuoyunun da yakın takibine girmiştir. Jön Türklerle gerçekleştirilen bu görüşmeler Avrupa basını tarafından yakından takip edilmiş ve bilhassa Fransız basını konuya büyük ilgi göstermiştir. Mabeyne raporlanan gazete tercümelerinden anlaşıldığına göre Ahmed Celeleddin Paşa'nın hassas "Paris görevi" Avrupa basınında birçok habere konu olmakla kalmamış; aslında gizli tutulması gereken birtakım bilgiler, dönemin Fransız gazetelerinde yayımlanmıştır. 3 Temmuz 1897 tarihinde Le Patri Gazetesi'nde yayımlanan bu haberlerden birinde, Ahmed Celeleddin Paşa'nın Jön Türklerle görüşmek için Paris'e geldiği, görevinin mahiyeti ve görüşme sonrasında Paris'ten Londra'ya geçeceği gibi paşanın "me'mûriyet-i mahremânesi"ne dair bilgiler şu ifadelerle yer almaktadır:

"Paris'de çıkan Le Patri Gazetesi 3 Temmuz 1897 tarihli nüshasında havâdis-i âtiyeyi neşr etmiştir. Paris Sefâret-i Seniyyesince Genç Türkiye Fırkası hakkında gösterilen masraflı muâmelât nezd-i âlide mûcib-i nâhoşnudî olmuş gibi görünüyor. Paris'e muvâsalatını haber verdiğimiz Ahmed Celâleddin Paşa fırka-i mezkûrenin aksâm-ı muhtelifesiyle doğrudan doğruya müzâkere etmek üzere gelmiştir. Bilhassa beyânı muktezî ahvâlden olmak üzere bu zât Mâbeyn-i Hümayûn Zâbita-yı Hafıyyesi Müdürü yani Serhafiyye'dir. İsmi mektûm tutulan bir mültecinin ikâmetgâhında şimdiye değin birkaç defa toplanılmışdır... Ahmed Celâleddin Paşa me'mûriyet-i mahremânesini ta'kîben Londra'ya dahî gidecektir."(Y.PRK.TKM. , 39/33, H. 14 Safer 1315 (M. 15 Temmuz 1897).

Benzer şekilde 7 Eylül 1897 tarihinde Hariciye Nezareti'ne Viyana Sefareti'nden gönderilen bir raporda, Ahmed Celeleddin Paşa'nın Jön Türkler nezdinde bir memuriyetle vazifeli olduğu haberlerinin Neues Wiener Journal Gazetesi'nde yer aldığı bildirilmiştir (HR.SYS. , 193/53, M. 7 Eylül 1897). İngiliz The Times Gazetesi'nde Mayıs 1899 tarihinde çıkan bir haberde ise "Jön Türklerle Ermenilerin ahvâl ve harekâtını Paris'te mütemâdiyen tarassud eylemek üzere Ahmed Celâleddin Paşa'nın Pazartesi günü şehir-i mezkûre müteveccihen hareket edeceği" bilgisine yer verilmiştir (Y.PRK.EŞA. , 33/16, H. 11 Muharrem 1317 (M. 22 Mayıs 1899). Ahmed Celeleddin Paşa'nın görevinin gizliliği ve görünürde "tebdil-i hava" gibi bahanelerle Avrupa'ya gidip geldiği dikkate alınır, Avrupa basınında çıkan bu tür haberlerin Ahmed Celeleddin Paşa'yı ve Mabeyn'i hayli zor duruma düşürdüğü düşünülebilir.

Ahmed Celeleddin Paşa ile Jön Türk ileri gelenleri arasında Temmuz 1897'de başlayan görüşmeler, Mizancı Murad Bey'in Ağustos 1897'de İstanbul'a dönmesi ve diğer bazı Jön Türk mensuplarının ikna edilmesiyle son bulmuştur (Georgeon, 2012, s. 469; Bleda, 1979, s. 18; Lewis, 2011, s. 271). Ahmed Celeleddin Paşa bu görüşmeler sırasında muhalefet saflarındaki Jön Türklerle, padişah

aleyhindeki neşriyat durdurulduğu takdirde umumi af ilan edileceğini ve memlekette ıslahat cihetine gidileceğini vadetmiştir (Saraçoğlu, 2005, s. 162; Bayur, 1940, s. 42; Danişman, 1966, s. 188). Paris'teki Osmanlı vatandaşlarından memlekete dönenlerin kendilerine uygun bir memuriyete getirilecekleri, Avrupa'da kalıp tahsillerine devam etmek isteyenlerin ise maddi olarak destekleneceği Jön Türklere yapılan teklifler arasındadır. Nihayetinde Contrexéville'de varılan anlaşmayla umumi af ilan edilmiş, Murad Bey İstanbul'a dönmüş, Paris'teki Jön Türklerden Çürüksulu Ahmed Bey Belgrad Ataşemiliterliği'ne, Kaymakam Şefik Bey de Viyana Ataşemiliterliği'ne tayin edilmiş ve 1899'daki görüşmeler neticesinde de Doktor Abdullah Cevdet'e Viyana ve Doktor İshak Sukuti'ye Roma Sefaret tabiplikleri verilmiştir (Danişmend, 1972, s. 357). Yine 1899'dan sonra ikna edilen Jön Türklerden Tunalı Hilmi Madrid Sefareti Türkçe Kâtipliği'ne, Halil Muvaffak da Roma Sefareti Kâtipliği'ne getirilmiştir (Yılmaz, 2019, s. 93).

Ahmed Celaleddin Paşa'nın Avrupa'daki Jön Türklere yönelik bu ikna faaliyetleri Murad Bey gibi birçok Jön Türk ileri geleninin İstanbul'a dönmeyi ya da muhalefet saflarından çekilmeyi kabul etmesiyle neticelenmiş ve bu da Jön Türkler arasında çözülmeyi beraberinde getirmiştir. Bu çözüme sonucunda yurtiçindeki Jön Türk hareketi neredeyse çökmüş, yurtdışında ise 1906 yılına değin yeniden örgütlenmekte hayli zorlanmıştır (Kolektif, 2018, s. 23). Ahmed Celaleddin Paşa'nın ise, 1897'deki bu muvaffakiyet ile padişah nezdindeki itibarının bir kat daha arttığına şüphe yoktur. Paşa bu muvaffakiyet sonrasında bir müddet daha Avrupa'da kalarak sonrasında İstanbul'a dönmüştür. Fakat 1899'un son günlerinde meydana gelen bir gelişme üzerine, Ahmed Celaleddin Paşa'ya yeniden Avrupa yolları görünmüştür. Sultan Abdülhamid'in eniştesi Damat Mahmud Celaleddin Paşa, iki oğlu, Sabahaddin ve Lütfullah'la birlikte İstanbul'dan Marsilya'ya kaçmış, onunla görüşmek ve onu ikna etmek görevi ise yine Serhafiye Ahmed Celaleddin Paşa'ya verilmiştir.

“Paris Görevi”nin Devamı: Ahmed Celaleddin Paşa Yeniden Avrupa'da

1900 yılının bahar aylarında Avrupa'da bulunan Ahmed Celaleddin Paşa, bu kez “Mahmud Paşa meselesinin halledilmesi” için Cenevre'dedir ve Avrupa'ya henüz firar etmiş olan Mahmud Celaleddin Paşa ile görüşmek arzusundadır. 25 Nisan 1900 günü Cenevre'ye varmış olan Ahmed Celâleddin Paşa, o sırada Cenevre'de bulunan Damad Mahmud Paşa ile görüşmelere başlamıştır (Mermutlu, 2017, s. 245). Bu sırada özellikle Mahmud Paşa'nın malî durumunu araştıran Ahmed Celaleddin Paşa “Mahmud Paşa'nın nereden para temin eylediğine dâir Paris ve Londra'da tahkîkât icrâsına memûr eylediği”¹¹ görevliler aracılığıyla bu hususu tespitte çalışmıştır.¹² Cenevre'ye geldiğinde Mahmud Paşa ile görüşmesinin çok zor bir iş olduğu kendisine beyan edilmesine rağmen çok geçmeden Mahmud Paşa ile görüşme imkânı bulan Ahmed Celaleddin Paşa, ona her türlü teminatı vermeye yetkili olduğunu ifade etmiştir. Şifreyle Mabeyn'e gönderdiği

¹¹ (HR.SYS., 1806/61, M. 1 Mayıs 1900). Aynı konu hakkında Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'nın bir raporu şöyledir: “Yâverân-ı Hazret-i Şehriyârîden Saâdetlü Ahmed Celâleddin Paşa Hazretlerinin Cenevre'ye muvâsalatı ile Mahmud Paşa ile mülâkât eylediğini ve birtakım gazete parçalarıyla müşârûnileyhin nereden para tedârik etmekte olduğuna dâir Paris ve Londra'da tahkîkât icrâsına me'mûr edilen (...)dan alınan iki kı'ta mektûbun gönderildiğine dâir Cenevre Başşehbender Vekîli tarafından alınan tahrîrât ile zikr olunan mektûbların tercümelere zikr olunan gazete parçaları ile berâber leffen takdîm kılınmakla emr u fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir. 7 Muharrem sene 1318 / 23 Nisan sene [1]316 (7 Mayıs 1900) Hâriciye Nâzırı kulları Tevfik”, (Y.PRK.HR., 28/83, H. 7 Muharrem 1318 (M. 7 Mayıs 1900)).

¹² Ahmed Celaleddin Paşa'nın 1900 yılındaki bu Avrupa görevi için yanına yeteri miktarda bir meblağ aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim “Ahmed Celaleddin Paşa tarafından bazı mahallere verilmek üzere ihsan buyrulan meblağın Ceyb-i Hümayun'dan tesviyesi” hakkındaki Mabeynci Emin Bey imzalı bir belgede şu ifadeler yer almaktadır: “Ahmed Celaleddin Paşa Hazretleri marifetiyle bazı mahallere verilmek üzere ihsân buyrulan meblağ-ı mezkûrun ceyb-i hümayûn-ı mülûkânenen ahz olunmasına mebnî işbu senet itâ kılını 30 Ağustos sene (1)315 (11 Eylül 1899) Mehmed Emin”, (ML. EEM., 318/47, Rumi 30 Ağustos 1315 (Miladi 11 Eylül 1899)).

telgrafa göre görünürde Mahmud Paşa'yı ikna etme konusunda hayli yol aldığı da anlaşılan Ahmed Celeleddin Paşa, Mahmud Celeleddin Paşa'nın neredeyse İstanbul'a dönme noktasına geldiğini "muvaflakiyet" ifadesiyle birlikte İstanbul'a müjdelemiştir. Ahmed Celeleddin Paşa'nın Cenevre'den 6 Mayıs 1900 tarihinde Mabeyn'e gönderdiği bu telgrafnamedeki ifadeler kayda değerdir:

"Cenevre'de Ahmed Celâleddin Paşa kullarından şifre:

Âcizleri Dersââdet'den hareket ettiği zaman Mahmud Paşa mes'alesinin bulunduğu hâlde göre bu işe gâyet müşkil bir zamanda me'mûr buyrulduğum ve müşârûnileyh ile mülâkât bile mümkün olamayacağı umûmen söylendiği gibi Cenevre'ye muvâsalât-ı âcizimde buradaki me'mûrîn-i resmîye dahî aynı zannı beyân etmiş oldukları hâlde... ittihâz olunan tedbîr sâyesinde müzâkerât devâm ettikçe neşriyâtdan sarfinazar etmeleri kendilerine [Mahmud Paşa'ya] tekâvül etdirildiği bundan evvel arz olunmuş idi. İki günden beri bir derece daha ileri giderek Dersââdet'e avdet edebileceği dahî müşârûnileyhe i'tirâf etdirilerek mes'ele bunun sûret-i icrâsınca serdedeceği ma'rûzâtın müzâkeresine kaldığı gibi... yarınki Pazar akşamı Londra'ya müteveccihen hareket eyleyeceği ve eğer bir cevâb vâsıl olursa âcizleriyle cereyân eden müzâkereye orada devâm edebileceğini söyledi...

6 Muharrem sene [1]318 (6 Mayıs 1900)

Ahmed Celâleddin"

(Y.PRK.AZJ. , 40/40, H. 6 Muharrem 1318 (M. 6 Mayıs 1900).

Ahmed Celeleddin Paşa'nın bu telgrafi çektiği sırada Mahmud Celeleddin Paşa ile yürütülen görüşmelerin ilk faslı bitmiş ve Mahmud Celeleddin Paşa Cenevre'de çok kalmayarak Londra'ya hareket etmiştir (Mermutlu, 2017, s. 243). Ahmed Celeleddin Paşa da Mahmud Paşa ile yürütülen bu ilk görüşmelerin sonucunu beklemek ve Mahmud Paşa'yı Avrupa'dan takip etmek üzere Paris'e geçmiştir.¹³ Cenevre'deki ilk görüşmelerinin ardından Londra'ya geçen Mahmud Celeleddin Paşa'nın peşini Londra'da da bırakmayan Paşa, 4 Haziran 1900 tarihinde Mabeyn'e çektiği telgrafa, Mahmud Celeleddin Paşa'nın Londra'ya varışından itibaren "efkâr ve ahvâlini anlayarak ona göre teflîgâtta bulunmak üzere" münasip vasıtalarla tahkikata devam ettiğini bildirmiştir. Aynı telgrafa Mahmud Celeleddin Paşa'ya Sultan Abdülhamid'in iradelerini yazılı olarak mı yoksa şifâhen mi teflîg etmenin gerektiğini sormaya lüzum görmediğini; zira yaptığı tüm görüşmelerde Mahmud Celeleddin Paşa'nın eline ihtiyat olarak hiçbir belge geçirmedikten, teflîglerini şifâhen yapmaya devam edeceğini bildirmiştir.¹⁴

¹³ Nitekim Ahmed Celeleddin Paşa 16 Mayıs 1900 tarihinde Paris'ten Mabeyn'e şu telgrafi gönderir: "Paris'de bulunan Ahmed Celâleddin Paşa kullarından şifre / On dört ve on beş Mayıs târihli telgrafnâmeleri alındı. Sâlih Bey geçen Çarşamba günü sür'at katarına yetişemeyip diğer katar iler hareket etmiş olduğundan Paris'e ancak Pazar ertesi sabahı muvâsalat edebilmesi tabiidir. Mûmâ-ileyhi me'mûriyetinde kâmilten muhtâr bırakarak irâde-i seniyye cenâb-ı mülûkâneye tevfikân nefice-i müzâkerâta intizâr etmek üzere bugün Paris civârında kâin Sen Cernain'e azîmet ediyorum. 3 Mayıs sene [1]316 ve 16 Mayıs sene 1900 Ahmed Celâleddin", (Y.PRK.AZJ. , 40/47, H. 16 Muharrem 1318 (M. 16 Mayıs 1900).

¹⁴ "Paris'de Ahmed Celâleddin Paşa kullarından şifre

1 Haziran sene [1]900 târihli telgrafnâme-i âlîlerini aldım. Mahmud Paşa'nın Londra'ya azîmetinden beri efkâr ve ahvâlini anlayarak ona göre teflîgâtta bulunmak üzere vâsıta-i münâsibe ile tahkikâta ibtidâr etdim. Irâdât-ı Seniyye-i Hazret-i Tac-dâr-ı Azâmînin tahrîren mi yoksa şifâhen mi teflîgî lâzım geldiğini istizâna lüzûm görmüyorum. Zirâ şimdiye kadar Mahmud Paşa'nın eline ihtiyâten teklife mutazarrır hiçbir kâğıt geçirmedim. Âcizlerinin şu dakikada... gerek hâzıra ve gerek istikbâle âid her gûnâ ümidini mahvetmeğe çalışmakta olacağım ma'rûzdur olbâbda. 4 Haziran sene [1]900 ve 22 Mayıs sene [1]316 (4 Haziran 1900) / Ahmed Celâleddin", (Y.PRK.HH. , 32/2, H. 5 Safer 1318 (M. 4 Haziran 1900).

Mahmud Celaleddin Paşa ile yapılan tüm görüşmelere ve Mabeyn'in ılımlı tekliflerine rağmen, Ahmed Celaleddin Paşa bu kez muvaffak olamamış ve Mahmud Paşa'yı ikna edememiştir.¹⁵ Dahası, Ahmed Rıza gibi Jön Türk ileri gelenleriyle temasa geçen Mahmud Paşa, kısa zamanda hareketin en büyük maddi destekçilerinden biri haline gelmiştir. Fakat bu demek değildir ki Ahmed Celaleddin Paşa Jön Türkleri Avrupa'da tamamıyla serbest bırakmış, onların faaliyetlerini rahatça yürütmelerine olanak vermiştir. Hâlbuki Ahmed Celaleddin Paşa İstanbul'dan da olsa Jön Türkleri takibe ve ikna girişimlerine devam etmiş, bu konuda Serhafiye Paşa'ya Avrupa'dan birçok rapor ulaştırılmıştır. Bu ilginç raporlardan biri, Avrupa'da bulunan Ali Kemal Bey'e aittir. Bir müddet Jön Türklerle birlikte Paris'te faaliyet yürütmüş olan Ali Kemal, Mizancı Murad Bey'in Serhafiye Ahmed Celaleddin Paşa ile anlaşarak İstanbul'a dönmesinden sonra Jön Türklerden ayrılmıştır. 1897 yılında Brüksel Sefareti İkinci Kâtipliği ile görevlendirilen Ali Kemal Bey, bu görevine gitmeyerek Cenevre'de kalmış ve Avrupa'dan mütemadiyen Ahmed Celaleddin Paşa'ya Jön Türk faaliyetleri hakkında raporlar göndermiştir (Uzun, 1989, s. 405-406). Jön Türklerin faaliyetleriyle ilgili Ahmed Celaleddin Paşa'ya jumaller ulaştıran Ali Kemal Bey'in Haziran 1902 tarihli bu raporlarından birinde "Paris'in (Jön Türklerin) büyük bir karışıklık içinde olduğu ve İstanbul'a gönderilmek üzere bir Jön Türk arandığı" tarzındaki bilgilere yer verilmektedir.¹⁶

Ahmed Celaleddin Paşa'nın başarısızlıkla sonuçlanan Mahmud Celaleddin Paşa'yı ikna girişimleri, aynı zamanda Serhafiye Paşa'nın "Paris görevi" olarak adlandırdığımız yurt dışı görevlerinin son halkasını oluşturur. Nitekim; Ahmed Celaleddin Paşa'nın Mahmud Paşa ile yaptığı görüşmelerin tarihi olan 1900 ortalarından, İstanbul'dan firar ettiği 1904 tarihine kadar Paşa'nın Jön Türklere yönelik herhangi bir görev kabul ettiğine dair kayıtlarda bir iz yoktur. Bununla birlikte muteber kaynaklara göre Ahmed Celaleddin Paşa, Sultan Abdülhamid'in İstanbul'a dönen Jön Türklere vadettiği sözleri yerine getirmedikçe düşünmeye ve zamanla Jön Türklere yakın bir çizgiye gelmeye başlamıştır (Saraçoğlu, 2005, s. 160; Georgeon, 2012, s. 536). Nitekim 1904'teki firarı ve sonrasında Osmanlı raporlarına da geçen Jön Türklerle olan ilişkileri, bu kaynakların tezini doğrulamaktadır.

Ahmed Celaleddin Paşa'nın Mısır'a Firarı

Osmanlı İmparatorluğu ve saltanatı adına çok önemli görevler üstlenerek Avrupa'daki Jön Türklere yönelik yürüttüğü ikna faaliyetleri sonucunda birçok Jön Türk ileri geleninin İstanbul'a dönmesini ya da muhalefetten çekilmesini sağlayan Ahmed Celaleddin Paşa, Sultan Abdülhamid'in en gözde adamlarından

¹⁵ Ahmed Celaleddin Paşa'nın 1899/1900 yıllarında Paris'te yürüttüğü son görüşmelerde tamamen başarısız olduğu söylenemez. Zira Ahmed Celaleddin Paşa birkaç muhalifi İstanbul'a dönmek üzere ikna etmiştir. Paşa'nın bu konuda İstanbul'a gönderdiği bir telgrafta şu ifadeler yer alır: "Kontreksevil'de bulunan Tüfengî Ahmed Celâleddin Paşa kullarından şifre / Âli Muzaffer'i Dersâdet'e götürmesini Mısır'daki vekilim İskender Efendi'ye işâr etdim. Mısır'da gördüğü tazyik üzerine Marsilya'ya firâr etmiş olan Selim merkeze duhûlet zımında âcizlerinin tavassuduna mürâcaat arzûsunda bulunduğundan. . . Dersâdet'e avdetleri takarrür edenleri göndermek üzere Pazar günü Paris'e avdet edeceğim ma'rûzdur. 4 Ağustos sene 99 / 26 Temmuz sene [1]315 (4 Ağustos 1899) Ahmed Celâleddin", (Y.PRK.SGE. , 8/84, H. 26 Rebîülevvel 1317 (M. 4 Ağustos 1899).

¹⁶ "İtalya'dan Ali Kemâl imzâsıyla Ahmed Celâleddin Paşa kullarına posta ile gönderilen... bir kıta mektûb[un] ... arz ve takdim kıldığı ma'rûzdur

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Cenevre'den ma'rûzât-ı çâkerâneme bir cevâb alamadım. Belki emimâme-i âlileri yoldadır.

Bu civârda işlerim bitti. Kulunuz bir bir buçuk ay kadar İsviçre'nin âsûde bir köşesinde istirahatden sonra avdet edeceğim. Her hâlde bugün Lusem'e gidiyorum. Emr u sâmi vel-i ni'metlerime orada intizâr ederim.

Paris büyük kargaşalık içindedir.

Mütevelli Hazretlerinin birâderleri Dersâdet'e sevk etmek için Jön Türk arıyorlarmış. . .

Emimâme-i devletlerine atfeten. . . femân hazret-i men-lehül-emrindir. Kullan Ali Kemâl", (Y.EE. , 15/134, H. 19 Rebîülevvel 1320 (M. 26 Haziran 1902).

beri olarak istihbarat organizasyonunun başında görevine devam etmektedir. Fakat 10 Şubat 1904 günü Sadrazam Avlonyalı Ferid Paşa tarafından Mısır Fevkalâde Komiseri Ahmed Muhtar Paşa'ya çekilen şu telgraf, işleri tamamen değiştirir:

"Mısır Fevkalâde Komiserliğine

Beş gündən beri ihtifâ[saklanma, gizlenme] etmiş ve henüz hânesine avdet etmemiş olan Ferik Ahmed Celâleddin Paşa'nın Mısır'da haremi nezdine gitmesi melhûz olduğundan vâsil olub olmadığının ve başka bir tarafa gitmiş ise nereye gittiğinin ve bir ma'lûmât ve muhâbere olub olmadığının sûret-i husûsiye ve münâsibede âilesinden bi't-tahkik iş'ârı muntazırdır.

28 Kânûnusâni sene [1]319 [10 Şubat 1904]

Sadr-ı Azam Ferid"

(Y.PRK.BŞK. , 71/98, H. 5 Zilhicce 1321 (M. 22 Şubat 1904).

Bu telgrafın anlamı şudur: Serhafiye Ahmed Celeleddin Paşa ortadan kaybolmuş ve 5 Şubat 1904 tarihinden beri evine dönmemiş, açıkçası firar etmiştir.

İstanbul bu haber üzerine âdetâ çalkalanmıştır. Beyoğlu'nda yaşayan Avrupalılardan, Avrupa gazetelerine kadar herkes Ahmed Celeleddin Paşa'nın firarını konuşmaktadır.¹⁷ Bu sırada Osmanlı hükümeti ilgili yerlere telgraflar çekmekte, Ahmed Celeleddin Paşa'nın nerede olduğunu öğrenmeye çalışmaktadır. Paşa'nın İstanbul'da bir yerde gizlendiği ihtimali araştırılırken, Bulgaristan ya da Yunanistan üzerinden Avrupa'ya geçtiği veya Mısır'a hareket ettiği yönünde bilgiler gelir. Bu ilk şok sonrasında ilk olarak İstanbul'da araştırmalara başlanmış, ilgili istihbarat birimleri paşa hakkında tahkikata girişmişlerdir. Nitekim 16 Şubat 1904 günü Beyoğlu Mutasarrıflığı'ndan Sadrazam Ferid Paşa'ya yazılan tezkirede Ahmed Celeleddin Paşa'nın Çubuklu ve Beyoğlu taraflarında bulunmadığı belirtilmiştir.¹⁸ Aynı gün Atina Sefareti'nden gelen talgrafta da Ahmed Celeleddin Paşa'nın Yunanistan ve havalisinde görülmediği

¹⁷ Mesela bu Avrupalılardan İstanbul'da Reji İdaresi'nin uzun süre yöneticiliğini yapmış olan İsviçreli Louis Rambert (1839-1919), Ahmed Celeleddin Paşa'nın firarıyla ilgili şu notları düşmüştür: "Şubat 1904 –Serhafiye Ahmed Celeleddin Paşa'nın Mısır'a Kaçması / Bu iki hadiseden maada bir vaka daha oldu (Gazeteci Baba Tahir'in tutuklandığı ve bir Mabeyncinin evinin soyulduğu haberlerini kastediyor). Saray altüsttür. Serhafiye Ahmed Celeleddin Paşa firar etti. Paşa, zevk ü sefaya düşkün, dehşetli bir kumarbazdır. Çok zengin bir Mısırlı prensesin zevcidir. Vaktiyle zabıta-i hafiyeye reisi idi. Mısır'a gitmek için zât-ı şâhânenen birkaç defa izin istemiş, izin verilmemiş. O da bilâ-mezûniyet çıkıp gitmiş. Büyük bir heyecan husule geldi, tahkikata başlandı. Her tarafa telgraflar yağdırdı, kaçan mahpusun (!) nerede olduğu hâlâ araştırılıyor", (Rambert, 2011, s. 363); eserin orijinal baskısı için bkz. Louis Rambert, *Notes et impressions d'Turquie - L'Empire Ottoman sous Abdul-Hamid*, Edition Atar, Cenevre-Paris, 1905]. Bir başka Avrupalı, o tarihte Vautour gemisinin süvarisi olan meşhur Fransız edibi Claude Farrere de bir eserinde Ahmed Celeleddin Paşa'nın bu kaçışını Fransızlara has maceraperest bir havayla nakletmiştir. Buna göre Ahmed Celeleddin Paşa Fransa Sefareti'nin maiyet vapuru olan Vautour isimindeki gemiye binerek Pire Limanı'na geçmiş, ardından Mısır'a gitmiştir; eser için bkz. Claude Farrere, *L'extraordinaire Aventure d'Achmet Pacha Djemaleddine*, E. Flammarion, Paris, 1921. Bunların dışında dönemin bir Avrupa Gazetesi'nde Ahmed Celeleddin Paşa'nın firarı şu ifadelerle haberleştirilmiştir: "İndependis [Independence]: 15 Şubat [1]904 Devlet-i Osmâniyye / Ahmed Celâleddin Paşa'nın gizlice firâr etmesinin sebebi zevcesi Mısır prensesinin Kahire'de bulunmasıdır. Paşa-yı müşârûnileyhin ruhsat istihâl etmeksizin kaçması hasmâsının[düşmanlarının] iğvââtı[kışkırtması] ile zât-ı şâhâne tarafından müsâade alamaması ihtimâli idi. Müşârûnileyh ile birlikte Diran Kelekyan da kaçmıştır. Kelekyan politika esbâbına binâen vaktiyle firâr etmiş ve Celâleddin Paşa tekrar İstanbul'a getirmiş idi. Bu sebeple yalnız kalmış olduğu cihetle emniyet edememiştir.", (Y.PRK.TKM. , 47/37, H. 28 Zilkade 1321 (M. 15 Şubat 1904).

¹⁸ "Sadrazam Paşa'ya yazılan tezkire sûretidir

...Çubuklu'da icrâ eylediğim tahkikâtda Ahmed Celâleddin Paşa'nın oralarda bulunmadığı anlaşıldığı gibi Beyoğlu cihetinde bulunmadığı dahî evvel ve âhir icrâ kılınan tahkikâtle sâbit bulunmuştur. . .", (Y.PRK.ZB. , 34/20, 29 Zilkade 1321 (M. 16 Şubat 1904).

bildirilmiştir.¹⁹ Bulgaristan Komiseri Ali Ferruh Bey'den alınan 15 Şubat 1904 tarihli telgrafta ise Ahmed Celeleddin Paşa'nın Viyana'ya gittiği istihbaratı paylaşılmış; “kendisi eylevm Viyana'da olub zevcesinin vefâtı takdîrinde mirâs da'vâsında bulunmak üzere Mısır'a gideceği ma'rûzdur” ifadelerine yer verilmiştir.²⁰

Bu muhabereleden, Ahmed Celeleddin Paşa'nın nereye firar ettiği ile ilgili Osmanlı hükümet yetkililerinin kafalarının hayli karışık olduğu anlaşılmaktadır. Hâlbuki bu muhabere başlanmadan önce, Mısır Fevkalâde Komiseri Ahmed Muhtar Paşa'dan 10 Şubat 1904 tarihinde alınan bir telgraf Ahmed Celeleddin Paşa'nın yerini işaret etmiştir. Mısır Fevkalâde Komiseri Ahmed Muhtar Paşa'nın elde ettiği istihbarata göre Sultan Abdülhamid'in “sâbık serhafiyesi”, Diran Kelekyan ile birlikte İstanbul'dan Mısır'a gelmiştir. Mısır Komiseri'ne göre Ahmed Celeleddin Paşa'nın Mısır'a gelmesinin iki sebebi vardır: Bunlardan biri, iki ay önce Ahmed Celeleddin Paşa'nın istintâka (sorgulama) uğraması (İstintâk sebebi belirtilmemiştir.), diğeri ise Mısır'da ikamet eden haremî İsmet Hanım'ın amansız bir hastalığa yakalanarak Paşa'yı defalarca Mısır'a davet etmesidir. Firaren Mısır'a gelen Ahmed Celeleddin Paşa hakkında ilk anda edinilen bilgileri içerdiği anlaşılan söz konusu istihbarat, Ahmed Muhtar Paşa tarafından 10 Şubat 1904 tarihinde şu ifadelerle İstanbul'a bildirilmiştir:

“Düinkü gün şeref-i telakkî eylediğim emr u fermân-ı hümayûn cenâb-ı hilâfet-penâhî hükm-i celîlesine tevfişkân icrâ eylediğim tahkîkât-ı hafîyye netîcesinde Ahmed Celâleddîn Paşa'nın Diran Kelekyan ile Mısır'a geldiği anlaşılmıştır. Esbâb-ı azîmetinden biri iki mah mukaddem bir maddeden dolayı istintâk edilmesi ve diğeri Mısır'da bulunan haremîlerinin gayr-i kâbil-i tedâvî bir hastalığa düçâr olarak kendisini bi'd-defeât da'vet eylemesi keyfiyetleri olub... istihbâr olunacak ma'lûmâtın arzı tabîi olacağından olbâbda emr u fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Mısır Fevkalâde Komiseri Ahmed Muhtar

28 Kânûmsânî sene [1]319 (10 Şubat 1904)”

(Y.PRK.ASK. , 213/56, Hicri 12 Zilhicce 1321 (Miladi 29 Şubat 1904).

Komiser Ahmed Muhtar Paşa'nın İstanbul'a bu telgrafi çektiği 10 Şubat gününden yaklaşık yirmi gün sonra, 29 Şubat 1904 tarihinde, seraskerliğe Fransızca harflerle yazılmış şifreli bir telgraf ulaşır. Tüm düğümü çözen bu telgraf her yerde aranan ve firar ederek Mısır'a gittiği anlaşılan Ahmed Celeleddin Paşa tarafından gönderilmiştir. Serhafiye unvanını değil de “tüfengî” ve “ferîk” unvanlarını kullanmayı tercih eden Ahmed Celeleddin Paşa bu telgrafında uğradığı onur kırıcı muamelelerden şikâyet etmiş ve istifa ettiğini bildirmiştir. Telgrafnamenin tam içeriği şöyledir:

“Yıldız Sarây-ı Hümayûnu Başkîtâbet Dâiresi

Taraf-ı Seraskerîye Fransızca hurûf ile gelen telgrafnâmenin sûretidir

¹⁹ “Hâriciye Nezâreti'ne 16 Şubat sene [1]904 târîhli Atina Sefâret-i Seniyyesi'nden vârid olan 43 numaralı telgrafnâmenin tercümesidir Yirmi dört numaralı telgrafnâme-i âsafânelerinde beyân buyrulan Paşa bu havâlide görülmemiştir”, (Y.A.HUS. , 466/137, H. 29 Zilkade 1321 (M. 16 Şubat 1904).

²⁰ “Başkîtâbet Celîlesine Şifreli Telgraf / 2 Şubat sene [1]319 [15 Şubat 1904]

Ahmed Celâleddîn Paşa hakkında Sofya'ya avdet-i çâkerânemden beri icrâ etmekte olduğum tahkîkâta nazaran Ahmed Paşa geçen Pazar ertesi günü eşyâsını bir Rum vâsıtasıyla... vapura irsâl etdikden sonra Viyana'ya hareket ederek... kendisi eylevm Viyana'da olub... zevcesinin vefâtı takdîrinde mirâs da'vâsında bulunmak üzere Mısır'a gideceği... ma'rûzdur olbâbda”, (HR.SFR.04. , 384/22, M. 15.02.1904.

Pek meşrû ve zarûrî bir sebeple Mısır'a azîmetim hâiz olduğum mevki'-i resmî ve şeref-i zâtim ile hiç tevâfuk etmeyecek muâmelelere vesîle ittihâz eylediğinden taşıdığım rütbeye fâhiş tecâvüz olan bu muâmele hasebiyle istifâmı takdîm ederim olbâbda

29 Şubat sene [1]904

Sâbık tüfengî ve ferîkândan Ahmed Celâleddîn"

(Y.PRK.ASK. , 213/56, Hicri 12 Zilhicce 1321 (Miladi 29 Şubat 1904).

Ahmed Celeleddin Paşa'nın Mısır'a firar ettiği kesinleşince firarî paşa bilhassa Mısır'daki Osmanlı temsilcisi Komiser Ahmed Muhtar Paşa aracılığıyla sıkı sıkıya takip edilmiştir. Ahmed Muhtar Paşa bu noktada çok önemli bir vazife yüklenmiş, Ahmed Celeleddin Paşa'nın Mısır'daki durumunu düzenli aralıklarla ve İstanbul'dan gelen bilgi talepleri doğrultusunda Mabeyn'e raporlamıştır. Nitekim bu kez firarî konumunda bulunan kişi herhangi bir Jön Türk ya da muhalif değil, çocukluğundan beri Sultan Abdülhamid'in yanında yetişmiş, onun her sırrına vâkıf ve yıllarca Serhafiye makamında bulunmuş Ahmed Celeleddin Paşa'dır. Onun herhangi bir şekilde izini kaybetmek, bölgedeki tüm Osmanlı temsilcileri için büyük sorumluluk anlamına gelmektedir.

Mısır'a firarından sonra sıkı bir şekilde takip edilen Ahmed Celeleddin Paşa'nın, birkaç ay sonra Avrupa'ya geçtiği haberleri Mabeyn'e ulaşır ve yine Mabeyn ile ilgili temsilcilikler arasında bir dizi yazışma gerçekleşir. Nitekim nisan 1904'te Ahmed Celeleddin Paşa'nın Mısır'dan İngiltere'ye geçtiği ve burada başta İngiltere'nin Mısır Yüksek Komiseri Lord Cromer olmak üzere ileri gelen bazı İngiliz devlet adamları ile görüşmeler gerçekleştireceği ihbarı alınmıştır. Bu ihbar üzerine Mabeyn Başkâtibi Tahsin Paşa tarafından Londra Sefareti'ne 25 Nisan 1904 tarihinde çekilen telgrafta "Firarî Ahmed Paşa'nın tüfengî mesleğinde bulunub işe akli erer bir adam olduğu..." (HR.SFR.03. , 545/13, M. 28.04.1904) için ihbarın doğruluğunun tahkik edilmesi talep edilir. Tahsin Paşa'nın telgrafından da anlaşıldığı gibi, Mabeyn'in bu konudaki başlıca endişesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm gizli işlerini bilen bir devlet adamının, Avrupalılarla temas etme ve onlara bilgi aktarma ihtimalidir. Bu nedenle Ahmed Celeleddin Paşa'nın her hareketinin ve kimlerle görüştüğünün Mabeyn'e bildirilmesi gerekmektedir.

Tahsin Paşa'ya Londra'dan birkaç gün sonra verilen cevapta, Ahmed Celeleddin Paşa'nın Londra'da bulunmadığı ve Paşa'yı Londra'da tanıyan olmadığı gibi paşa ile görüşmeye talip olan herhangi bir İngiliz devlet adamının da olmadığı bildirilir. Şayet Ahmed Celeleddin Paşa Londra'ya gelir ise "erbâb-ı nüfûzdan zevât" ile münasebet kummasına gayret edileceği Londra Sefareti'nin raporuna şu ifadelerle eklenir:

"Tahsin Paşa Hazretlerine Telgraf

25 Nisan 1904 târihli telgrafnâme-i âsafânelerine cevâbdır: Ahmed Celâleddin Paşa henüz Londra'ya gelmemiş olub... Ricâl-i devlet meyânında müşârûnileyhi bilen olmadığı gibi mü'lâkâtına tâlib olan dahî yokdur. Şâyet Londra'ya gelir ise erbâb-ı nüfûzdan zevât ile kesb-i münâsebet etmemesi cihetine bizzat mukarreret ederim..." (HR.SFR.03. , 545/13, M. 28 Nisan 1904).

Her ne kadar Londra Sefareti Ahmed Celeleddin Paşa'nın Londra'ya gitmediğini Mabeyn'e bildirirse de Temmuz 1904'te Paşa'nın Avrupa'ya geçtiğine dair beklenen haber Paris Sefareti'nden gelir. Paris Sefiri Salih Münir Paşa'nın Yıldız Sarayı'na temmuz ayı başlarında çektiği telgrafa göre, Ahmed Celeleddin

Paşa, zevcesi ve Diran Kelekyan Efendi ile birlikte Paris'e gelmiştir. Telgraf raporuna "Tüfengî Ahmed Celâleddin Paşa'yı ihtiyâten taht-ı tecessüs ve nezârete aldirdim." notunu ekleyen Salih Münir Paşa'nın raporundan anlaşıldığına göre Ahmed Celeleddin Paşa'nın Paris'te attığı her adım Sefaret yetkililerince takip edilmiştir.²¹

Ekim 1904'te bu kez Roma'da ortaya çıkan Ahmed Celeleddin Paşa, her yer veya ülke değiştirdiğinde Mabeyn tarafından aranmaktadır.²² Nitekim aralık ayı başlarında yine izini kaybettirdiği anlaşılan Ahmed Celeleddin Paşa'nın Mısır'a döndüğü ortaya çıkacaktır. 2 Aralık 1904'te Başkâtip Tahsin Paşa tarafından Mısır Fevkalâde Komiserliği'ne çekilen telgrafta Ahmed Celeleddin Paşa'nın Mısır'da olup olmadığı sorulmuş²³, paşanın Mısır'da olduğuna dair Ahmed Muhtar Paşa'dan Mabeyn'e şu şekilde cevap verilmiştir:

"Başkîtâbete Mısır Fevkalâde Komiserliğinden Şifre

Ahmed Celâleddin Paşa Mısır'dadır. 16 Teşrînisâni sene [1]320 târihli telgrafnâmenin cevâbını menâfi'-i devlet nâmuna istîrhâm eylerim olbâbda.

25 Ramazan sene [1]322 ve 20 Teşrînisâni sene [1]320 [3 Aralık 1904]

Ahmed Muhtar"

(Y.PRK.MK. , 25 Ramazan 1322 (M. 3 Aralık 1904).

Şubat 1904'te Mısır'a firar eden ve 1904'ün yaz aylarında kısa bir Avrupa seyahatine çıkan Ahmed Celeleddin Paşa, 1904 sonlarından itibaren Mısır'a yerleşmiştir. Mütemadiyen Mısır'dan Osmanlı makamlarınca İstanbul'a çekilen telgraflardan anlaşıldığına göre Ahmed Celeleddin Paşa 1906 yılında vefat eden eşi İsmet Hanım'ın miras davaları ile uğraşmış (BEO. , 2852/231840, H. 25 Rebûlâhir 1324 (M. 18 Haziran 1906) ve kendisine eşinden yüksek düzeyde gelir kalmasına rağmen zamanla maddi sıkıntılar yaşamaya başlamıştır. Paris Sefiri Salih Münir Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği telgraf raporlarına göre Ahmed Celeleddin Paşa özellikle Avrupa'da Paris'le irtibatını koparmamış ve bu kente zaman zaman seyahat etmiştir.²⁴ Avrupa'ya gerçekleştirdiği bu seyahatlerden birini, kendisi gibi Mısır'a firar etmiş olan şair Eşref ile

²¹ "Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Mülûkâne Başkîtâbet-i Celilesine Devletlû Efendim Hazretleri

Mısır'dan Paris'e vürüdü 26 numaralı şifreli telgrafnâme-i âcizî ile arz olunan Tüfengî Ahmed Celâleddin Paşa'yı ihtiyâten taht-ı tecessüs ve nezârete aldirdim. Bugün polis tarafından verilen rapora nazaran. . . refâkatinde tercümanı Ermeni Diran Kelekyan Efendi ile zevcesi ve bir de Rukiye Hanım nâmında bir kadın ile bu kadının iki çocuğu ve iki de hizmetkâr bulunduğu. . . ve gâyet az ârâmla ihtilât edip nâdiren iki atlı araba ile ormana ve bir de at yarışlarına gittiği ve bazen de kumar oynadığı ve iki kere de mezkûr ormandaki lokantaya gittiği ve bir defa da Mösyö Katol Mezes nâmında tiyatro oyunları yapan biri ve zevcesi ile birlikte bulunduğu ve birkaç gün zarfında lâce'l-ül-tedâvi Fransa'da vâki' Kontreksevil sularına gideceği istihbâr kılındığı anlaşılmıştır. Kendisi taht-ı nezâretde tutulmağa devâm olunmakta bulunmakla emr u fermân hazret-i men-lehül-emrindir. Rebûl-âhir sene [1]322 ve Haziran sene [1]320 [Temmuz 1904] Brüksel ve Paris Sefir-i Kebîri Sâlih Münir", (Y.PRK.EŞA. , 46/24, H. 29 Rebûlâhir 1322 (M. 13 Temmuz 1904).

²² "Başkîtâbete Roma Sefâret-i Seniyyelerinden Şifre

Kahire'ye azîmet etmiş olan Ahmed Celâleddin Paşa'nın Roma'ya gelmiş olduğu ma'rûzdur olbâbda. 26 Receb sene [1]322 ve 6 Ekim sene [1]904 Reşid", (Y.PRK.EŞA. , 46/63, H. 26 Receb 1322 (M. 6 Ekim 1904).

²³ "Yıldız Sarây-ı Hümâyûnu Başkîtâbet Dâiresi

Muhtar Paşa'ya Şifre

Ahmed Celâleddin Paşa'nın geçenlerde Mısır'dan gittiği mesmûl [işitilmiş, duyulmuş haber] olduğundan mumâileyh elyevm orada midir yoksa başka bir mahalde midir bu bâbda tahkîkât icrâsıyla keyfiyetin arz ve iş'ârî şeref-sudûr buyrulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî icâb-ı âlisinden olmakla olbâbda. 19 Teşrînisâni sene [1]320 [2 Aralık 1904] Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî Tahsin", (Y.PRK.MK. , 25 Ramazan 1322 (M. 3 Aralık 1904).

²⁴ Bu konuda Paris Sefiri Salih Münir Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği telgraflardan biri şöyledir:

birlikte yaptığı 20 Mayıs 1905 tarihinde Mabeyn'e şifreli telgraf ile bildirilmiştir (Y.PRK.UM. , 75/25, H. 15 Rebülevvel 1323 (M. 20 Mayıs 1905).

Son Yılları ve Ölümü

Ahmed Celeleddin Paşa Mısır'a firarından sonra Mısır Hidiv ailesine mensup olan eşi Prenses İsmet Müüşide Hanım'ın yanına, Kahire'ye yerleşmiş ve zaman zaman Avrupa'ya gerçekleştirdiği kısa seyahatler dışında Mısır'da yaşamaya başlamıştır. Burada, eşinin 1906'daki vefatından sonra uhdesine geçen miras ile ilgilenmeye çalışan Ahmed Celeleddin Paşa'nın, İstanbul'da Nişantaşı semtindeki konağı ile yine İstanbul'daki arazilerine haciz kararı alınmıştır.²⁵ Sultan Abdülhamid'in iradesiyle söz konusu gayrimenkuller Hazine-i Hassa adına haczedilmiş, Nişantaşı'ndaki Ahmed Celeleddin Paşa'nın konağı sâbık sadrazamlardan Kâmil Paşa'nın ikâmetine tahsis edilmiştir.²⁶

Ahmed Celeleddin Paşa'nın bir taraftan İstanbul'da kalan malları haczedilirken, diğer taraftan gıyabında ceza davası görülmüştür. Osmanlı istihbarat raporlarından takip edilebildiği kadarıyla Ahmed Celeleddin Paşa'ya yöneltilen suçlar hayli ağırdır. Paşa hakkında "Mısır, Amerika, Rusya, Belçika gibi çeşitli ülkelerdeki komitelerle münasebet kurduğu" (Y.MTV. , 293/32, H. 5 Zilhicce 1323 (M. 31 Ocak 1906), "Padişaha karşı komite reisleriyle haberleştiği" (Y.MTV. , 293/32, H. 5 Zilhicce 1323 (M. 31 Ocak 1906) ve "Paris'te bazı şahıslar ile birleşeceği" (Y.MTV. , 285/65, H. 9 Safer 1324 (M. 4 Nisan 1906) yönündeki bilgiler, Osmanlı raporlarına yansımıştır. Her ne kadar suçlamalar oldukça ağır olsa da 1907 Ramazan'ında Paşa'ya padişah tarafından affedildiği Ahmed Muhtar Paşa tarafından tebliğ edilmiştir (Y.EE. , 87/9, H. 16 Ramazan 1325 (M. 23 Ekim 1907). Fakat buna rağmen Ahmed Celeleddin Paşa'nın İstanbul'a dönme gibi bir arzusunun olmadığı anlaşılmaktadır. İşte bu tarihlerden sonra Osmanlı raporlarında Ahmed Celeleddin Paşa'nın adı "hâin" ve "erâzilden" gibi ifadelerle anılmaya başlanır.

Ahmed Celeleddin Paşa İstanbul'a dönme konusunda yürütülen ikna girişimlerine kayıtsız kalırken, Mısır'daki Osmanlı makamları Paşa'yı sıkı bir şekilde takip etmeye devam etmektedirler. 3 Nisan 1907'de Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa tarafından Mabeyn'e gönderilen aşağıdaki telgrafname, takibâtın boyutunu ortaya koymasına bakımından dikkate değerdir:

"Mabeyn-i Hümayûn Cenâb-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celilelerine

"Paris'den gelen şifre telgrafname sûretidir

Ahmed Celâleddin Paris'e geldi. Rivâyete göre burada birkaç gün kalıp Amerika'ya gidecekmış. Taht-ı nezârete aldırđım. Bir fenâlıkda bulunmaması için ittihâz-ı tedlâbir olunmuştur. 28 Haziran sene [1]906 Mûnir", (Y.PRK.EŞA. , 49/48, H. 10 Cemâziyelevvel 1324 (M. 2 Temmuz 1906).

²⁵ Söz konusu haciz kararlarıyla ilgili olarak bkz. "Yıldız Sarây-ı Hümayûnu Başkitâbet Dâiresi / Ahmed Celâleddin Paşa'nın uhdesinde... bulunan Nişantaşı'nda kâin yirmi iki numaralı konak ile... taht-ı hacze alınan yirmi dört ve yirmi altı numaralı iki kıta arsanın Hazine-i Hassa-i Şâhânece mübâyaası mukarrer bulunduğu cihetle muâmele-i lâzimenin ifâsı... 11 Receb sene [1]322 târihinde tebliğ kılınmış olub... olbâbda emr u fermân hazret-i men-lehül-emrindir. 16 Receb sene [1]322 ve 13 Eylül sene [1]320 [26 Eylül 1904] Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî Tahsin", (İ.HUS. , 121/62, H. 16 Receb 1322 (M. 26 Eylül 1904).

"Ahmed Celâleddin Paşa'nın uhdesinde ve Nişantaşı'nda bulunan ve Hazine-i Hassa-i Şâhâne nâmına mübâyaası muktezâ-yı emr u fermân-ı hümayûn-ı mülûkânenen olan konağın bugün Defter-i Hâkânî Nezâret-i Celilesince usûlü dâiresinde muâmele-i ferâğışı icrâ etdirilerek istihsâl olunan sened-i Hâkânî leffen takdîm kılınmakla... 19 Receb sene [1]322 / 16 Eylül sene [1]320 [29 Eylül 1904] Sadr-ı Azam Ferid", (Y.A.HUS. , 479/13, H. 19 Receb 1322 (M. 29 Eylül 1904).

²⁶ "Yıldız Sarây-ı Hümayûnu Başkitâbet Dâiresi

Ahmed Celâleddin Paşa'nın uhdesindeki mukaddemâ Hazine-i Hassa-i Şâhânece mübâyaa olunan ve Sadr-ı Esbak Kâmil Paşa Hazretlerinin ikâmetine tahsis buyrulan hânedeki mevcûd olub münâsib bir mahalde muhâfazası muktezâ-yı irâde-i seniyye-i mülûkânenen bulunan eşyanın mezkûr hâne derûnunda bir iki odaya vaz' edilmesine dâir Şehremâneti ve Zabtiye Nezâret-i Celilelerine tebliğ olunduğuna...", (İ.HUS. , 150/58, 23 Zilhicce 1324 (M. 7 Şubat 1907).

...Ahmed Celâleddin Paşa'ya gelince, öteden beri isrâfâtının son derecesine varmasından dolayı ahîren elinde kalan bir mikdâr arâziyi dahî yirmi bin liraya satarak... bu meblağ ile ne Mısır'da ve ne de Avrupa'da imrâr-ı hayât edemeyeceği kendisince de tahakkuk etmiş olmakla yakında Kıbrıs'a giderek Sâdi Bey misillü inzivâyâ çekilmek azm-i kat'isinde bulunduğu...

19 Safer sene [1]325 [3 Nisan 1907]

Abbas Hilmi''

(Y.EE. , 78/79, H. 19 Safer 1325 (M. 3 Nisan 1907).

Görüldüğü gibi Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'nın raporu, Ahmed Celeleddin Paşa'nın maddi açıdan zor durumda bulunduğu ve aşırı borçlandığı, bu nedenle Mısır'daki arazilerini satarak Kıbrıs'a yerleşmek niyetinde olduğunu Mabeyn'e bildirmektedir. Ahmed Celeleddin Paşa hakkında Mısır Hidivi'nin verdiği bir başka rapor, Paşa'nın parasız kaldığı, Times Gazetesi'ne bir makale gönderdiği ve sık sık Kahire'den İskenderiye'ye gidip geldiği şeklindedir (Y.A.HUS. , 516/9, H. 3 Ramazan 1325 (M. 10 Ekim 1907); A. }MTZ.(05), 12/403, 20 Safer 1326 (24 Mart 1908). 1908 Mart'ında yine Abbas Hilmi Paşa tarafından gönderilen bir telgrafta, Ahmed Celeleddin Paşa'nın kendisiyle görüşmek istediği, fakat Abbas Hilmi Paşa'nın "rıza-yı âli-i Hazret-i Hilâfet-penâhiyi istihsâl etmeksizin böyle bir adam ile mülâkât edemeyeceği"ni bildirdiği kayıtlıdır (Y.A.HUS. , 519/12, H. 4 Safer 1326 (M. 8 Mart 1908).

Ahmed Celeleddin Paşa'nın İstanbul ile irtibatını koparmadığı ve buradaki gelişmeleri yakından takip ettiği Osmanlı raporlarına yansımıştır. Paşa'nın Bulgaristan'a gizlice bir adam gönderdiği²⁷ ve İstanbul ile haberleştiği alınan istihbarat arasındadır. Nitekim II. Meşrutiyet arifesinde Sadrazam Avlonyalı Ferid Paşa'nın İstanbul zabıtasını uyarın bir yazısı, Osmanlı hükümetinin Ahmed Celeleddin Paşa'dan hayli rahatsızlık duyduğunu ortaya koymaktadır. Söz konusu yazının sureti şöyledir:

"Dersâadet'e gelib gitmekte olan eşhâs hakkında zâbitaca icrâsı lâzım gelen tahkîkât ve takayyüdâtın derece-i kâfide olmadığı bazı erbâb-ı vukûf tarafından sûret-i mevsûkâda haber verilip... Ahmed Celâleddin ile sâir erâzilin kimlerle muhâbere etmekde olduklarının istihbâr ve tahkîk edilememesi zâbitanın hâl-i faâliyetde olmadığını göstermekde... me'mûrîn-i zâbitanın hâl-i faâliyet ifrâğıyla vazîfelerini sebk-i ifâ etmeleri..."

7 Ramazan sene [1]325 / 1 Teşrîni-evvel sene [1]323 [14 Ekim 1907]

Sadr-ı A'zam Ferid''

(Y.A.HUS. , 516/25, H. 7 Ramazan 1325 (14 Ekim 1907).

Ahmed Celeleddin Paşa II. Meşrutiyet'in ilan edildiği sıralarda Mısır'da bulunmaktaydı. Daha önce ifade edildiği gibi Ahmed Celeleddin Paşa Mısır'daki yaşamında Osmanlı hükümetinin sıkı takibi

²⁷ (HR.SFR.04. , 599/141, M. 25 Temmuz 1907. Diğer bazı kaynaklarda da Ahmed Celeleddin Paşa'nın Sultan Abdülhamid'e suikast gerçekleştirmek üzere İstanbul'a adamlar gönderdiği kaydedilmektedir. Mesela bu kaynaklardan birinde "Padişahın sâbık Serhafiyesi Yıldız'a karşı en ciddi suikast hazırlığını yapmıştı" denilerek, Ethem Ruhi ve Arif adlarında iki suikastçının Sultan Abdülhamid'e suikast düzenlemek üzere İstanbul'a doğru yola çıkarıldığı, fakat şehre girmekte başarısız oldukları belirtilmektedir; bkz. (Kutay, 1964, s. 441-446).

altında yaşamış ve Avrupa'ya seyahatleriyle de hükümetin şüphelerini üzerine çekmekten kurtulamamıştır. Mısır'daki yaşamı hakkında ayrıntılı bilgi bulunmayan Ahmed Celeleddin Paşa'nın -belki de bir Osmanlı raporunda geçtiği gibi "inzivaya çekilmeyi" tercih ettiği için- ömrünün son döneminde gözden uzak bir yaşam sürdüğü anlaşılmaktadır. Ahmed Rasim'in Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde 25 Haziran 1924 tarihli yazısında bildirdiğine göre Ahmed Celeleddin Paşa Haziran 1924'te vefat etmiştir. Ahmed Rasim bu haberi "Bence, bu haftanın en ziyâde câlib-i dikkat hâdisesi, Devr-i Hamîdî'de Serhafiye unvânıyla şöhret almış olan Ahmed Celâleddîn Paşa'nın rahmet-i ilâhiyeye kavuşmasıdır." ifadeleriyle okurlarına duyurmuştur.

Sonuç

Ahmed Celeleddin Paşa, Sultan II. Abdülhamid döneminde padişahın en yakınındaki görevlilerden biri olarak yıllarca Serhafiye unvanıyla Osmanlı İmparatorluğu adına önemli hizmetler görmüş bir devlet adamıdır. Nitekim Paşa, Sultan Abdülhamid'in şehzadelikinden beri yanında bulunmuş, hükümdarın büyük önem verdiği Tüfekçi Teşkilatı'nda yetişmiş ve kritik önemde olan istihbarat ağının başına getirilerek imparatorluğun her sırrına vâkif olmuştur. İstanbul'da, siyasi muhaliflere karşı yürütülen sorgulamalarda ve Yıldız Sarayı'na verilen jurnallerin/istihbarat raporlarının tahkikinde Ahmed Celeleddin Paşa hep başrolde olmuştur. 1890'ların sonlarına doğru Köstence, Paris ve Cenevre gibi siyasi muhaliflerin bulunduğu Avrupa kentlerine giderek Jön Türk ileri gelenleriyle padişah adına gerçekleştirdiği görüşmeler, Ahmed Celeleddin Paşa'nın âdetâ adıyla özdeşleşerek kayıtlara geçmiştir. Ahmed Celeleddin Paşa, Jön Türklerle gerçekleştirdiği bu görüşmeler sonucunda Mizancı Murad Bey başta olmak üzere bazı muhalifleri İstanbul'a dönme ya da muhalefetten çekilme konusunda ikna etmiş, bu o dönemde Sultan Abdülhamid için de çok önemli bir hizmet olmuştur. Fakat bu hizmetlerine rağmen Ahmed Celeleddin Paşa'nın, şubat 1904'te eşinin yanına, Mısır'a Sultan Abdülhamid'den izinsiz şekilde giderek İstanbul'dan ayrılması ve tüm ısrarlara rağmen İstanbul'a dönmemesi, paşayı en tehlikeli muhalifler sırasına sokmuştur. İstanbul'daki menkul ve gayrimenkullerine haciz konulan Ahmed Celeleddin Paşa, idam cezasıyla yargılanması sonrasında Sultan Abdülhamid tarafından affedilmiş, fakat vefatına kadar Mısır'da yaşamayı tercih etmiştir.

Bu dikkat çekici hayatı ve faaliyetleriyle Ahmed Celeleddin Paşa, araştırılmaya değer bir kişidir. Fakat bu noktada özellikle belirtmek gerekir ki paşanın Jön Türklerle gerçekleştirdiği görüşmeler dışında kalan faaliyetleri hakkında doğru bilgi sahibi olabilmek, gerçekten de oldukça zordur. Nitekim bazı eserlerde²⁸, Ahmed Celeleddin Paşa'nın firarından sonra bütün servetini Jön Türklere harcadığı, Dr. Nâzım, Dr. Bahaeddin Şakir, Dr. Abdullah Cevdet ve Ahmed Rıza gibi isimleri maddi olarak desteklediği ve Sultan Abdülhamid'e suikast düzenlemek üzere İstanbul'a adamlar gönderdiği gibi bilgiler yer almakta, fakat bu bilgilerin kaynağına yer verilmemektedir. Dolayısıyla Ahmed Celeleddin Paşa, yaşantısı, yürüttüğü görevler ve firar hadisesiyle olduğu kadar hakkında yazılanlarla da gizemini koruyan bir devlet adamı olarak görülmeye devam edecektir.

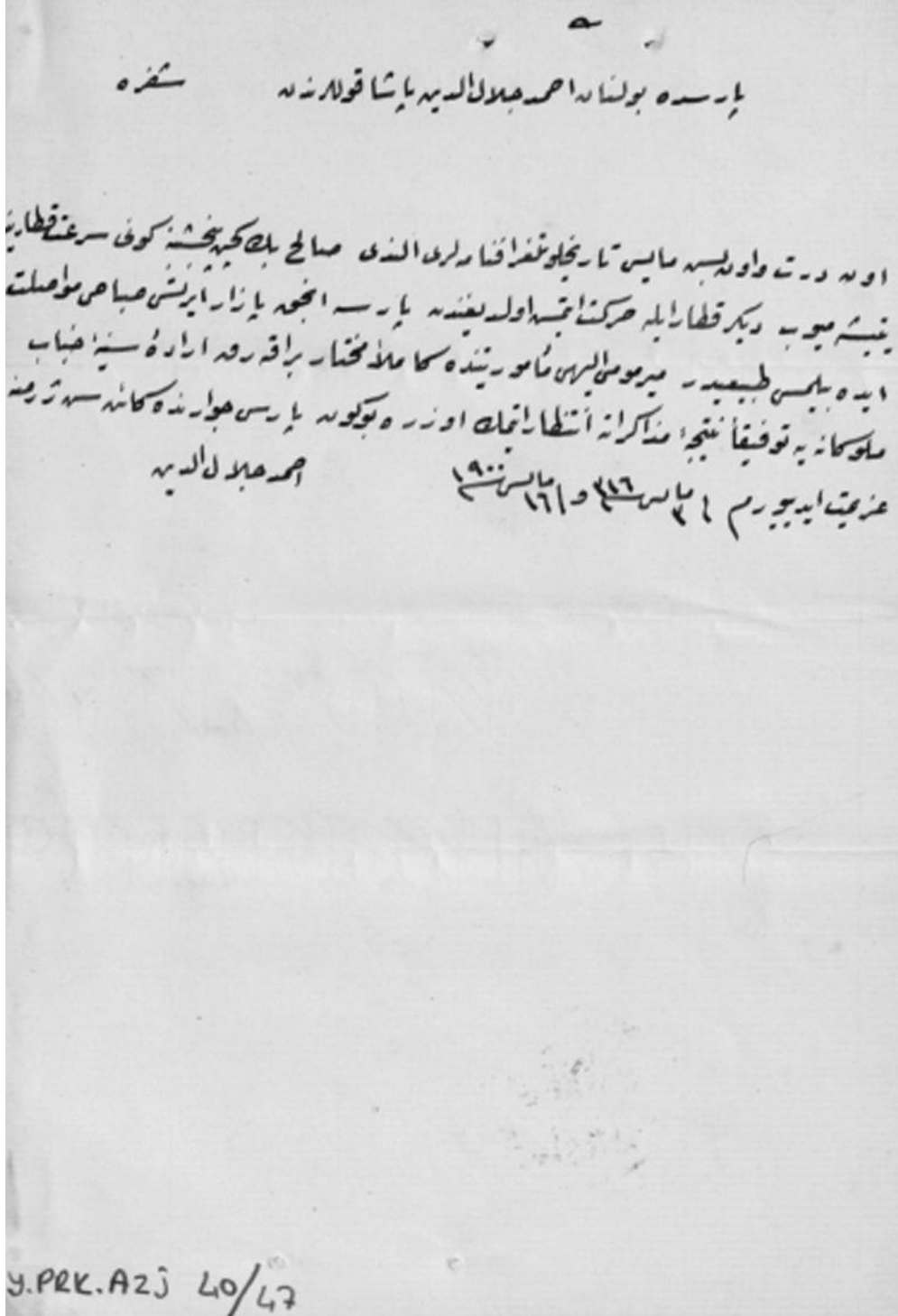
²⁸ Örneğin bkz. (Kutay, 1964, s. 441-446).

Kaynakça

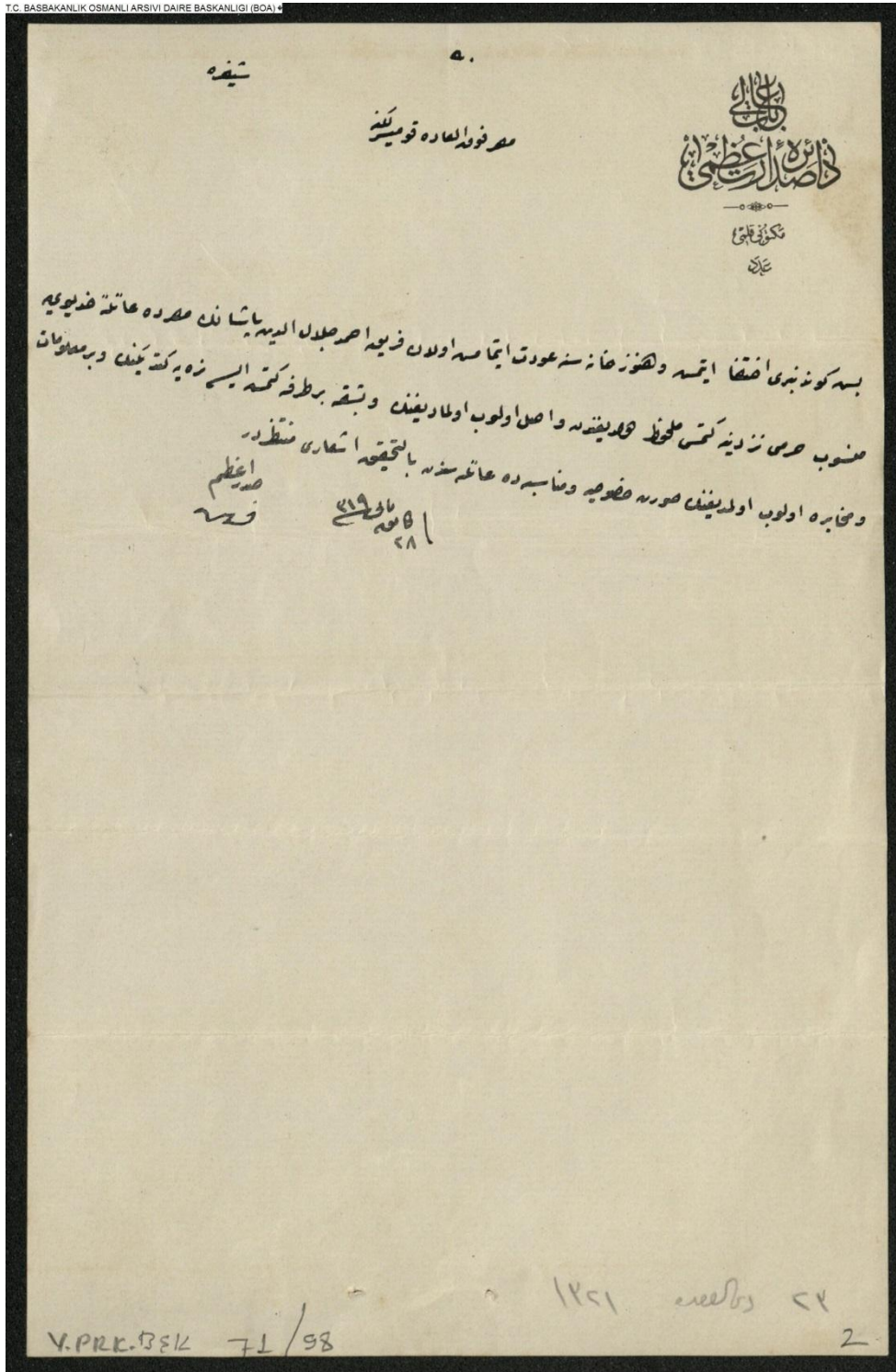
- [1] Ahmed Rasim (25 Haziran 1924), “Ahmed Celaleddin Paşa’ya Dair”, *Hâkimiyet-i Milliye*, İstanbul Mektupları.
- [2] Alus, Sermet Muhtar (1997), *İstanbul Kazan Ben Kepçe*, İletişim Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul.
- [3] Babîâlî Evrak Odası (BEO), 2852/213827, Hicri 25 Rebûlâhîr 1324 (M. 18 Haziran 1906); 2852/231840, H. 25 Rebûlâhîr 1324 (M. 18 Haziran 1906).
- [4] Bayur, Yusuf Hikmet (1940), *Türk İnkâlâbı Tarihi*, 2. Cilt, Maarif Matbaası, İstanbul.
- [5] Bleda, Mithat Şükrü (1979), *İmparatorluğun Çöküşü*, Turgut Bleda (Haz.), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- [6] Danışman, Zuhuri (1966), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Zuhuri Danışman Yayınevi, 13. Cilt, İstanbul.
- [7] Danişmend, İsmail Hami (1972), *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul.
- [8] Demirbaş, Bülent (1987), *İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları*, Arba Yayınları, İstanbul.
- [9] Erkoç, Ethem (2015), *Beşiktaş Muhafızı Yedi Sekiz Hasan Paşa ve Bir Devrin Hikâyesi*, Çorum Belediyesi Kültür Yayını, Çorum.
- [10] Georgeon, François (2012), *Sultan Abdülhamid*, Ali Berktaş (Çev.), İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- [11] Hariciye Nezareti Belgrad Sefareti Evrakı (HR.SFR.03.), 545/13, M. 28 Nisan 1904.
- [12] Hariciye Nezareti Paris Sefareti Evrakı (HR.SFR.04.), 384/22, M. 15.02.1904; 599/141, M. 25 Temmuz 1907.
- [13] Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı (HR.SYS.), 193/53, M. 7 Eylül 1897.
- [14] İrade Taltifat (İ.TAL.), 246/60, H. 9 Zilhicce 1318 (M. 30 Mart 1901); 270/47, H. 9 Şevvâl 1319 (M. 19 Ocak 1902).
- [15] İrade-i Hususiye (İ.HUS.), 121/62, H. 16 Receb 1322 (M. 26 Eylül 1904); 150/58, 23 Zilhicce 1324 (M. 7 Şubat 1907).
- [16] Koçu, Reşad Ekrem (1958), *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, Tan Matbaası, Birinci Baskı, İstanbul.
- [17] Kolektif (2018), *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı, 23 Temmuz 1908-23 Temmuz 1909*, Tamer Erdoğan (Koordinatör), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- [18] Kutay, Cemal (1964), “Ahmet Celâlettin Paşanın Sultan Hamid’e Suikasıd Teşebbüsü”, *Tarih Konuşuyor*, Cilt 1, Sayı 6, İstanbul, s. 441-446.
- [19] Lewis, Bernard (2011), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Boğaç Babür Turna (Çev.), Arkadaş Yayınları, Beşinci Baskı, Ankara.
- [20] Mabeyn Erkanı ve Saray Görevlileri Maruzatı (Y.PRK.SGE.), 8/84, H. 26 Rebûlevvel 1317 (M. 4 Ağustos 1899).
- [21] Maliye Evrak-ı Emiriye Müdüriyeti (ML. EEM.), 318/47, Rumi 30 Ağustos 1315 (Miladi 11 Eylül 1899).
- [22] Mardin, Şerif (2008), *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İletişim Yayınları, 15. Baskı, İstanbul.
- [23] Mermutlu, Bedri (2017), “Prens Sabahattin'in Siyasi Hareketine Düşen Gölge: Damad Mahmud Paşa'nın İmtiyaz Talebi Pazarlıkları”, *Sosyoloji Konferansları*, S. 55, s. 219-253.
- [24] Örikağasızâde Hasan Sırrı (2007), *Sultan Abdülhamit Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, Ali Adem Yörük (Haz.), Dergâh Yayınları, İstanbul.

- [25] Rambert, Louis (2011), *Abdülhamid Dönemine Ait Gizli Notlar*, Mehmet Gayur Bleda (Çev.), Ömer Hakan Özalp (Haz.), Ark Yayınları, İstanbul.
- [26] Sadaret Eyâlât-ı Mümtâze Mısır Evrakı (A. *JMTZ.*(05), 12/403, 20 Safer 1326 (24 Mart 1908).
- [27] Saraçoğlu, Ahmet Cemaeddin (2005), *Unutulan Meşhurlarımızdan Mizancı Murad Bey*, Yayına Hazırlayan: İsmail Dervişoğlu, Şema Yayınları, İstanbul.
- [28] Soku, Ziya Şakir (1943), *Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler*, Anadolu Türk Kitap Deposu, C. II, İstanbul.
- [29] Soku, Ziya Şakir (2008), *Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler*, Çatı Kitapları, Birinci Baskı, İstanbul.
- [30] Tahsin Paşa (1999), *Sultan Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- [31] Uzun, Mustafa (1989), "Ali Kemal", *DİA*, C. 2, İstanbul, s. 405-408.
- [32] Yıldız Esas Evrakı (*YEE.*), 64/7, Hicri 8 Zilkade 1309 (Miladi 4 Haziran 1892); 15/134, H. 19 Rebülevvel 1320 (M. 26 Haziran 1902); 78/79, H. 19 Safer 1325 (M. 3 Nisan 1907); 87/9, H. 16 Ramazan 1325 (M. 23 Ekim 1907).
- [33] Yıldız Mütenevvî Maruzat Evrakı (*YMTV.*), 293/32, H. 5 Zilhicce 1323 (M. 31 Ocak 1906); 285/65, H. 9 Safer 1324 (M. 4 Nisan 1906); 298/22, H. 5 Rebülâhir 1325 (M. 18 Mayıs 1907).
- [34] Yıldız Perakende Arzuhaller ve Jurnaller Evrakı (*YPRK.AZJ.*), 40/40, H. 6 Muharrem 1318 (M. 6 Mayıs 1900); 40/47, H. 16 Muharrem 1318 (M. 16 Mayıs 1900).
- [35] Yıldız Perakende Askeri Maruzat Evrakı (*YPRK.ASK.*), 213/56, Hicri 12 Zilhicce 1321 (Miladi 29 Şubat 1904).
- [36] Yıldız Perakende Elçilik, Şebenderlik, Ateşemiliterlik Evrakı (*YPRK.EŞA.*), 33/16, H. 11 Muharrem 1317 (M. 22 Mayıs 1899); 46/24, H. 29 Rebülâhir 1322 (M. 13 Temmuz 1904); 46/63, H. 26 Receb 1322 (M. 6 Ekim 1904); 49/48, H. 10 Cemâziyelevvel 1324 (M. 2 Temmuz 1906).
- [37] Yıldız Perakende Hariciye Nezareti Maruzatı (*YPRK.HR.*), 28/83, H. 7 Muharrem 1318 (M. 7 Mayıs 1900).
- [38] Yıldız Perâkende Hazine-i Hassa Evrakı (*YPRK.HH.*), 32/2, H. 5 Safer 1318 (M. 4 Haziran 1900).
- [39] Yıldız Perakende Mabeyn Başkitâbeti Evrakı (*YPRK.BŞK.*), 71/98, H. 5 Zilhicce 1321 (M. 22 Şubat 1904).
- [40] Yıldız Perakende Müfettişlikler ve Komiserlikler Evrakı (*YPRK.MK.*), 25 Ramazan 1322 (M. 3 Aralık 1904).
- [41] Yıldız Perakende Serkurenâlık Evrakı (*YPRK.SRN.*), 2/56, 9 Cemâziyelâhir 1306 (M. 10 Şubat 1889).
- [42] Yıldız Perakende Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği Evrakı (*YPRK.TKM.*), 39/33, H. 14 Safer 1315 (M. 15 Temmuz 1897); 47/37, H. 28 Zilkade 1321 (M. 15 Şubat 1904).
- [43] Yıldız Perakende Umum Vilayetler Tahriratı (*YPRK.UM.*), 75/25, H. 15 Rebülevvel 1323 (M. 20 Mayıs 1905).
- [44] Yıldız Perakende Zabtiye Nezareti Maruzatı (*YPRK.ZB.*), 34/20, 29 Zilkade 1321 (M. 16 Şubat 1904).
- [45] Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (*Y.A.HUS.*), 466/137, H. 29 Zilkade 1321 (M. 16 Şubat 1904); 479/13, H. 19 Receb 1322 (M. 29 Eylül 1904); 516/9, H. 3 Ramazan 1325 (M. 10 Ekim 1907); 516/25, H. 7 Ramazan 1325 (14 Ekim 1907); 519/12, H. 4 Safer 1326 (M. 8 Mart 1908).
- [46] Yılmaz, Murat (2019), *Jön Türk Matbuatında Propaganda (1895-1902)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi.

EKLER

Ek 1 Jön Türklerle görüşmek üzere Paris'e giden Ahmed Celaleddin Paşa'nın Yıldız Sarayı'na gönderdiği bir rapor (1900).

Y.PRK.BŞK.00071.00098.002

Ek 2 Ahmed Celeleddin Paşa'nın firarının ardından Sadrazam Ferid Paşa'nın Mısır Komiseri'ne yazdığı yazı. Yazıda Ahmed Celeleddin Paşa'nın Mısır'a gelip gelmediğinin tahkiki ve bunun ailesinden münasip bir şekilde sorulması isteniyor. (1904).

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

Le 29/2 1904 في ١٠ نمونه ١٠ سنة 1904

N° d'arrivée 927/1001 واسطه سله
 دقيقة ساعت
 h. m. du
 ارسالي
 Réexpédié 1895
 à
 مأمورك امضاسي
 Signature de l'employé

TELEGRAMME

Transmis par
 دقيقة ساعت
 h. m. du
 بدأ مخابره
 Commencé à
 ختام مخابره
 Fini à
 مأمورك امضاسي
 Signature de l'employé

L'état n'accepte aucune responsabilité
 à raison du service de la télégraphie.

De Pour الى عن

مخلى نومروسو	عدد كلمات	غروب	مخلى تاريخي	ساعت	دقيقه	روز وياشب	طريق	اشارات مخصوصه
N° du dépôt	Nombre de mots	Group	Date du dépôt	Heures	Minutes	Matin ou soir	Voies	Indications non taxés

DE CAIRO 0 50/47 29 6 5 S SON EXCELLENCE MINISTRE DE LA
 GUERRE CPLE - DEK MECHROU VE ZAFOURI BIR SEBEBLE MISRA
 AZIMETIM HAYIZ OLDIGHIM MEVKIS RESMI VE CHEREFI ZATIMLE
 HITCH TEVAFOUK ETMEYEDJEK NOUAMELELERE VESSILE IPTIHAZ ID
 DIGHINDEN TACHIDIGHIM RUTBEYI FAHICH TEDJAVUZ OLAN BCU
 NOUATELE HASEBIBLE ISTIIFANI TA'DIM IDERIM OLBABDA
 SABIK TUFENGUI VE FERIKANDAN - AHMED DJELELEDDIN

Y.PRK.ASK 213/56

Y.PRK.ASK.00213.00056.001

Ek 3 Ahmed Celeleddin Paşa'nın Mısır'dan gönderdiği istifa telgrafının sureti (1904).

Journal of Universal History Studies

Red Terror in Azerbaijan: The Case of the “Reserve Rightwing Trotskyite Center of the Counterrevolutionary Nationalist Organization” (1938-1956)¹

Azerbaycan'da Kızıl Terör: “Sağ-Troçki Karşı Devrimci Milliyetçi Örgütün Yedek Merkezi'nin” Tarihi (1938-1956)

Submission Type: Research Article

Received-Accepted: 02.04.2021 / 01.05.2021

pp. 54-66

Journal of Universal History Studies (JUHIS) • 4(1) • June • 2021 •

Aydın Alizade

Azerbaijan National Academy of Science, Baku, Azerbaijan

Email: aydinalizade63@gmail.com

Orcid Number: 0000-0002-1137-947X

Cite: Alizade, A . (2021). Red Terror in Azerbaijan: The Case of the “Reserve Rightwing Trotskyite Center of the Counterrevolutionary Nationalist Organization” (1938-1956) . Journal of Universal History Studies , 4 (1) , 54-66 . DOI: 10.38000/juhis.908368

¹ This article is analyzed by two reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor/ Bu makale iki hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir.

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed/ Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

* This work is licensed under a [Creative Commons BY-NC-SA 2.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.0/) (Attribution-Non Commercial-Share Alike).

Abstract

This article explores the history of one of the investigations of the Red Terror period into the “Reserve Rightwing Trotskyite Center of the Counterrevolutionary Nationalist Organization” (1938-56) in Azerbaijan. More than 300 people were convicted in this case, including members of the senior leadership of the Azerbaijan SSR and deputies of the Supreme Soviet of the USSR. Therefore, this case was one of the largest cases of that period. However, it was subsequently proved that the case was fabricated, and all convicts were rehabilitated. In connection with the sequential presentation of events, a narrative method of investigation was used in the article. The scientific novelty of the work is that this research is conducted for the first time. The main conclusion is that this political case was fabricated from the very beginning, and the investigation was conducted by illegal methods. In the work on the article, archival materials, as well as studies by other authors on the theme of the Red Terror in Azerbaijan were studied.

Keywords: State Terror, Rightwing Trotskyites, Counterrevolution, Repression, Rehabilitation, Stalinism.

Öz

Bu makalede, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ndeki (SSC) “Sağ-Troçki Karşıdevrimci Milliyetçi Örgütün Yedek Merkezi” (1938-1956) olarak adlandırılan Sovyet Kızıl Terörü dönemi soruşturma dosyalarından birinin tarihi incelenmiştir. Burada, aralarında Azerbaycan SSC'nin üst düzey yönetiminin üyeleri ve Sovyetler Birliğinin Yüksek Sovyeti'nin (parlamentosunun) milletvekilleri de dahil olmak üzere 300'den fazla kişi mahkum edilmiştir. Bu nedenle, bu dosya o dönemin en büyüklerinden biriydi. Aynı zamanda not edilmelidir ki, bu ceza davası uydurulmuş ve gelecekte tüm hükümlüler rehabilite edilmiştir. Olayların sıralı sunumuyla bağlantılı olarak, makalede anlatsal bir araştırma yöntemi kullanılmıştır. Eserin bilimsel yeniliği, bu araştırmanın ilk defa yapılmasıdır. Araştırmanın sonucuna göre, bu siyasi dava Azerbaycan SSC'nin ulusal ekonomisinin liderlerine ve SSCB Yüksek Sovyeti milletvekillerine yönelik yıpratmaya dayalı önceden tasarlanmış bir olaydır. Bagirov başta olmak üzere bu planda yer alanlar ve işkenceleri uygulayanlar mahkum edilmişlerdir. Bu süreçte özellikle İsgandar Aliyev'in rolü fazladır ve makalede de öne çıkmasının nedeni budur. Hazırlanan makalede arşiv materyalleri ve yanı sıra diğer yazarların Azerbaycan'da Kızıl Terör konulu çalışmaları da kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Devlet Terörü, Sağcı Troçkistler, Karşıdevrim, Rehabilitasyon, İşkence, Stalinizm.

Introduction

The state terror of 1937-1938 in the Azerbaijan SSR was part of the general process throughout the USSR. One can consider Lavrenty Beria's article “Destroy the Enemies of Socialism Completely” published in newspaper “Pravda” on 19 August 1936 as a signal to mass repressions in Azerbaijan. According to the article, organized groups of Trotskyites, nationalists and other groups that were in opposition to the Bolsheviks allegedly operated in Azerbaijan and prepared a coup d'état and various kinds of sabotage against the central government. Therefore, it was planned to begin an uncompromising struggle against all these groups.

After that, mass arrests were carried out in Azerbaijan in 1937-1938, including among the country's leadership. It went so far that “from the beginning of the summer of 1937 to the autumn of 1938, Azerbaijan actually ended up without governance” (Baberovski, 2010, p. 775-776).

The April 1, 1954 decree of the Presidium of the CPSU Central Committee said that the repression in Azerbaijan was carried out by the highest political leadership of the republic headed by Mir Jafar Bagirov with the aim of “completely exterminating the leadership of Party and Soviet workers in Azerbaijan and putting their close workers on the leading posts” [The Politburo, 2012, p. 572-576).

“The Reserve Rightwing Trotskyite Center of the Counterrevolutionary Nationalist Organization” (RRTCCNO)

One of the most significant episodes of political repression in the USSR in 1938 was the case of the “Anti-Soviet Rightwing-Trotskyite bloc”, of which Bukharin and Rykov were announced the leaders. According to the judicial report on the case of the “Anti-Soviet Rightwing-Trotskyite bloc”, they aimed to overthrow the existing socialist public and state system in the USSR, restore capitalism and the power of the bourgeoisie in the USSR, dismember the USSR and alienate Ukraine, Belarus, Central Asian Republics, Armenia, Azerbaijan and Primorye from it (Vishinski, 1955, p. 485).

Figure 1. Azerbaijani Deputies at the First Session of the Supreme Soviet of the USSR of the First Convocation (the House of Nationalities), January 1938. In the First Row, Stalin, Molotov, Kalinin and Other Leaders of the USSR. Isgandar Aliyev is the First on the Left in the Third Row.

Source: Aliyev's family album. Published with permission his family.

After the trial of Bukharin and Rykov, the search for rightwing Trotskyites began in all regions of the USSR, which led to a new round of political repression throughout the country. Large-scale repressions were also carried out in Azerbaijan in connection with this case, which was called the case of the leaders of the

RRTCCNO under the leadership of four deputies of the Supreme Soviet of the USSR: First Deputy Chairman of the Council of People's Commissars of the Azerbaijan SSR Khalil Manafov; People's Commissar of Internal Trade of the Azerbaijan SSR Ibrahim Asadullayev; People's Commissar of Agriculture of the Azerbaijan SSR Abulfat Mammadov; People's Commissar of Light Industry of the Azerbaijan SSR Isgandar Aliyev (Investigation case No 25910, v. 4, p. 289).

According to the investigation, the RRTCCNO was a union of Azerbaijani nationalists with rightwing Trotskyites, who were mostly represented in the case by all persons of other nationalities. Therefore, subsequently, the representative of the USSR People's Commissariat of Communications for the Azerbaijan SSR, Yefim Rodionov (also a deputy of the Supreme Soviet of the USSR), and the secretary of the Council of National Economy of the Azerbaijan SSR, Boris Lyuborsky-Novikov, were also called leaders.

According to the investigative indictment of August 31, 1940, this organization was called "reserve" because it was allegedly created after the People's Commissariat for Internal Affairs / *Naródnny Komissariát Vnútrennikh Del* (abbreviated NKVD) destroyed the previous (main) center of this organization, which operated in 1936-1937; and those involved in this case were in the "reserve" in the event of this defeat and revived the activities of the previous organization (Investigation case No 25910, v. 4, p. 285).

Documentary evidence allows us to say that this case was fabricated from the very beginning. The matter is that on 25 November 1937, the secretary of the Central Committee of the Communist Party (Bolsheviks) of the Azerbaijan SSR, Mir Jafar Bagirov, began to collect compromising dossiers on the deputies of the Supreme Soviet of the USSR from Azerbaijan (Bagirov's Name, 2016, p. 85). This suggests that the arrests of many deputies were planned at the highest party and state level and were included on special lists long before.

Arrests and the Course of the Investigation

It all started with the fact that several workers of the light industry testified at the NKVD that an anti-Soviet organization operated in the light industry system and was led by the People's Commissar of Light Industry of the Azerbaijan SSR Isgandar Aliyev.

On the basis of these testimonies, on June 1, 1938, the acting head of the 3rd State Security Department of the NKVD of the Azerbaijan SSR, Captain G. B. Meshcheryakov, issued an arrest warrant for Isgandar Aliyev, who soon pleaded guilty to all the charges against him. Later in the same month, Aliyev "confessed" during an interrogation that there were cells of his organization in several other cities of Azerbaijan (Investigation case No 25910, v. 4, p. 83). This was later "confirmed" by other arrested members of the RRTCCNO.

Further, Isgandar Aliyev "confessed" that during his presence at the first session of the Supreme Soviet of the USSR of the first convocation on January 12-17, 1937, he had a meeting with other deputies from the Azerbaijan SSR, Manaf Khalilov, Abulfat Mammadov and Ibrahim Asadullayev, in a Moscow hotel where they all "admitted" to each other that they were opponents of the Soviet regime (Investigation case No 25910, v. 4, p. 89). Thus, they created an organization there, which allegedly was headed by Manaf Khalilov.

Exactly the same testimony was later given by A. Mammadov (Investigation case No 25910, v. 4, p. 271) and M. Khalilov (Investigation case No 25910, v. 4, p. 183), who confirmed Aliyev's "confessions" about the establishment of a certain organization in the Moscow hotel. Asadullayev supplemented these

“confessions” with the fact that in Moscow they decided to establish ties with Moscow rightwing Trotskyites. He also “confessed” that they contacted the former secretary of the Central Committee of the Communist Party (Bolsheviks) of the Ukrainian SSR, Kosior, who was also accused of anti-state activities and was sentenced to execution. (Investigation case No 25910, v. 4, p. 286). At the same “hotel” meeting, it was decided to establish contact with rightwing Trotskyites, Brener (head of the Trade Department of the Central Committee of the Communist Party of Azerbaijan), Kulkov (Secretary of the Baku Committee of the Communist Party (Bolsheviks) of the USSR) and others (Investigation case No 25910, v. 4, p. 285).

Figure 2 Investigative Case No 25910, v. 4.

Source: Archive of the State Security Service of the Republic of Azerbaijan.

Thus, the “counterrevolutionary nationalist organization” of light industry, “headed” by Isgandar Aliyev, from that moment became part of a larger organization set up at the “counterrevolutionary meeting” in a Moscow hotel.

The names of I. Aliyev, I. Asadullayev and A. Mammadov were included on the “Stalin lists” (The list of persons, 1938) of the first category dated September 25, 1938. However, already in October of the same year, repression in the USSR began to weaken relatively, and most of the prisoners were no longer executed, but sentenced to long prison terms. Apparently for this reason, they were not executed.

Goals and Objectives of the RRTCCNO

The goals and objectives of the RRTCCNO, according to the protocols of interrogations of the accused (Investigation case No 25910, v. 4, p. 248) consisted of the following items:

1. Preparing an armed uprising against Soviet power with the aim of alienating Azerbaijan from the USSR;
2. Preparing terrorist attacks against the leadership of the Communist Party (Bolsheviks) of the Azerbaijan SSR;

3. Establishing links with countries hostile to the USSR;
4. Assisting the intervention of world fascism against the USSR;
5. Creating parallel structures of power to come to power after the defeat of the USSR;
6. Economic sabotage and wrecking in factories and enterprises of the Azerbaijan SSR with the aim of weakening public confidence in the central government;
7. Conducting propaganda among the population in order to discredit Soviet power;
8. Recruiting new members for the organization.

Subsequently, the investigation “found out” that the RRTCCNO had established links with counterrevolutionary groups in Uzbekistan, Ukraine and other republics of the USSR and contacted the Iranian intelligence service through the Iranian consulate in Baku.

During the interrogations, A. Mammadov, like Isgandar Aliyev, said that the members of the anti-Soviet organization expressed their indignation at the fact that the rights of Azerbaijanis were infringed and they were not masters of their country since it was dominated by other nations.

These statements were “supplemented” by Ibrahim Asadullayev. According to his testimony, the rightwing Trotskyites whom they contacted (for example, responsible party workers of the AzSSR, Ostashko and Kvyatkovsky) agreed that after the overthrow of Soviet power, national states should be formed (Investigation case No 25910, vol. 4, p. 283).

After that, the investigation, based on the testimony of the leaders of the RRTCCNO, established the names of the rightwing Trotskyites with whom it was necessary to establish contacts. There were many responsible party and economic workers of the Azerbaijan SSR.

Torture and Beating of Prisoners

All such confessions were taken by the investigators through torture and beatings. The note of the USSR Prosecutor General R. A. Rudenko to the Presidium of the Central Committee of the CPSU dated March 15, 1954, says:

“In 1937-1938, Bagirov, in essence, led the Chekist authorities, using them for mass beatings of those arrested with the aim of falsifying criminal cases, getting rid of undesirable people and destroying honest Party and Soviet personnel” (The Politburo 2012, p. 428-431).

One of those arrested, Isgandar Aliyev, later told the trial against M. J. Bagirov in 1956 how those arrested specifically in this case were forced to give “sincere confessions”.

“As follows from I. Aliyev's testimony, he was beaten with a rubber truncheon and forced to kneel on glass shards. On the fourth day after his arrest, he was taken to the office of the People's Commissar for Internal Affairs, where Bagirov, the secretary of the Central Committee of the Communist Party (Bolsheviks) of Azerbaijan, used obscene language and began to ask Aliyev why he was not testifying about his membership in the RRTCCNO? Since he did not plead guilty, Aliyev explained, Bagirov ordered that he not be allowed to sleep. Borshchev (former Deputy People's Commissar of Internal Affairs of the AzSSR)

confirmed in court that Aliyev, Khalilov, Mammadov and others were beaten” (Smimov 2014, p. 123-124).

In addition, in an explanatory note to the investigation on August 20, 1940, Aliyev named Babenko and Meshcheryakov, investigators of the NKVD of the Azerbaijan Soviet Socialist Republic, his tormentors who forced him to testify by using physical repressions (Investigation case No 25910, v. 4, from. 279).

Figure 3. Isgandar Aliyev's Photo While Under Arrest, 1938.

Source: Archive of the State Security Service of the Republic of Azerbaijan.

Even the protocols of official interrogations testify to the fact that the prisoners were under pressure. During interrogations, they were constantly told in a threatening manner to “supplement” their testimony with more and more “counterrevolutionaries”. The accused answered by confessing that they had really covered someone up. Thus, more and more names were revealed, as a result of which the number of arrested persons grew.

Refusal of the accused to testify

“In August-September 1938, an epoch of changes began in the leadership of the NKVD at the same time as the scope of repressions began to somewhat decrease ... And in December 1938 a short period of review began” (Mel'chin, 1994).

Apparently after that, the pressure on those arrested in the case of the “Counterrevolutionary Nationalist Organization” in Azerbaijan began to weaken. Therefore, they began to refuse the testimonies they had given earlier. In addition, in the leadership of the NKVD of the Azerbaijan SSR was replaced.

Thus, during the interrogation of September 14, 1939, Isgandar Aliyev said that his past testimony about himself was false and fictitious, since he gave them under strong physical and psychological pressure. Therefore, he refuses them. (Investigation case No 25910, v. 4, p. 240)

The indictment of September 17, 1939, mentions that all other defendants in this case also declined their previous confessions. In this regard, their case was referred to a special meeting of the NKVD (Investigation case No 25910, v. 4, p. 250).

However, these statements of the accused were rejected by the investigation. A new indictment of August 3, 1940, said on this occasion:

“We consider that this refusal is not consistent and is a deliberate maneuver on their part with a view to misleading the investigative bodies when analyzing their cases” (Investigation case No 25910, v. 4, p. 288).

Moreover, after this statement in the investigative order of 8 August 1940, the investigators accused the convicts of being the leaders of a terrorist organization that had individual terror against the leaders of the CPSU (B) and the government as one of the means of combating Soviet rule (Investigation case No 25910, v. 4, p. 269).

Accusations of Wrecking in the National Economy

After the defendants abandoned the previously given testimony in 1939, the position of the prosecution visibly weakened, the case was cracking at the seams and threatened to collapse. In the same year, the case was referred to the Special Meeting of the NKVD of the USSR because the examination of the case is difficult in a court session (Investigation case No 25910, v. 4, p. 251).

Later, on April 24, 1941, the Military Board of the Supreme Court of the USSR found the charges against Isgandar Aliyev and other persons under investigation insufficiently substantiated, so they returned his case to the NKVD of the Azerbaijan SSR. However, the NKVD could not close this case, since it was ordered not only by the top leadership of the Azerbaijan SSR, but also by the Kremlin (Investigation case 1938-56, v. 4, p. 297).

Therefore, in order to salvage the situation, the further charges were mainly based on the accusation of “wrecking” in the national economy and economic sabotage. It was much easier to build the charges on “wrecking”, since all the accused held high posts in the system of the national economy of the Azerbaijan SSR. And to find shortcomings in the work of their enterprises was quite simple, because in any case they exist even with the best management. In this case, these shortcomings were specifically identified in order to give them a political coloring. To this end, commissions to identify deliberate acts of “wrecking” with the aim of inflicting a blow to the Soviet regime were sent to enterprises and people's commissariats headed by the accused earlier. At the end of the work of these commissions, relevant acts convenient for prosecution were drawn up. (Investigation case No 25910, v. 4, p. 382).

Termination of the Investigation and the Verdict of the Court

By the decision of 7 August 1940, the cases of M. Khalilov, I. Asadullayev, I. Aliyev and A. Mammadov were combined into a single file, and on August 31, according to the indictment, their cases were referred to the Military Board of the Supreme Court of the USSR. After that, Isgandar Aliyev was sent to Moscow, where he was held in Butyrskaya prison. But then he was transferred to Baku again.

On August 30, 1941, a trial of members of the “Reserve Rightwing Trotskyite Center of the Counterrevolutionary Nationalist Organization” was held in Baku. It was held in a closed session of the Military Tribunal of the Transcaucasian Military District in an away session chaired by brigade military lawyer Novikov and military lawyers of the 3rd rank Vetukh and Kviray. According to the copy of the Court's Verdict No 00497:

“The preliminary and judicial investigation found that in 1937-1938, the NKVD opened and liquidated an underground bourgeois-nationalist insurgent organization. However, in Baku, the remnants of members of the counterrevolutionary organization represented by Khalilov, Mammadov, Asadullayev and Aliyev continued their anti-Soviet activity. At the same time, for the success of their counterrevolutionary work, Khalilov, Mammadov, Asadullayev, and Aliyev, while in Moscow, in January 1938, established contacts with the rightwing Trotskyite organization at their illegal meeting. The practical counterrevolutionary activities of Khalilov, Mammadov, Asadullayev and Aliyev are expressed in the recruitment of new persons for the counterrevolutionary organization, and in addition, Khalilov gave instructions for sabotage, and Aliyev, Asadullayev and Mammadov, who carried out the sabotage in their fields of work as members of the organization... The defendant Rodionov was recruited for the rightwing Trotskyite organization in 1936 ... was engaged in wrecking in the communications bodies. In practice, Rodionov's job was limited to the recruitment of new members and wrecking in the field of communications ... Defendant Lyuborsky-Novikov was recruited for the counterrevolutionary organization in 1937 by Mammadov (convicted) and established a counterrevolutionary relationship with Khalilov” (Investigation case No 25910, v. 6, p. 186-188).

According to the court ruling, Khalilov was sentenced to 15, Mammadov, Asadullayev, Aliyev and Rodionov to 10, Lyuborsky-Novikov to 8 years' imprisonment in forced labor camps with the confiscation of property. Of them, only Lyuborsky-Novikov was given the right to appeal the sentence within 5 days.

Prison Life

Isgandar Aliyev was serving his term in a labor camp in the Karaganda region (Karlag). However, even after the end of the term of imprisonment, the prisoners were not allowed to be released (Ismailov, 2010, p. 194-205). Therefore, he was imprisoned for 18 years, from 1938 to 1956.

It is known that during the last years of imprisonment he was exiled and lived in the Karaganda region. In 1953-55 he worked as an agronomist-economist at the Koyandinskaya motor and tractor station of the Kuva district of the Karaganda region of the Kazakh SSR.

As for the other convicts, Khalilov (in 1944), Asadullayev (in 1946) and Rodionov (in 1942) perished in correctional labor camps. Mammadov returned to Baku after rehabilitation, but died a year later in 1957. Only in relation to Lyuborsky-Novikov was the case dropped in 1943.

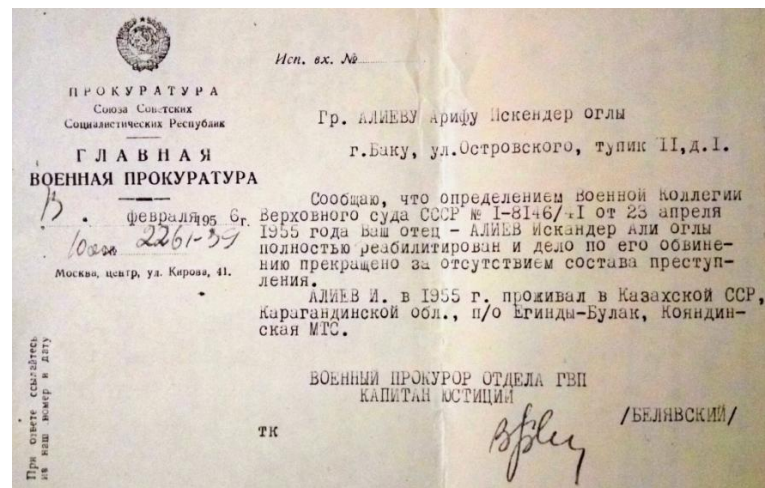
Rehabilitation

After the death of Stalin, the situation in the USSR began to change. It was time for the “Khrushchev thaw”. On March 5, 1953, Secretary of the Central Committee of the Communist Party (B) Mir Jafar Bagirov was dismissed from his post. And in May 1954, the Central Commission was established to review the cases of convicts for “counterrevolutionary crimes”, headed by the USSR Prosecutor General R. A. Rudenko, who was closely involved in the investigation of the cases of victims of political repression in Azerbaijan. The case of the heads of the RRTCCNO in Azerbaijan was also reviewed by this commission on the basis of the appeal filed on 11/11/1954 by Isgandar Aliyev (letter from the USSR Chief Military Prosecutor's Office to I. Aliyev No 326 of April 25, 1955) and all those charged in this case were rehabilitated.

According to the copy of the ruling of the Military Board of the Supreme Court of the USSR No 18146/41 of April 23, 1955:

“The investigation conducted by the prosecutor's office on the complaints of the convicts established that the basis of the charges against Khalilov, Mammadov, Aliyev, Asadullayev and Rodionov is their personal contradictory testimony at the preliminary investigation and testimony of witnesses - previously convicted in other cases ... the testimony of the convicts and the abovementioned witnesses were obtained by the preliminary investigation with illegal investigative methods, while both the convicts and witnesses subsequently refused their testimony. There was no other objective evidence in the case. The indictment against the convicts was fabricated by the preliminary investigation authorities by applying unlawful investigative methods to the convicts in the case”. (Investigation case No 25910, v. 6, p. 343-345).

Figure 4. I. Aliyev's rehabilitation document.

Source: Aliyev's family album. Published with permission his family.

Thus, the verdict of the military tribunal of August 30, 1941 concerning the accused in this case was canceled based on newly discovered circumstances and the criminal prosecution of these persons was stopped for lack of corpus delicti.

The Case of the RRTCCNO in the Trial of Mir Jafar Bagirov and His Accomplices

Isgandar Aliyev was rehabilitated back in April 1955. But he did not return to Baku. It is known that in mid-February 1956 he was still in Kazakhstan. It is possible that even then the USSR Prosecutor's Office was preparing him to participate in the trial on the case of Bagirov and his accomplices. It is possible that the investigating authorities found his early visit to Baku dangerous for the witness.

Immediately after his return to Baku, Isgandar Aliyev was involved in the trial of the former secretary of the Central Committee of the Communist Party (Bolsheviks), Mir Jafar Bagirov, which was held in Baku in April 1956. At this trial, the case of the leaders of the RRTCCNO was one of the charges against Bagirov and his accomplices, which was brought against them by the USSR Prosecutor General R. A. Rudenko. I. Aliyev participated in this process as a victim of repression and a witness of the prosecution.

The trial of Mir Jafar Bagirov proved that I. Aliyev and all the other accused in the RRTCCNO case were arrested on a fabricated charge and forced to give false testimony personally by the former secretary of the Central Committee of the CP (b), Mir Jafar Bagirov, and his accomplices.

The text of the verdict of the Military Board of the Supreme Court of the USSR of April 26, 1956 on the case of M. J. Bagirov, T. M. Borshchev, R. A. Markaryan, Kh. I. Grigoryan, S. I. Atakishiyev and S. F. Yemelyanov says:

“In 1938, also on the orders of Bagirov, the deputy chairman of the Council of People's Commissars of the Azerbaijan SSR, M. Khalilov, People's Commissar for Agriculture A. Mammadov, People's Commissar of Trade I. Asadullayev, People's Commissar of Light Industry O. Aliyev, the commissioner of the People's Commissariat of Communications, Rodionov, an employee of the Council of People's Commissars of the Azerbaijan SSR, B. G. Lyuborsky-Novikov, were arrested, and Bagirov's accomplices fabricated charges against them as the leaders of the so-called “reserve rightwing Trotskyite center of the counterrevolutionary nationalist organization”. After applying beatings and torture to these persons, Bagirov's accomplices obtained forced false testimonies from them about a large number of innocent people, as a result of which more than three hundred leading party and Soviet officials were illegally arrested and sentenced to death or to long prison terms, including: 32 secretaries of district party committees, 28 chairmen of district executive committees, 15 people's commissars and their deputies, 66 engineers, 88 commanders of the Soviet Army and Navy, 8 professors and other leading officials” (The Politburo, 2012, p. 881-892).

Conclusion

Thus, after many years, the RRTCCNO case reached its logical conclusion. The people guilty of unleashing the red terror in Azerbaijan were punished in a trial, and this case figured among the main ones in their conviction. This case has its own distinctive features from the numerous trials of the Red Terror period in the USSR. Many repressed people ended their lives tragically: they were executed or died in forced labor camps. There are even fewer investigative cases in which the defendants not only lived to be rehabilitated, but also participated in the trials of those guilty of unleashing state terror in the USSR.

Figure 5. The Head of the Fruit and Vegetables Trade Enterprise of the State Agroindustrial Committee, Isgandar Aliyev, on Holiday in Sochi After Rehabilitation With His Son Arif, 1958.

Source: Aliev's family album. Published with permission his family.

This is what makes the case of the RRTCCNO leaders different from many other cases of the Red Terror period in the USSR. This case was directed against the leaders of the national economy of the Azerbaijan SSR and the deputies of the USSR Supreme Soviet. However, in the end, one of the convicts Isgandar Aliyev managed not only to survive in the harsh conditions of Karlag and to get all the defendants in the case to be rehabilitated but also to return to Baku after an 18-year prison life and act as a witness of the prosecution against the former secretary of the Central Committee of the Communist Party (Bolsheviks) of the Azerbaijan SSR, M. J. Bagirov, and his accomplices, who were guilty of fabricating the RRTCCNO case and extracted evidence in illegal ways, including by torturing and beating up prisoners. Thus, Isgandar Aliyev's testimony contributed to the conviction of Bagirov and his accomplices.

It is also interesting that after a long prison life, Isgandar Aliyev returned all his confiscated property, rejoined his family and took leading positions in the national economy of Azerbaijan again.

In 1956, he was appointed head of the Fruit and Vegetable Enterprise of the State Agroindustrial Committee of the Azerbaijan SSR, and in 1959 he became head of the Jewelry Trade Enterprise of the Azerbaijan SSR. In 1964 he retired. He was a pensioner of all-Soviet significance. He died in Baku on January 30, 1972.

Thus, Isgandar Aliyev not only managed to pass all the trials of fate, but also to take revenge on his tormentors, and then regain all that was taken from him - up to the leading posts in the system of the national economy of Azerbaijan. This is one of the exceptional examples of the history of repression in the Red Terror period in the USSR. Perhaps even some comparison of this man with the legendary character of Alexander Dumas' novel, the Count of Monte Cristo, who also was imprisoned for many years, but then returned, took revenge on his tormentors and restored his good name and position.

References

- [1] Baberovski, Jorg (2010), *The Enemy is Everywhere. Stalinism in the Caucasus*. Moskva: Rossijskaja Politicheskaja Enciklopedija.
- [2] *Bagirov's Name, Signed by Bagirov*. Collection of Archival Materials (2016), Editor A. Balaev. Baku, "Ol"npkt.
- [3] Investigation Case No 25910.1938-1942. T. 4, Original, Typescript. Archive of the State Security Service of the Republic of Azerbaijan.
- [4] Ismailov, Eldar. (2010), *Soviet State Terrorism in Azerbaijan, Caucasus and globalization*. Vol. 4, No1-2.

Journal of Universal History Studies

The Medieval Bosnian State as an Elective Monarchy¹

Bir Seçim Monarşisi Olarak Ortaçağ Bosna Devleti

Submission Type: Research Article

Received-Accepted: 12.02.2021 / 19.03.2021

pp. 67-78

Journal of Universal History Studies (JUHIS) • 4(1) • June • 2021 •

Filip Novaković

University of Banja Luka, Faculty of Law, Banja Luka, Bosnia and Herzegovina

Email: filip.novakovic@student.pf.unibl.org

Orcid Number: 0000-0001-9979-5824

Cite: Novaković, F. (2021). The Medieval Bosnian State as an Elective Monarchy . Journal of Universal History Studies , 4 (1) , 67-78 . DOI: 10.38000/juhis.879213

¹ This article is analyzed by two reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor/ Bu makale iki hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir.

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed/ Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

* This work is licensed under a [Creative Commons BY-NC-SA 2.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.0/) (Attribution-Non Commercial-Share Alike).

Abstract

The paper will include an analysis of the organization of state power in the medieval Bosnian state with special reference to the specifics of the position of rulers, as well as the position of the Bosnian nobility gathered in the State Diet, and their relationship. The Bosnian Church will also be considered as a special feature of medieval Bosnia, and its influence on the weakening of the central state of power, but also the limitation of the Bosnian nobility in terms of particularization of the Bosnian state. Finally, the powers of the Bosnian State Diet to elect and overthrow the Bosnian ruler will be considered with a view to drawing a conclusion about this feature of the medieval Bosnian state.

Keywords: Medieval Bosnia, Nobility, State Diet, Ruler, Parliament, Bosnian Church, Elective Monarchy.

Öz

Makale, ortaçağ Bosna devletinde devlet iktidarının örgütlenmesinin bir analizini, hükümdarların konumunun ayrıntılarına ve ayrıca Devlet Diyetinde toplanan Bosnalı soyluların konumuna ve bunların ilişkilerine özel bir atıfta bulunacak. Bosna Kilisesi aynı zamanda ortaçağ Bosna'sının özel bir özelliği ve merkezi güç devletinin zayıflaması üzerindeki etkisi, aynı zamanda Bosna devletinin tikelleşmesi açısından Bosna asaletinin sınırlandırılması olarak değerlendirilecektir. Son olarak, Bosna Devlet Diyetinin Bosnalı hükümdarı seçme ve devirme yetkileri, ortaçağ Bosna devletinin bu özelliği hakkında bir sonuca varmak amacıyla ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ortaçağ Bosna'sı, Asalet, Devlet Diyeti, Hükümdar, Parlamento, Bosna Kilisesi, Seçmeli Monarşi.

Introduction

The Bosnian medieval state is a strange, but also interesting historical and legal creation. We first get information about it at the end of the 10th century in the capital work of the Byzantine emperor Constantine VII Porphyrogenitus “De administrando imperio”, and centuries later the sources become more and more numerous. From then until today, Bosnia is known to us as a geographical, historical, legal and political term. In the Middle Ages, the Bosnian state had a number of its own specifics that will be presented in the paper. Starting from its unique social structure, through the church to the central government. Medieval Bosnia can be defined as an atypical feudal, class monarchy with pronounced elements of an elective monarchy. Although the authors often compare it with other feudal states in the area, we must agree that this is not the case. In Bosnia, the power of the ruler was significantly limited by the influence of the nobility gathered in the State Diet as the second organ of central government, and in everyday politics the will of the state parliament really had an influence on the state by the monarch. We can find the central government expressed in this way during the government of Ban Kulin, and Ban Matej Ninoslav, when there was a separate expression of the same. In addition to the central bodies, we also notice the bodies of regional and local self-government – the Bosnian nobility, which enjoyed economic, administrative and judicial immunity on their land holdings. It is believed that the reason for this state structure of the medieval Bosnian state was the Bosnian Church, which we see as a feature of the Bosnian medieval statehood. Although we work with scanty sources, we will try to show the position of the monarch, the nobility and the state parliament, and their relationship, in order to conclude that medieval Bosnia was a classic type of electoral monarchy.

The Position of Feudal Lords and Nobility

The Bosnian nobility finds its origin in clan and tribal communities, that is, it originated from tribal elders who received land holdings for service and loyalty from the rulers for enjoyment (Čulinović, 1961, p. 27). All members of the Bosnian aristocratic class were collectively called princes or, according to some sources, only lords.² According to their economic and political strength, all the nobility is divided into: high nobility (or as they were called “velmože”), nobility (“vlastela”) and lower nobility (also called “vlasteličići”) (Imamović, 2003, p. 82; Janković and Mirković, 1997, p. 57).

The high nobility included representatives of the most powerful families in medieval Bosnia, who, like the ruler, had their own courts, their own court apparatus, and even their own feudal lords. They could issue charters (as well as the ruler), they could conclude international agreements and trade agreements, wage wars independently, and at the time of the greatest weakening of the central government, they collected the ruler's income and kept it for themselves. They usually bore the titles of duke, archduke, grand duke, or simply prince.³ In addition to these titles, the titles of prefect, prince, and grand duke were also in use (these were more honorary titles than real functions). The small nobility or “vlasteličići” are mentioned by King Stjepan Tvrtko in a treaty with Dubrovnik from 1378, and later they are mentioned by Queen Jelena Gruba as members of the State Diet (Ritter von Miklosich, 1858, p. 188).

² In one agreement with Dubrovnik (Ragusa) Ban Matej Ninoslav identified the nobility with the “boljari”, which would mean good or honor man (Kurelac et al., 1873, p. 98).

³ Members of the most powerful families in Bosnia bore the title of duke and herzog (eg. Hrvoje Vukčić Hrvatinić bore the title of Duke of Split, Stjepan Vukčić Kosača bore the title of Herzog of St. Sava), the Great Duke of *Bosnian rusag* was the title of the oldest and most influential nobleman in State Diet. The title of duke was probably at first a military vocation to later become a noble title (Ćorović, 1940, p. 483).

The nobility in Bosnia, in contrast to those in neighboring countries, was largely secular. In medieval Bosnia we do not see the spiritual nobility, that is, we do not see the Church as a great landowner, because the ruling Bosnian Church, as part of its teaching, renounced feuds and other material wealth (but it is assumed that the Roman Catholic Church and the Eastern Orthodox Church had their feuds). All Bosnian nobility belonged to the category of nobility that enjoyed their possessions for life and passed them on to their heirs, and we do not see the existence of nobility that received land in exchange for military service (as *pronari* in medieval Serbia or Byzantium).

As the holders of property rights over the feud, he was not an individual - the elder of a noble house, but his entire family (specifically all his brothers and male relatives). This is where the name for feuds in Bosnia comes from – “*plemenita baština*” [“noble heritage”] (Krključ, 2004, p. 116). Thus, we can say that the feud belonged to the collective rather than to the individual. This had great consequences for the social and political relations between the ruler and the nobility. This circumstance gave special strength to the Bosnian nobility and to a considerable extent strengthened the independence of the feudal lords in relation to the ruler. Once the land was given to the feudal lord and his family, it could never be taken away again. There is one exception to the previous rule, and that is betrayal (“*feudalna nevjera*”, feudal infidelity). In case the feudal lord committed the crime of treason, the ruler could accuse him before the State Diet (Dinić, 1955, p. 41; Babić, 1965, pp. 41-43). If the parliament finds him guilty, all his possessions and treasures will be confiscated (he was responsible “*glavom i blagom*” [“with his head and treasure”]).⁴

The rights of the Bosnian nobility to land tenure were really broader than the duties to the ruler which were loose and quite vague.⁵ Although, *de iure*, the nobility had all the obligations that every feudal lord had in every feudal state, *de facto* this was not exactly the case. The nobility enjoyed significant social as well as political influence. At the signing of any interstate agreement, at least twelve members of the higher nobility had to be present as witnesses in addition to the ruler.⁶ Finally, the feudal lords enjoyed economic, administrative and judicial immunity on their property.

Economic immunity consisted in the fact that the feudal lord had the right to collect a feudal rent from the peasants who lived and worked on his land. This rent appeared in three forms: in work, in material goods or in money (Imamović, 2003, p. 85). The labor rent consisted of the obligation of the peasants to work a certain number of days a week or a year on the property of their feudal lord. Later, this work turned into the obligation of the peasants to give a certain percentage or exactly a certain amount of their agricultural products to their master. Sources tell us that the combination of the previous two lasted for a very long time, only to eventually evolve into a cash rent with the development of the commodity-money economy. Administrative immunity generally consisted of the exercise of administrative and police authority over one's possession. Closely related to this is the judicial immunity contained in the right of the feudal lord to distribute justice among the settlers of his estate (Čulinović, 1961, pp. 36-37).

The scope of economic immunity can be seen in a fragment of a charter of King Stjepan Tomaš from 1446, which, after listing the towns and villages, states:

⁴ The State Diet also decided on the issue of endowing someone with land or a noble title.

⁵ There was military service, but it was quite vague (it is stated in a charter that a feudal lord should serve the ruler “*gospodinu oružjem, kako može najbolje*” or to serve “the Lord with arms, as best he can”).

⁶ They were representatives of the State Diet, but also guarantors that what was signed would be carried out (in the agreements with Dubrovnik, the signature of at least twelve members of the nobility in addition to the monarch was always required).

“...to vse više pisano, gradove, župe i sela i vsaka prihodišta ka od toga pristojne, dukate i ine dohotke dasmo i darovsma našim virnim i dragim slugam knezu Pavlu i knezu Marku, i knezu Jurju, i njih ostalomu, u vik vikom za plemenito...” (Novaković, 1912, pp. 340-341)

“...all that is written above, cities, parishes and villages and all revenues, ducats and all incomes we have given and given to our faithful servants to Prince Pavle, Prince Marko and Prince Juraj for all eternity that it is noble to them...”

So, we see that King Stjepan Tomaš donated all the towns and villages listed in the charter with all their incomes. It is similarly stated in the charter of Ban Stjepan II Kotromanić sent to Duke Vukoslav Hrvatinić, where it is said that if the duke wants to give income to the monarch, he does so, and if he does not want to, he does not have to, and states:

“...i da onde ne ni jednoga dohotkani sade razve kada hošte Vlkoslava...” (Von Thalloszy, 1914, p. 8)

“...and that there is not a single income here that Vukoslav does not want...”

The same charter is important to us because of the insight into the administrative immunity that the feudal lords enjoyed:

“...i da ne inoga vladavca onde, razve da su vladavci kneza Vlkoslava...” (Von Thalloszy, 1914, p. 8)

“...and that there is no other lord there except Prince Vukoslav...”

We see judicial immunity in the charter from 1333, by which Ban Stjepan ceded certain territories to the Dubrovnik (Ragusa). The charter states the following:

“...I sudctvo i globe i krvi u miru, da bude na njih volju, da imaju i drže, i da čine vsu svoju volju i hotenje kako od svoje baštine” (Ritter von Miklosich, 1858, p. 106)

“...and the judiciary and the fines, in blood and peace to have a will on them and to have and to hold and to do their will as on their own land...”

Finally, the existence of a feudal hierarchy should be emphasized. Although the nobility was extremely powerful, there was still a certain hierarchical structure in the organization of the country. All large feudal lords were dependent on the monarch who was in fact „the first among equals“. The rest of the lower nobility and lower feudal lords depended on the more crowned ones (therefore, large feudal lords could establish feudal relations with their servants). If we were to draw a parallel, we could say that the small feudal lords were the servants of the great ones, and that the high nobility was obliged to serve the monarch faithfully as the highest sizen.

The Church of Bosnia as a Feature of the Bosnian State

In order to understand the medieval Bosnian state, its nature and character, as well as its organization, it is necessary to consider the position of the Bosnian Church in this specific state formation. In medieval Bosnia, there were both Roman Catholic and Orthodox church organizations, but neither had such a role and such importance for the social and political life of the Bosnian state as the Bosnian Church, which played a key role until the collapse of the Bosnian kingdom in 15th century.

At its core, this church organization was Bogumil (or Pataren). It belonged to the ranks of heretical churches with dualistic teachings. This religious movement started from the belief that there are two

principles: good and evil. Based on these two principles, they came to the conclusion that there are two gods, one who is the creator of the spiritual and the other who is the creator of the material world.⁷ They believed that these two gods - the “god of light” and the “god of darkness” were in constant conflict, just like good and evil. The Bogumil, or Pataren, teaching finds its roots in the third century in Persia, and boils down to a synthesis of Persian religious dualism with elements of early Christianity. This synthesis was shaped by the Persian religious scholar Maniheus. From Persia this teaching spread throughout Roman state, and especially among the disenfranchised peasant population (Imamović, 2003, p. 93).

In essence, the movement was based on the Bogumil teachings from Bulgaria and Macedonia in the 10th century, and spread throughout feudal Serbia in the 11th and 12th centuries. He had more the character of a social and antifederal, but a religious movement. He, along with asceticism, preached the renunciation of material wealth, the refusal to go to war, and the disobedience of the nobility and earthly rulers, as well as the clergy. The movement took root in Bosnia at the end of the 12th century, where it rejected its anti-feudal teachings and began to work closely with the Bosnian nobility. He soon abandoned many of his original views. Believers in Bosnia were divided into “krstjani”, that is, true believers, and “mrsni ljudi”, ordinary believers.⁸ “Krstjani” were obliged to live an ascetic life, while ordinary believers could also marry, fight, and acquire earthly treasures. Their only duty was to listen to the clergy of the Bosnian Church and to repent and be baptized before death. The Bosnian church, like other serious denominations, had its own solid organization. At the head of the Church, as its head, was the “djed Crkve bosanske”. Below it was the lower clergy called “gosti”, and at the end we see the ordinary clergy or as the Bosnians called them “starci” (Janković and Mirković, 1997, p. 62). Senior officials of the Bosnian Church often performed significant state duties. They knew how to represent the Bosnian ruler in foreign policy relations, they performed diplomatic service, but also some administrative tasks.

Although the Bogumil church in Bosnia has evolved markedly and moved away from the original teaching, it retains some of the characteristics of the Bogumil church. First of all, she renounced earthly goods, and was not a “spiritual feudal lord” and thus collected income from land holdings, as was the case in neighboring countries. The Bosnian Church did not have any land or other property, and this is one of the reasons why we do not see the existence of religious buildings (therefore, the Bosnian Church had no property at all). This circumstance is one of the most frequently mentioned reasons why the Bosnian Church had such good relations with Bosnian large landowners. This extremely good relationship was used extensively by the Bosnian Church. It used the political and social authority of the Bosnian nobility to exert decisive influence on the ruler, and to protect its independence. She received protection from the rulers whenever a ruler or some foreign force attacked her (Dinić, 1955, p. 11-12).

Because of its strong ties to the nobility, the Bosnian Church was one of the factors in the weakness of the central government that ultimately led to the internal weakening of the Bosnian state in general. Not only did it not help the centralist aspirations of the rulers, but together with the nobleman it strengthened particularist tendencies and feudal fragmentation (Janković and Mirković, 1997, p. 63). On the other hand, most Bosnian rulers have long torn between supporting Bogumilism and Catholicism, and some of them have fought hard to weaken and even destroy the Bosnian Church (eg Matej Ninoslav, Prijezda, Šubići ...).

⁷ In 1461, Thomas de Torquemada, cardinal of the Roman Catholic Church, commented on the Bosnian Church as follows. In Bosnians, he says, there are two principles, one spiritual and disembodied, and the other evil, visible or physical. He stated that they call the first the god of light and the second the god of darkness.

⁸ The authors believe that there could have been only a few hundred *krstjani* because they represented the church clergy.

Bosnian rulers most often did so under pressure from outside (primarily the Hungarian king and the Holy See), but it is possible that they did so out of dissatisfaction with the way Bosnian nobles and church officials treated the central government.

Despite the fact that the Bosnian Church significantly contributed to the internal weakness of the Bosnian state, primarily by supporting the particularist aspirations of the major authorities, it is believed that it significantly contributed to Bosnia's independence and its defense against external enemies. It can be said that the Bosnian Church and the Bosnian medieval state complemented each other. The state protected the Church from external and internal threats, and the Church protected the state by preventing it from falling into complete anarchy by keeping the nobles together.

The Position of the Ruler

Until 1377, Bosnian rulers bore the title of “Ban Bosanski” (“Ban of Bosnia”),⁹ and after the coronation of Stjepan Tvrtko Kotromanić, they held the title of “Kralj Bosne, Srbijem, Primorja, Humske zemlje, Donjih kraja, Zapanih strana, Usore i Podrinja” (“King of Bosnia, Serbia, Littoral, Hum, the Lower Krajina and the West, Usora and Podrinje”) (Šišić, 1962, pp. 217-219; Klaić, 1885, p. 201-203; Ćirković, 1964, 135-140; Malcolm, 2011, p. 71). When Stjepan Tvrtko received the royal wreath (crown), he informed the nobles and the nobility that he (the king) was “the master of cities and all revenues”, and that the nobility owed him (the crown) loyalty.

In the longest period of existence of the Bosnian medieval state, from the arrival of Ban Matej Ninoslav to power (around 1230), until its collapse in 1463, the ruling position was in one family – Kotromanić (Ćirković, 1958, p. 163). Regardless of the fact that the crown was in one ruling family, it often changed the head on which it stood, and not in a natural way according to some established hereditary order, but according to the will of the Bosnian ruler, which was expressed at the parliament. Thus, the will of the rulers was decisive both in bringing the new ruler to the throne and in overthrowing the Bosnian rulers from the same. This fact not only reflects the political power of the Bosnian nobility, but we also see that the ruler came by election. Thus, it can be concluded that Bosnia, whether intentionally or without it, has adopted a system befitting only one electoral monarchy.¹⁰

As in any other feudal state, the court apparatus (called “poštena dvorština [‘honest court’] in Bosnia) helped him in the daily affairs of the ruler. The ruler's office in medieval Bosnia was considerably smaller than in neighboring states. As a reason for this we can see a very small range of jobs that the ruler could do on his own. At the head of the ruler's staff was the “dvorski knez” [“court prince”].¹¹ This court official had authority over several departments, and performed a wide range of tasks for the ruler. The most

⁹ The title of “ban” is considered to be of Mongolian-Turkish origin and signifies one who is rich and famous. The authors believe that the Slavs inherited it from the Avars.

¹⁰ Here we could draw a parallel with other electoral monarchies that developed in the feudal age. As the most famous we take the Holy Roman Empire created somewhere between the IX-X centuries. In the period from 1440 to 1770, a member of the Habsburg family would always be elected emperor (the situation is similar in Bosnia with the Kontromanićs), but regardless of that, it was still an elected monarchy due to the way the monarch ascended the throne. The Holy Roman Emperor was elected by a college of seven prince-electors (of which three were spiritual and four secular), so here too we see a similarity in the election of the Bosnian monarch when he was elected by a wider college of the State Diet (Bastaić and Krizman, 1981, pp. 181-184; Šarkić, 1999, pp. 168-169). As the second most famous example we can take the Commonwealth of Poland and Lithuania, where the King of Poland and the Grand Duke of Lithuania were initially elected by a small council so that near the end of this state union almost 500.000 nobles would participate in the assembly.

¹¹ It is believed that during the reign of king Stjepan Dabiša, the head of the king's office held the title “dvorski maršal” or court marshall (*marscealus aulicus*) (Durmišević, 2014, pp. 13-25).

important department was the state treasury, managed by a “komornik”.¹² He was in charge of collecting and disposing of the ruler's income. The function of court clerk was led by a “dijak”.¹³ Unfortunately, the sources that could tell us more about the court office in medieval Bosnia are few, and we can leave most things to speculation. In the available sources, members of the court apparatus also mention “tepčija”, “pehamnik” and “stavilac”.¹⁴

We would not have a complete picture of the position of the Bosnian ruler without considering his personal income. Bosnian rulers, in addition to the income from their land holdings, were also entitled to collect income on the basis of their regalia (which, in principle, belong to each ruler). Among the most important revenues of this kind were revenues from mines (especially the silver and lead mines for which Bosnia was known). The ruler often leased the mines to the people of Dubrovnik. In addition, he collected a special fee for the sale of silver (so-called “bolano”, silver stamped with the king's seal, that is, silver on which a special tax was paid could be freely sold and exported from the country).¹⁵ Revenues came from minting money, but also from customs (the ruler often leased customs and customs to the people of Dubrovnik, but from the middle of the 15th century he also collected customs through his officials at a rate of 10%) (Janković and Mirković, 1997, p. 64; Imamović, 2003, p. 99). As a special obligation, the peasants had to pay a tax of one ducat per house (the so-called “trgovina”, literally “trade”), then he charged the port tax from ships arriving in Bosnian ports. The ruler also received from Dubrovnik the so-called “stonski dohodak” [„Ston income“], in the amount of 500 perpers per year (since Bosnia ceded Ston and Peljesac to Dubrovnik in 1333) (Janković et al., 1967, p. 119), then from 1377 (since the coronation of King Stjepan Tvrtko) they also paid “svetodimatarski” income (2000 perpers which the people of Dubrovnik initially paid to Serbia for the enjoyment of trade privileges, and which later passed to the Bosnian ruler) (Ćorović, 2018, p. 227), and “mogoriš”, an income of 60 perpers paid for the use of vineyards and fields on Hum and Trebinje land (Imamović, 2006, p. 44). Despite such a large income of the ruler, his right to collect many was very limited by the feudal lords. After the death of King Stjepan Tvrtko, the nobility took over the customs (Kovačević, 1954, 234; Mijočević, 2017, p. 309-324, Kovačević, 1961), while the ducat in the house very rarely managed to reach the royal court (Babić, 1947, pp. 541-542).

State Diet

As the second organ of central government in the medieval Bosnian state, we see the State Diet (according to some sources, the feudal Diet) (Imamović, 2003, p. 101) which officially called itself the “stanak” (Janković and Mirković, 1997, p. 64). But in historiography we notice other names such as “sva Bosna“, “Bosna”, “zbor”, “sav rusag Bosanski” or just “rusag”.¹⁶ The members of the parliament were all members of the Bosnian nobility, but only representatives of the most powerful families took an active part. On regular occasions, the parliament was convened and chaired by the ban, or later the king.¹⁷ Unlike other medieval aristocratic colleges, members of the spiritual nobility did not take part in the work of the Bosnian State Diet, as there were none. However, the influence of the Bosnian Church and its clergy on the council

¹² The person who managed the state finances carried several titles, so according to some sources he is also called a “kaznac” and a “protovestijar”.

¹³ In some charters it was also called “igramatik” and “logotet”.

¹⁴ It has never been determined what falls within the scope of the *tepčija*, while the *pehamnik* and *stavilac* are considered to have been the stewards of the king's kitchen (Krključ, 2004, pp. 123-124).

¹⁵ The ruler collected about 30.000 ducats a year from the silver mine in Srebrenica alone.

¹⁶ *Rusag* from Hungarian *orszag*, *orszaggyules* – state, country, diet.

¹⁷ Later, both the queen and the royal princes took part in the work of the Diet.

was great because church dignitaries had close ties with members of the high nobility in whom they saw an ally, so the Church pursued its interests in the parliament through its “friends” and “protectors” from the ranks of the high nobility, and sometimes through the ruler himself.

The agenda of the State Diet would include the most important issues of domestic and foreign policy of the Bosnian state, which included: 1. election and coronation of rulers,¹⁸ 2. gift and confiscation of land, 3. change of state territory and 4. determination of foreign policy (Imamović, 2006, p. 45; Janković and Mirković, 1997, p. 64; Imamović, 2003, p. 101; Janković et al., 1964, p. 120).¹⁹

The rulers, therefore, came to power by election by the state parliament, but they were also removed in the same way. Regardless of the fact that, as a rule, the rulers were elected from Kotromanić's house, the ruler could come from any family, it is only important that the parliament elects him. All land holdings, as already explained in advance, were given by the ruler only with the consent and approval of the parliament. These possessions could not be confiscated except in cases where the Parliament deems it necessary. We exercise the second power of the parliament on the basis of the source left to us by King Stjepan Ostoja. In 1400, the unnamed monarch presented the town of Hlevno (today's Livno) (Šišić, 1962, pp. 219-221) to the Grand Duke Hrvoje Vukčić, and the charter states:

“...kao svidoci i ručnici vlastele naše prisustvovali su od Bosne knez Pavle Radinović s braćom, knez Mirko Radojević s braćom, vojvoda Sandalj s braćom i tepčija Batalo s braćom, do Humske zemlje vojvoda Radić Stanković s braćom, vojvoda Vukašin Milatović s braćom, knez Juraj Radivojević s braćom, od Donjih Kraji Vladislav Dubravčić s braćom, od Usore vojvoda Vukmir s braćom, i od Podrinja Dragiša Dimčić s braćom, pristav od dvora Juraj Dragičević s braćom, a od svojih Hrvatina Smokvić s braćom...” (Imamović, 2003, pp. 101-102; Imamović, 2006, p. 46)

“...as witnesses and signatories of our nobility from Diet were present Prince Pavle Radinović with his brothers, Prince Mirko Radojević with his brothers, Duke Sandalj with his brothers and Tepčija Batalo with his brothers, Duke Radić Stanković with his brothers, Duke Vukašin Milatović with his brothers, Prince Juraj Radivojević with brothers, from Donji Kraji Vladislav Dubravčić with his brothers, from Usora Duke Vukmir with his brothers, and from Podrinje Dragiša Dimčić with his brothers, the bailiff from the court Juraj Dragičević with his brothers, and from his family Hrvatina Smokvić with his brothers...”

From this fragment we see that the charter granting land ownership also lists all the present members of the nobility and the king's court office, who probably gave their permission to do so earlier. What catches our eye is that only the heads of noble houses are mentioned, and that others are addressed with the construction “with brothers”.

As already stated, the ruler himself could not deprive the feudal lord of his possessions. Only in the case of treason could he accuse the feudal lord before the State Diet, and only then, if the Diet finds him guilty (that is, according to the verdict of the Diet), can he be deprived of his feudal possession. The Diet also asked

¹⁸ Special attention is paid to this issue.

¹⁹ If we take into account all the stated powers of the parliament, it can be concluded that there are signs of the beginning of parliamentarism.

about the alienation of the state territory. The ruler could hand over a part of the state territory to a foreign state only when the parliament agreed to it (these were cases of renouncing parts of the state territory in favor of Dubrovnik, other cases were not or are unknown). In the end, but no less important, all the international treaties signed by the ruler went for ratification by the parliament and only after the parliament confirmed them would they start producing legal effect. Thus, foreign policy was completely handed over to the state parliament, which, in addition to interstate agreements, decided on both war and peace.²⁰

The significance, but also the role of the parliament stemmed from the balance of power on the part of the ruler, on the one hand, and the nobility, on the other. The general conclusion is that the tendency to weaken the central government was the political reality of medieval Bosnia, in which the feudal nobility played a significant role, thus strengthening its position. However, respecting the historical and political significance of the Kotronamić dynasty, they were elected to the title of ban, ie a king who “rules” but “does not govern”. In essence, the rulers became only captives of their desires without any levers of power in their hands. In the end, we could conclude that sovereignty was a feature of the state parliament, not a feudal monarch.

Conclusion

We see the specificity of the Bosnian medieval state in its state organization, but also in the social, economic and other relations that make up a young emerging society. We see the feudal monarch as the organs of state power, and the State Diet that played a significant role in the political development of the Bosnian medieval state. This role arose from the balance of power between the monarch and the feudal nobility, which, depending on time and circumstances, changed in favor of one or in favor of the other. Thus, during the reign of Ban Kulin, the central government was extremely strong, while a few years later, from Ban Matej Ninoslav, power passed more and more into the hands of the nobility gathered in the State Diet. The situation changed briefly with the coming to power of Stjepan Tvrtko, first as a ban and then as a king. The State Diet sat, but Tvrtko's word was the last. However, after his death, until the collapse of the Bosnian medieval state in 1463, the State Diet was constantly strengthened, and in the end he was the bearer of real sovereign power in Bosnia. Some authors state that this imbalance of power between the Diet, on the one hand, and the feudal monarch, on the other, led to the fall of Bosnia to the Ottomans in the middle of the 15th century. Many ask what it would be like if the nobility found a compromise with the ruler, and if it continued that tradition (provided it defended itself from the Turkish invasion), would we have a Bosnia that could match English parliamentarism? And could the Bosnian Church be the first Protestant church in the Balkans by rejecting the Bogumil teachings (which began to happen) and evolving Christian beliefs? It's hard to say. We are left with speculations.

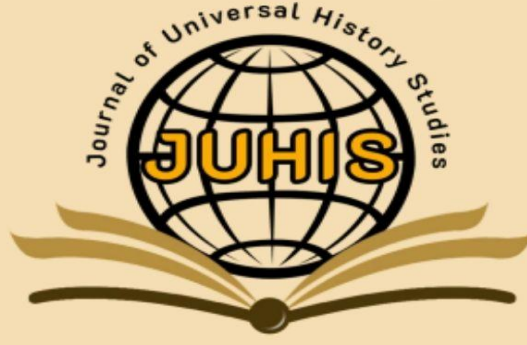
From what is presented in the paper, it follows that the title of ruler remained in the same dynasty, Kotromanić (we can make a comparison with the Habsburg dynasty as the emperors of the Holy Roman Empire). Quickly, we see that the ruler ascended the throne only after approval, ie election by the nobility in State Diet, so we conclude that medieval Bosnia was an electoral monarchy (the principles of primogeniture and *maiorat* were completely excluded, and he could come to the throne anyone, of course by choice in State Diet). The will of parliament was a decisive factor both in ascending the throne and in descending from it.

²⁰ See Janković et al., pp. 120-121.

References

- [1] Babić, Anto(1947), Istorija naroda Jugoslavije, I, Svjetlost, Sarajevo.
- [2] Bastaić, Konstantin, Krizman, Bogdan(1981), Opća historija države i prava, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- [3] Ćirković, Sima(1964), Istorija srednjovekovne bosanske države, SKZ, Beograd.
- [4] Ćorović, Vladimir(2018), Historija Bosne, Edicija, Beograd.
- [5] Ćorović, Vladimir(1940), Historija Bosne, I, SKA, Beograd.
- [6] Čulinović, Ferdo(1961), Državnopravna historija jugoslavenskih naroda, Školska knjiga, Zagreb.
- [7] Dinić, Mihailo(1955), Državni sabor srednjovekovne Bosne, SANU, Beograd.
- [8] Imamović, Mustafa(2003), Historija države i prava Bosne i Hercegovine, Magistrat, Sarajevo.
- [9] Imamović, Mustafa(2006), Osnove upravno-političkog razvitka i državnopravnog položaja BiH, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
- [10] Janković, Dragoslav et al.(1967), Istorija država i prava naroda Jugoslavije (do 1918. godine), Naučna knjiga, Beograd.
- [11] Janković, Dragoslav, Mirković, Mirko(1997), Državnopravna istorija Jugoslavije, Izdavačka kuća "Draganić", Beograd.
- [12] Klaić, Vjekoslav(1885), Geschichte Bosniens von den ältesten Zeiten bis zum Verfall des Königreiches, W. Fridrich, Leipzig.
- [13] Kovačević, Desanka(1961) Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni, Naučno društvo NR BiH, Sarajevo.
- [14] Krkljuš, Ljubomirka(2004), Pravna istorija srpskog naroda, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad.
- [15] Kurelac, Franz et al.(1873), Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Knjiga XIV, JAZU, Zagreb.
- [16] Malcolm, Noel(2011), Bosna: Kratka povijest, Buybook, Sarajevo.
- [17] Miklosich, Franz Ritter von(1858), Monumenta Serbica, Spectantia Historiam Serbiae, Bosnae et Ragusii, Viennae Braumüller, Viennae.
- [18] Novaković, Stojan(1912), Zakonski spomenici srpskih država srednjeg veka, SKA, Beograd.
- [19] Šarkić, Srđan(1999), Opšta istorija države i prava, Izdavačka kuća "Draganić", Beograd.
- [20] Šišić, Ferdo(1964), Pregled povijesti hrvatskoga naroda, Matica hrvatska, Zagreb.
- [21] Thalloszy, Ludwig von(1914), Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter, Dunker und Humboldt, Berlin.
- [22] Babić, Anto(1954), "O odnosima vazaliteta u srednjovjekovnoj Bosni", Godišnjak društva istoričara BiH VI.

- [23] Ćirković, Sima(1958), “Ostaci starije društvene strukture u bosanskom feudalnom društvu”, Istorijski glasnik 3-4.
- [24] Kovačević, Desanka(1954), “Razvoj i organizacija carina u srednjovjekovnoj Bosni”, Godišnjak društva istoričara BiH VI.
- [25] Mijočević, Goran(2017), “Institucija carine u srednjovjekovnoj Bosni”, HUM XI (2017).
- [26] Solovjev, Aleksandar(1949), “Vlasteoske povelje bosanskih vladara”, Istorisko-pravni zbornik I.
- [27] Durmišević, Enes(2014), “Srednjovjekovna bosanska dvorska kancelarija”, ZR HDPBiH, JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla.

Journal of Universal History Studies

Türk Siyasi Hayatında Yeniden Milli Mücadele Hareketi (1967-1980)¹

Anew National Struggle Movement in the Turkish Political Life (1967-1980)

Submission Type: Research Article

Received-Accepted: 07.05.2021 / 26.05.2021

pp. 79-97

Journal of Universal History Studies (JUHIS) • 4(1) • June • 2021 •

Abdullah Kutalmış Yalçın

Düzce University, Assistant Professor, Department of International Trade and Finance, Düzce, Turkey

Email: kutalmisyalcin@duzce.edu.tr

Orcid Number: 0000-0003-3176-6749

Cite: Yalçın, A . (2021). Türk Siyasi Hayatında Yeniden Milli Mücadele Hareketi (1967-1980) . Journal of Universal History Studies , 4 (1) , 79-97 . DOI: 10.38000/juhis.934590

¹ This article is analyzed by two reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor/ Bu makale iki hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir.

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed/ Bu makalede bilimsel araştırma ve yayım etiği ilkelerine uyulmuştur.

* Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı'nda, Prof.Dr.Haluk Alkan danışmanlığında yürütülen ve 04.03.2019 tarihinde savunması yapılarak başarılı bulunan "Fikriyat ve Eylemlilik Arasında Yeniden Milli Mücadele Hareketi ve Türk Siyasal Hayatı'na Etkileri" isimli doktora tezi ve aynı isimli kitaptan türetilmiştir. Bu nedenle Etik Kurul İzni talep edilmemiştir.

* This work is licensed under a [Creative Commons BY-NC-SA 2.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.0/) (Attribution-Non Commercial-Share Alike).

Öz

Yeniden Millî Mücadele Hareketi çoğunluğunu bekâr öğrencilerin oluşturduğu, kitlesellik yönü zayıf ancak yayıncılık faaliyetleri gittikçe gelişen sağ eğilimli bir teşkilattır. Mücadele Birliği Derneği adıyla 18 Kasım 1967 tarihinde demek statüsünde kurulan teşkilatın mensupları ise milliyetçi ve muhafazakâr gençlerdir. Teşkilatın güç kazanması Türk siyasi hayatının karmaşık dönemlerinden 12 Mart 1971 muhtırasından daha sonradır. Sistematik kopuşlar ise 12 Eylül 1980 darbesine doğru yaşanmıştır. Bu süreçte Yeniden Millî Mücadele Hareketi Türk siyasetine ve bürokrasisine önemli katkılarda bulunmuştur. Teşkilatla ilgisi bulunanların bazıları belediye başkanı, bazıları da milletvekili seçilmiştir. Yeniden Millî Mücadele Hareketi'nin Türk siyasi hayatındaki yeri, kırılma noktalarının neler olduğu ve teşkilatın hangi sebeplerden dağıldığı da önemlidir. Bu çalışmada teşkilatın doğuşu, Türk sağ geleneği içindeki konumu, kullandığı amblem ve sloganları incelenmiş, teşkilatın dağılmasının başlıca sebepleri tespit edilmiştir. Çalışma hareketin 1967-1980 yıllarıyla sınırlandığı için 1980 sonrası partileşme sürecinden bahsedilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Mücadele Birliği, Mücadeleciler, Antikomünizm, Antisyonizm, Aykut Edibali.

Abstract

Anew National Struggle Movement is a right-leaning organization, the majority of which are single students, with a weak mass population but with increasingly developing publishing activities. The organization, which was established as an association under the name of Struggle Union Association on 18th November, 1967, consisted of nationalist and conservative young people. The strengthening of the organization is after the complicated periods of Turkish political life, the memorandum of March 12, 1971. Systematic disengagements were experienced towards the September 12, 1980 coup. During this period, the Anew National Struggle Movement made important contributions to the Turkish politics and bureaucracy. Some of those who had a relation with the organization were elected as mayors and some as deputies. The footprint of the Anew National Struggle Movement in the Turkish political life, what the breaking points are and the reasons for the dissolution of the organization are also important. The birth of the organization, its position in the Turkish right tradition, its emblems and slogans were examined, and the main reasons for dissolution of the organization were determined in this study. Since the study was limited to the period from 1967 to 1980, the party formation process after 1980 was not mentioned.

Keywords: Struggle Union, Strugglers, Anticommunism, Antisyonism, Aykut Edibali.

Giriş

Yeniden Millî Mücadele Hareketi, Türkiye’de ve dünyada öğrenci hareketlerinin çok hızlı ivme kazandığı 1960’larda faaliyetlerine başlamıştır. Bu dönemde uluslararası siyasette soğuk savaşın yaşandığı çift kutuplu sistem hâkimdir. Derneğin kuruluşu, etkinliği ve dağılması da bu zaman dilimi içinde gerçekleşmiştir. Bu süreçte teşkilat, sağ eğilimli gençlerin güvenli liman arayışını karşılamıştır. 1960’larda Türkiye’de başta komünizmle mücadele demekleri olmak üzere birçok düşünce kuruluşu teşkilatlanmış ve sağ siyasette antikomünizm teması ortak payda hâline gelmiştir. Teşkilatın kuruluş öncesi ilk faaliyetleri 1964’te başlamış, teşkilat daha sonra resmî bir demek hüviyeti kazanmıştır. Teşkilatın felsefesi, hareket mensuplarının daha yerli ve millî bir devlet politikasının üretilmesine ve bunun uygulanması gerektiğine duyulan ihtiyaca dayanmaktadır.

Mücadeleciler, aktif çalışmalar yaptıkları dönemde ülkenin içinden geçtiği süreci bir buhran olarak değerlendirmişlerdir. Teşkilat mensuplarına göre bundan kurtulmanın tek yolu ise millî devleti kurmaktır. Mücadelecilerin bakış açısına göre Türkiye’nin temel meselelerinin sebebi siyonist, komünist ve kapitalist sistemlerdir. Teşkilat üyeleri ülkenin soğuk savaş döneminde kapitalist ve komünist blok arasında kalması durumunu, dünyada meydana gelen sermaye ve teknik alandaki ilerlemenin takip edilmeyişinden, Batı kültürünün toplum üzerindeki olumsuz etkisinden, aydınlar ve halk arasındaki iletişim kanallarının kapalı olmasından, İslami değerlerden uzaklaşılmasından kaynaklanan bir buhran olarak nitelendirmişlerdir (Yalçın, 2019, s. 117).

Teşkilat üyeleri antisyonist, antikapitalist ve antikomünist olmayı; millî değerlere bağlılığı ve İslam’a saygılı olmayı hayata geçirmeye çalışmıştır. Bu amaçla teşkilatta ilmî sağ, inkılap ilmi, buhranlarımız ve yeniden millî mücadelenin stratejisi gibi kavramlardan hareketle metodolojik bir altyapı oluşturulmuştur. Mücadeleciler bu süreçte Necmettin Erbakan tipi açık bir İslamcı söylemden uzak durmuşlardır. Hareketin eksen kavramı, millîlik veya millî kültür olarak ifade edilebilir. Devletin bütün kurumlarıyla millî olması amaçlanmıştır. Onlara göre ekonomik, sosyal ve ahlaki her sorun ancak bu anlayışla çözülebilir. Eksen kavram olarak belirlenen millîlik, zamanla daha da muğlak bir niteliğe dönüşmüştür. Mücadeleciler, buna rağmen fikrî temele dayanan çalışmalarını hayata geçirerek çağdaşları olan diğer sağ gruplardan farklı entelektüel bakış açısı geliştirmeye büyük önem vermişlerdir (Aydın, 2005, s. 464).

Teşkilatın aktif çalışmaları 1978 yılına kadar yoğun olarak devam etmiş, teşkilattan kopuşlar ise 1978 yılında yaşanmıştır. 12 Eylül 1980 darbesiyle siyasi partiler feshedilmiş, demek faaliyetleri durdurulmuş, demokratik olmayan uygulamalar gündeme gelmiştir. Darbeden sonra bu teşkilat ile ilgisi bulunanların çoğu hareketten ayrılmıştır. Geride kalan üyeler, günümüzde Aykut Edibali’nin genel başkanı olduğu Millet Partisinde siyasi parti faaliyetlerine devam etmektedirler.

Yeniden Millî Mücadele Hareketi'nin Doğuşu

Yeniden Millî Mücadele Hareketi Aykut Edibali, Yavuz Aslan Argun, Mehmet Çetin, Yılmaz Karaoğlu, Taha Akyol, Necmettin Erişen, Mevlüt İslamoğlu, Mevlüt Baltacı, İrfan Küçükköy ve Hasan Elmas tarafından Mücadele Birliği adıyla bir demek statüsünde Konya’da kurulmuştur (Aydın, 2005, s. 455). Derneğin yönetim kurulunda Mevlüt İslamoğlu başkan, Kemal Yaman sekreter ve Mevlüt Baltacı ise muhasip olarak görev yapmıştır (Küçükköy, 2011, s. 73). Yeniden Millî Mücadele Hareketi bir demek olarak teşkilatlanmadan önce Afyonlu arkadaşlar Aykut Edibali, Yavuz Aslan Argun ve Mehmet Çetin ile Konyalı

arkadaşlar Kemal Yaman ve Necmettin Erişen ev sohbetlerinde bir araya gelmişler ve 1964'ten itibaren demerin kuruluş çalışmalarını başlatmışlardır. Teşkilat, daha sonra Konya ve Afyon merkezli ekiplerin bir araya gelmesiyle kurulmuştur (Yalçın, 2019, s. 99-101). Konya'da başlayan çalışmaların yanında Aykut Edibali'nin memleketi olan Afyon'da başlayan düşünsel amaçlı çalışmalar da hareketin ivme kazanmasını sağlamıştır. Örgütlenme çalışmalarıyla birlikte zamanla teşkilata yeni üyelerin katılımı sağlanmış, hem düşünsel hem de sosyal anlamda önemli faaliyetler başlamıştır (Aytepe, 2016, s. 185). Samimi ve duyarlı mücadeleci, bu süreçte topluma önemli mesajlar vermek ve eski düzeni yeniden kurmak niyetiyle bir araya geldiklerini ifade etmişlerdir (Çelenk, 2017, s. 539).

İslamî hassasiyetleri fazla, yüksek İslam enstitüsü ve hukuk fakültesinde tahsil hayatını sürdüren gençlerin uzlaşısıyla kurulan teşkilat, kısaca "Mücadele Birliği" olarak da tanınmaya ve hareketin ilgilileri "Mücadeleciler" olarak nitelendirilmeye başlanmıştır (Yalçın, 2019, s. 102). Hareketin demikleşme sürecine girmesi, yasal sınırlar içinde kalınmasını sağlamış ve ardından sistematik eğitimler alarak yetişen mücadeleci sayesinde teşkilat bir kadro hareketi hâline gelmiştir. Daha sonra teşkilat, çoğunlukla yetiştirdiği kadrolar sayesinde daha popüler hâle gelmiştir (Işık, Köroğlu vd., s. 21). Çünkü Aykut Edibali'nin öncüsü olduğu bu teşkilat, geçmişte Melih Gökçek, Ahmet Taşgetiren, Halil Şıvgın, Ali Müfit Gürtuna, Atilla Yayla, Burhan Özfatura, Taha Akyol ve bunlar gibi pek çok gencin yetişmesini sağlamıştır (Özakıncı, 2007, s. 209). Bu kadrolar farklı dönemlerde genellikle sağ eğilime sahip siyasi partilerde ve bürokraside etkili olmuşlardır (Işık, Köroğlu vd, s. 21). Bu tip bir organizasyon yapısı içinden milletvekilleri seçilenler de olmuştur. Bu durum teşkilat içinde herhangi bir ayrıma sebebiyet vermemiştir (Küçükköy, 2011, s. 423). Mücadelecilerin bir kısmı ise teşkilattan ayrıldıktan sonra bakanlık, başbakan yardımcılığı ve belediye başkanlığı görevlerinde bulunmuştur (Özalp, 2014, s. 56). Bu isimlerin yanı sıra çekirdek kadro içinde Mustafa Avcı, Özcan Palut ve Kadir Demir de yer almıştır (Özalp, 2014, s. 57 - 61).

1964 yılından bu yana teşkilatın içinde olan ve teşkilatla ilgisi hâlen devam eden hayattaki en yaşlı üye ise Mustafa Kabcı'dır. Kabcı, 1964 yılında Aykut Edibali ile tanıştığını ve teşkilatın kurulduğu ilk günlerde Türkiye'deki mücadeleci sayısının sadece 16 kişi olduğunu ifade etmektedir (Cebeci, 2011, s. 460). Mustafa Kabcı'nın hatıratından teşkilatın kuruluş günlerini takip etmekteyiz:

"...Mücadele Birliği'nin kuruluşu caddeler ve sokaklarda devlet törenlerinin dışında ilk defa mehter marşları çalınarak, anonslarla halka duyuruluyor; millet toplantılara davet ediliyordu. Konya'nın bütün caddelerine asılan dev bez afişler büyük ilgi uyandırıyor; "Mücadele Birliği'nin toplantısına koş, sen de mücadeleye katıl!" çağrısı hak ettiği yankı buluyordu. Halk coşuyor ve mücadele'ye koşuyordu. Konya sokakları dile gelse de o günleri bir anlatabilse benim bu ifadelerimin çok ötesinde muhteşem günler yaşandığını anlatacaktır..." (Cebeci, 2011, s. 139-140).

Teşkilat kurulduğu tarihten itibaren sol fraksiyonlar karşısında, sağ yelpazede yer almaya çalışan ve ağırlıklı olarak bekâr öğrencilerden oluşan bir gençlik hareketi olmuştur (Kocabaş, 2004, s. 131). Teşkilatta, Bizim Anadolu gazetesinde yazan birkaç kadın yazar dışında kadın üyelere yer verilmemiştir. Ancak teşkilat içinde kadınlara daha fazla yer verilmiş olsaydı Yeniden Millî Mücadele Hareketi daha uzun soluklu bir toplumsal hareket olabilirdi (Sürgeç, 2013, s. 112). Yayıncı Cevat Özkaya'ya göre ise bu teşkilat, devletin bazı aygıtlarıyla sınırlı olarak bağlantı kurabilen bir gençlik hareketi hüviyetine sahip olmuştur (Çevrimiçi, bit.ly/3byGuXc, Erişim Tarihi: 13.05.2021).

Türkiye'nin temel sorunlarına ve kendi tabirleriyle ülkenin buhranlarına çare arayan Mücadeleciler, tüzüklerinde ana amaçlarının millî kültürü savunmak ve geliştirmek olduğunu ifade etmişlerdir. Mensuplarına göre ülke bir buhran sürecinden geçmektedir ve ülkenin bu süreçten bir an önce kurtulması ancak millî kültür idealinin benimsenmesi ile olacaktır (Yeniden Millî Mücadele Dergisi, 10 Şubat 1970, s. 10). Mücadeleciler tarafından ülkenin içinden geçtiği bu olumsuz sürecin nedeni ise Yahudi politikaları, komünist ideolojinin ülkede yayılması ve kapitalizmin sarsıcı etkisidir. Mücadeleciler bu noktada millî kültürün ilerlemesini sağlayarak bu duruma son vermek istemişlerdir. Teşkilatın temel doktrini, İslam'ın temeli olan akaid² inancı olarak belirlenmiştir (Yeniden Millî Mücadele Dergisi, 10 Şubat, 1970, s. 13).

Yeni üyeleri teşkilata dâhil etme başarısı gösteren Aykut Edibali, 1942 yılında dünyaya gelmiş, lise öğrenimini tamamlayıncaya kadar Afyon'da bulunmuş ve ardından hukuk eğitimi almak için 1959'da İstanbul'a geçmiştir (Küçükköy, 2011, s. 48). Kendisi milliyetçilik - muhafazakârlık anlayışının en önemli simalarındandır. Aykut Edibali, İslamcılıkla Türkçü ve Turancı milliyetçilik arasında bir sentez geliştirerek Batıcılığın bir alternatifi olarak öze dönüşçü yerlilik - millîlik duruşunu, bu akımlar arasında ortak payda olarak öne çıkartmıştır. Aykut Edibali, Yeniden Millî Mücadele Hareketi'nin lideri olarak 1970'lerin karmaşık kutuplaşma ortamında siyasal bir uzlaşma eksenini de belirlemiştir. Bu tarzdaki siyasetçiler 1940'lı yıllardan beri Türk sağında yoğun bir şekilde komünizm düşmanlığı, komünizmin büyük tehlike olduğu korku ve paniği savını 1980'li yıllara kadar söylemlerinde ileri sürmüşlerdir (Safi, 2005, s. 147-148).

Aykut Edibali ayrıca birçok eserin de sahibidir. Millî Mücadelede Kadroların Vazifeleri, Komünist İhtilale Karşı Tedbirler, Beş Çayı, Sosyal Sistemlerin Temelleri, Birlik Davamız, Rejim Tartışmaları ve İslam, Kur'an'ın Aksiyon Öğretisi, İnsanın Yaratılışı ve Yücelişi, Millî Birlik ve Doğu Meselemizin Çözüm Esasları, Hakikatin İzinde İlmî Sağ, Türkiye'nin Kıbrıs Politikası Ne Olmalıdır?, Millet Davası Büyük Değişim Stratejisi, onun imzasını taşıyan eserlerdir (Demir, 2020, s. 11).

Yeniden Millî Mücadele Hareketi'nin önem kazanmasının nedenlerinden biri de Necmettin Erbakan'ın tanınmış siyasi bir figür hâline henüz gelmediği 1960'lı yıllarda çalışmalarına başlayan bir teşkilat olmasındandır (Özalp, 2014, s. 55). Teşkilat ülkücü grup hareketinden de daha önce kurulmuş olduğu için zamanla İslami ve millî duyarlılığın topluma ulaşması noktasında etkili olmayı başarmıştır. Ancak Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Millî Selamet Partisi'nin (MSP) kurulması ve bu siyasi partilerin teşkilatlanmaları, Yeniden Millî Mücadele Hareketi'ni zayıflatmıştır (Tayyar, 2013, s. 181).

Teşkilatın amacı İslami ilke ve esasları baz alarak, merkezi otorite sınırlarının dışına çıkmadan yeni bir devlet yapılanması kurmaya çalışmak olarak da ifade edilebilir (Bulut, 1997, s. 249). Teşkilatın örgütsel yapısı incelendiğinde, teşkilatın milliyetçi kültür birlikleri ve sancak adı verilen birimler hâlinde yapılandığı görülür. Sancakların bulunmadığı illerde milliyetçi kültür birlikleri örgütlenme faaliyetlerini sürdürmüştür (Şentürk, 2011, s. 434). Böyle bir örgütsel modelin uygulanması yoluyla İslami eğilimi ve hassasiyeti yüksek toplum kesimiyle iletişim kanallarının devamlı açık tutulması hedeflenmiştir. Çünkü Yeniden Millî Mücadele Hareketi, İslam inancında bulunduğu temel dayanakları komünizme ve kapitalizme karşı olmak vurgusuyla topluma yansıtmıştır. Mücadeleciler açısından bu sistemler Yahudilerin bir ürünüdür. Kadrolar bu söylemi kitlelere duyurmuştur ancak zamanla sloganın kaybedilmesiyle çekirdek kadro Aykut Edibali'den kopmaya başlamıştır (Özalp, 2014, s. 56).

² Akaid Risalesi, Peygamber'in ve arkadaşlarının yolunu güdenlerin (ehl-i sünnet ve'l-cemaatin) başkanı, İslâm dininin hükümlerini açıklayan, Müslümanların öğreticisi, bilgin önder, Şeyh Ebu Mansur-ı Maturîdî'ye aittir. bkz. Yeniden Millî Mücadele dergisi, 7 Temmuz 1970, s. 10.

Teşkilat, kökü dışarıda olan ideolojilerin Türk toplumu üzerindeki olumsuz etkisine karşı millî kültürü muhafaza ve müdafaa etmeye çalışmıştır (Erişen, 1969, s. 71). Teşkilat, Türkiye’de anarşinin arttığı ve yoğun çatışmaların yaşandığı 1960’lı yıllarda Türk toplumuna “Yeniden Millî Mücadele” sloganıyla seslenmiştir. Yıl 1970 olduğunda ise Yeniden Millî Mücadele dergisi yayın hayatına başlamış ve dergi daha ilk sayısında Türk Milleti’nin sahip olduğu ideolojik altyapısının hareketlenmesine yönelik çalışma yaptıklarını kamuoyuna ilan etmiştir. Yeniden Millî Mücadele Hareketi mensupları, bu hâliyle ortaya koymaya çalıştıkları tezi anarşi ve şiddetin karşısında bir seferberlik başlatma vasıtası olarak görmüşlerdir. Mücadeleciler anarşik olaylara kesinlikle katılmamak ve ilmî çalışmalar yapmak ilkesiyle siyasetin nabzını tutmaya çalışmışlardır (Çevrimiçi, <http://www.milletpartisi.org.tr/tarihce>, Erişim Tarihi: 01.12.2015).

Teşkilatın ileri sürdüğü tezlere göre Türkiye açısından temel mesele, milletin kendi ideolojik yapısıyla uyumlu olmayan argümanlara sahip ideolojik sistemlerin etkisi altında kalmasıdır. Teşkilatın bakış açısına göre Türkiye’de yaşanan sorunların sebebi, kapitalist sistem ve insani olmayan bu sistemin ardında yatan siyonizm tehlikesidir. Bu süreçten ancak bir kurtuluş mücadelesi ile çıkılması gerektiği vurgusu hâkim olmuş ve halkla iletişime geçilerek teşkilatlanmanın sağlanması ile zafer olarak nitelendirilen sonuca ulaşılabileceğine inanılmıştır. Bu yöntem esas alınarak yapılan mücadelede millîlik kavramı oldukça fonksiyonel bir araç olarak belirlenmiştir (Yeniden Millî Mücadele dergisi, 10 Şubat 1970, s. 3). Teşkilatın ana amacının ortaya konmasına eski bir Mücadeleciler olan Tarık Çelenk de tespitleriyle katkı sunmuştur:

“...Lise yıllarımız biraz daha sağ ve sol işlerine girmemize neden oldu. Pınar Dergisi veya dolaylı olarak Yeniden Millî Mücadele grubunda, Atatürk’e ilişkin karşı bir söyleme hiç rastlamadım. Dolaylı olarak orada Batılılaşma hamleleri eleştirilirdi. Anladığım kadarıyla o zamanki ağabeylere göre, Mustafa Kemal’in antiemperyalist olarak nitelendirdikleri Kurtuluş Savaşı veya Millî Mücadele hareketi askerî ve siyasi başarıyla sonuçlanmış; ancak yarım kalmıştı. Milletin içinden çıkan bu kadro hareketi Yeniden Millî Mücadele adıyla, eksik kalan Kurtuluş Savaşı’nın yerli ve millî kısmını tamamlayacaktı...” (Çelenk, 2017, s. 99).

Teşkilat bu dönemde henüz siyasi bir parti hüviyeti kazanamasa da Mücadelecilerden hareketin sadece parlamento ve parti çalışmasına indirgenmemesi istenmiştir. Ancak Mücadelecilerden meclis çalışmalarından olduğunca istifade edilmesi de beklenmiştir (Cebeci, 2011, s. 208-209). Farklı bir bakış açısı takip edildiğinde ise karşıt fraksiyonlar tarafından bu toplumsal hareketin millî mücadeleyi yeniden başlatma savıyla ortaya çıktığı, bu amaçla özel kamplar açarak bu kamplarda üyelerini yetiştirdiği, teokratik devlet düzeninin geri getirilmesi ve şeriatın uygulanma alanı bulması için hareket eden bir örgüt olduğu ifade edilmiştir (Yılmaz, 1997, s. 136-137).

Yeniden Millî Mücadele Hareketi’nin Türk Sağ Geleneği İçindeki Konumu

Yeniden Millî Mücadele Hareketi ilk faaliyetlerine 1961 Anayasası’nın etkisiyle siyasetin yeni bir ivme kazandığı ve önceki on yıla kıyasla sivil toplumun daha önemli hâle geldiği bir özgürlük ortamında başlamıştır (Ahmad, 2002, s. 178). Bu siyasi atmosfer içinde Türkiye’nin 1960’lar kesiti dünyaya paralel olarak geniş kapsamlı öğrenci hareketlerinin yaşandığı bir dönemdir (Çubukçu, 2008, s. 62). Özellikle 1967’den itibaren öğrenci hareketlerinin sayısında önemli bir artış olduğu gözlemlenmiştir (Çubukçu, 2008, s. 55). Sürecin devamında üniversiteler genelinde sol görüş, etkinlik kazanmış sağ görüş ise karşıt bir fraksiyon olarak komünizmle mücadele adı altında harekete geçmiştir. Türk sağ geleneği içinde yer almaya başlayan

Mücadelecilerde soğuk savaş döneminin merkezî konumdaki önemli bir kavramı hâline gelen antikomünizm söylemine hayati bir anlam yüklenmiştir (Ahmad, 2002, s. 178).

1962'nin başında komünizmle mücadele derneklerinin antikomünizm temasını bir çıkış noktası olarak belirlediği görülmüştür. Ancak Türkiye'de komünizm karşıtı gelişmeler sadece Komünizmle Mücadele Derneği'nin faaliyetleri ile sınırlı kalmamış aynı zamanda sağ eğilime sahip diğer kuruluşların katkısıyla gelişme göstermiştir (Ahmad, 2002, s. 182). Bu kuruluşlardan bazıları Millî İstihbarat Teşkilatı (MİT) raporlarında teokratik devlet düzeni kurmaya çalışan aşırı sağ gruplar olarak da tanımlanmıştır. Bu sınıflandırmaya Ticanîlik, Hizbüt-Tahrir, Rabitatü'l-Âlem-i İslam ve Yeniden Millî Mücadele Hareketi de dâhil edilmiştir (Kocabaş, 2004, s. 143).

Toplumsal birlikler ve organizasyonlar bir anlamda toplumsal hareketlere örgütlü bir görünüm kazandırmaktadır. Bu yüzden Mücadele Birliği Derneği, MİT raporlarına girmiş olabilir (Tekin ve Tecim, 2016, s. 17). 1960'larda birçok farklı fraksiyon vardı. Sağ kesimde Nurcular, Süleymancılar, Nakşibendiler başta olmak üzere arkasında devlet veya hükümet desteği olsun ya da olmasın birçok kuruluş faaliyet göstermiştir. Örneğin Mücadele Birliği Derneği, İlim Yayma Cemiyeti, Komünizmle Mücadele Derneği, Milliyetçi Kültür Birlikleri, Aydınlar Kulübü bu yapılardan sadece birkaçıdır. Bu örgütler arasında fikrî anlamda sınırlı bir uzlaşma sergileyen Yeniden Millî Mücadele Hareketi, Ülkücü ve Nurcu gibi gruplar da bulunmaktadır. Yeniden Millî Mücadele Hareketi, günümüzde pek bilinmese de Hüseyin Özalp tarafından sağ cephenin Dev-Genç'i olarak adlandırılmıştır (Özalp, 2014, s. 55). Sağ siyasette yer alan bu gruplar arasında zamanla ilgililerin yer değiştirmesi durumu da söz konusu olmuştur. Örneğin bir ara Alparslan Türkeş, Mücadele Birliği'nin ilk genel başkanı Necmettin Erişen'i Ülkü Ocaklarına transfer etme girişiminde bulunmuş fakat Alparslan Türkeş'in bu isteği Mücadeleciler tarafından reddedilmiştir (Küçükköy, 2013, s. 137).

Mücadele Birliği derneğinin faaliyetleri devam ederken sağ siyasette 1968'de Millî Nizam Partisi'ni (MNP) kuran Necmettin Erbakan ve 1965'de Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nde (CKMP) yapılanma çalışmaları yürüterek genel başkan seçilen ve ardından 1969'da MHP'yi kuran Alparslan Türkeş seçmen karşısına çıkmıştır (Ahmad, 2002, s. 184). Ancak Necmettin Erbakan'ın güçlü bir siyasi figür hâline gelmesi, doğal olarak vakit almıştır. Türkiye'yi yarı sömürge bir ülke olarak analiz eden, kapitalizme ve komünizme karşıt tutum sergileyen teşkilat; 1970'lerin sonuna doğru gençlik tabanının MSP ve MHP'ye kaymasına engel olmamış ya da olamamıştır. Teşkilat, bahsi geçen bu özelliğinden dolayı başka arayışların ve düşüncelerin de gelişmesini sağlayan öncü bir hareket de olmuştur (Menderes, 2012, s. 341-342). Bu teşkilat aynı zamanda Türk siyasi hayatında İslami ve millî çizgiyi temsil eden önemli bir toplumsal güçtür (Çevrimiçi, bit.ly/33OHBxA, Erişim Tarihi: 15.05.2021).

Yeniden Millî Mücadele Hareketi'ni besleyen milliyetçilik ve muhafazakârlık yaklaşımlarının en önemli ortak noktası ise komünizm karşıtlığıdır. Antikomünist söylemin o dönemdeki taşıyıcıları ise bu yaklaşımın hâkim bir söylem hâline gelmesini sağlayan Necip Fazıl Kısakürek, M. Şevket Eygi, Osman Yüksel Serdengeçti ve Cevat Rifat Atilhan'dır (Safi, 2005, s. 146). Aydınlar Ocağı da bu aşamada 1970'te kuruluş çalışmalarını tamamlayarak milliyetçi-muhafazakâr bir fikir platformu hâline gelmiştir (Kerestecioglu, 2012, s. 16). Muhafazakârlık ayrıca hızlı ve kökten değişimlerin önüne geçmeye çalışarak kendisine yeni refleksler üretmiştir (Ergil, 1986, s. 271). Bundan dolayıdır ki milliyetçi-muhafazakâr söylem Yeniden Millî Mücadele Hareketi'nin yanı sıra ülkücü grup hareketini de kapsamıştır (Bora, 1998, s. 128). Kemalist aydınların bakış açısına göre sağcılık; gerilik, gericilik, irticadır. Ayrıca 1970'lerin kutuplaşma

ortamında sol cenah açısından sağ, faşizm anlamına gelmiştir ve sağ kimliğin inşasında komünizm karşıtlığı önemli bir rol üstlenmiştir (Kerestecioğlu, 2012, s. 19-20). Örneğin gericiler; İslam'a ve Türklüğe bağlılıkları nedeniyle tarihî mirası yeniden canlandırma arzusu içinde olmuşlardır. Bu istek; Osmanlı, Selçuklu, Safevi, Timur, Cengiz, Hunlar, Balkanlar, Ön Avrasya, Çin ve bölgede yaşayan Müslümanlarla tarihî bir kucaklaşma tutkusu olarak kodlanmıştır. İlericiler ise Osmanlı Devleti'nin yaşadığı acı tecrübelerden dolayı bu durumu çok riskli görmüşlerdir. Örneğin Necmettin Erbakan gibi İslami duyarlılığı fazla olanlara “gerici”, Bülent Ecevit gibi kendini sosyal demokrat olarak tanımlayanlara “ilerici” denilmiştir (Çelenk, 2017, s. 72). Buna ek olarak sağ düşünce literatürünü sınıflandırmaya çalışan tanimsal girişimlerde ise milliyetçi, muhafazakâr, mukaddesatçı, kalkınmacı, millî iradeci ve liberal vurgu dikkat çekmiştir (Kerestecioğlu, 2012, s. 29).

Sol eksenli siyaset açısından 1965'te 14 milletvekiliyle mecliste temsil imkânı yakalayan Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) oynadığı rol, tarihî öneme sahiptir. Ancak 1969 seçimlerinde partinin sandalye sayısı 2'ye düşünce parti meclisteki etkinliğini yitirmiştir (Ahmad, 2012, s. 186). Bu tarz komünist hareketlerin çoğunda ihtilalci bir ruh öne çıkarken Mücadeleciler illegal eylemlerde bulunmamaya özen göstermişlerdir. Teşkilat, kendisine paralel olarak ülkücü grupları ve akıncıları görmüştür. Teşkilat, bu yüzden farklı gruplarla olan siyasal etkileşimini sınırlı olarak devam ettirmektedir aynı zamanda karşıt fraksiyonların görüşlerine bir antitez üretmeye çalışmıştır (Sürgeç, 2013, s. 119). Ancak özellikle 1960 - 1980 arası dönemde yasal sınırlar içinde kalmak bir hayli zor olmuştur. Çünkü üretilen sağ sol söylemi yazılı ve görsel basın yoluyla güncel siyasete eklenmiş ve bu söylem soğuk savaşın politik atmosferine bağlı olarak zamanla derinleşmiştir. Bunun üzerine sağcılık reaksiyoner bir şekilde biçimlenmiş ve kendini bu yönde konumlandırmaya başlamıştır (Kerestecioğlu, 2012, s. 13 - 14). 1970 yılında İstanbul'da yayın hayatına başlayan ve haftalık neşredilen Yeniden Millî Mücadele dergisinden bu gelişmeleri takip etmek mümkün olmuştur. Dergi her sayısında komünizme ve masonlara karşı sert kampanyalar düzenlemiştir (Landau, 1978, s. 260 - 261). Mücadeleciler ayrıca komünizmi lanetleyen yürüyüşler yaparak kampanyalarına toplumsal destek sağlamaya çalışmışlardır (Yeniden Millî Mücadele, 16 Mart 1971, s. 12).

Bazı çevreler tarafından ise Yeniden Millî Mücadele hareketi İngiliz ajanı olarak görülmüştür. Bu algı Necip Fazıl Kısakürek'in düşüncesine göre “Mücadele Birliği'ne İngiliz ajanı demek, Galata Kulesi'ne bostan kuyusu demek gibidir.” (Özalp, 2014, s. 161). Teşkilatla ilgisi bulunanlardan Yıldırım Kemal Akıncı da Necip Fazıl Kısakürek'i şöyle desteklemektedir:

“Onu sadece milliyetçi cephelerde, umumiyetle MTTB'de insanlar özellikle dillendirdi, konferanslar yaptı İngiliz ajanıdır, şunlar, bunlar. Tabii kendileri gibi zannettiklerinden değerlendiriyorlar, çünkü Mücadele Birliği'nin nasıl ciddi, samimi, millî, manevi değerlere gerçekten bağlı ciddi bir kuruluş olduğunu onların takdir etmesi mümkün değildi. O sebepten yani onların bu iftiralarıyla ilgili de biz, ben avukat olarak koşturdum.” (Çelenk, 2017, s. 518).

Böyle bir algının oluşmasının nedeni bazı dönemlerde bu tür toplumsal hareketlere devletin mali yardımlarda bulunması, hareketin reklamının yapılması, hareketlerin meşruluğunun sağlanması ve daha ileri gidilerek hareketin karar verme mekanizmalarında etkili olabilmek istenmesinden dolayıdır. Bu noktadaki etkin strateji ise toplumsal hareketlere yön verebilmek için hareketin denetim altında tutulması olarak öngörülebilir. Çünkü; hükümetler toplumsal hareketlerin içine sızarak iç çatışmaları teşvik edebilir, katılımcıları hapse atarak kolektif eylemleri baskı altına alabilir (Sanlı, 2005, s. 55 - 56). Ancak yaşanan bu

olumsuz gelişmeler sağ eğilimli gençlerin Yeniden Millî Mücadele Hareketi'nin faaliyetlerine katılmasına engel olamamıştır (Bulut, 1997, s. 249).

Yeniden Millî Mücadele Hareketi'nin İdeolojik Altyapısı

Yeniden Millî Mücadele Hareketi'nin aktif olduğu karmaşık süreçte teşkilatın fikrî altyapıyı ifade etmesi, bir hayli zor olmuştur. Ancak teşkilat millî devlet, millîlik ve yerlilik vurgusunu, siyonizmin uluslararası siyaseti dizayn girişimlerine ve kapitalist sistemin ülkemizde yaşanan olumsuz etkisine karşı bir savunma mekanizması olarak kullanmıştır. Teşkilat, Türkiye'nin millî olmayan sistemlerin etkisinden uzaklaşabilmesi için yerli ve millî niteliğe sahip kadrolardan hem antisyonist, antikapitalist ve antikomünist olmasını hem de millî değerlere ve İslam'a bağlı olmalarını istemiştir (Yeniden Millî Mücadele dergisi, Sayı 2, 1970, s. 14) . Bu ilkeler ilk etapta Mücadeleciler tarafından ortaya konulmuş olsa da bir araya gelmesi durumunda farklı siyasi kanatları temsil eden liderlerin millî bir cephe³ oluşturmaya katkı sağlayabileceği düşünülmüştür. Ortak hareket etme fikri, en güçlü şekilde 1973 genel seçimlerinden önce Aykut Edibali tarafından gündeme getirilmiştir. Ancak bu girişim, teşkilat siyasi bir parti hüviyeti kazanmadığı, Aykut Edibali'nin üniversite tahsilini tamamlamadığı, askerlik görevini henüz yapmadığı için ve Yavuz Arslan Argun'un⁴ mahkûmiyeti nedeniyle gerçekleşmemiştir (Küçükköy, 2011, s. 402).

Teşkilatın ideolojik kaynaklarına bakıldığında doktriner anlamdaki temel meseleler “ilmî sağ”, toplumsal dönüşüm ve sisteme yönelik yaklaşımlar “inkılap ilmi”, tarihî ve sosyal durumla ilgili değerlendirmeler “buhranlarımız”, teşkilatın mücadele metotlarına dair söylenmesi gerekenler de “yeniden millî mücadelenin stratejisi” başlığı altında derlenmiştir. Başta Millî Türk Talebe Birliği (MTTB) olmak üzere diğer toplumsal hareketlerde olmayan bu külliyat, Mücadelecilerin sistematik bir düşünce altyapısı oluşturduğunu göstermiştir (Yalçın, 2019, s. 104 - 105). Bu külliyatın içinde yer alan ilmî sağ yaklaşımı; insan nedir, cemiyet nedir, kâinat nedir, insanın kâinatla kurmuş olduğu ilişki nasıl olmalıdır, insani ilişkilerde dikkat edilmesi gereken temel ölçüler ne olmalıdır ve ideolojik mekanizma nasıl işler? Sorularına akaid inancı kapsamında tatmin edici cevaplar aramaktadır. Bunlar Yeniden Millî Mücadele dergisinin ilk yirmi bir sayısı boyunca sürekli işlenmiştir. Hareketin yol haritası ise kısaca şöyle belirlenmiştir: “Strateji; bütün millî kuvvetlerin, emperyalizme ve memleketimizdeki dayanaklarına karşı toparlanması, teşkilatlanması, mücadeleye hazırlanması, zaferi sağlamak üzere sevk ve idare sanatıdır...” (Cebeci, 2011, s. 152-154).

Antisyonist tema ise özellikle askerî ve sivil hayatta 1970'ler boyunca etkili olmuştur. Bu noktada teşkilatın benimsediği antisyonist tavrın bir ırk düzleminde Yahudileri hedef almadığı ancak Mücadelecilerin Yahudi toplumuna dayandırılan antisyonist ideolojiye karşı olduğu belirtilmiştir. Bu yüzden teşkilat tarafından yayımlanan dergilerde ve kitaplarda çok sayıda antisyonist bir tema veya bir karikatür okuyucuya sunulmuştur.

Çok büyük kısmı Yahudilik konusuna ayrılan “Millet Düşmanlarının İhanet Planları” isimli eser, kültürel çalışmalarda üyelerin tamamı tarafından takip edilmiştir. Konjonktür içinde antisyonist temanın dünya ve Türk siyasi hayatının epeyce gündeminde olduğu hatırlanmalıdır. Örneğin: siyonizm, küresel bir uluslararası örgüt olan Birleşmiş Milletler (BM) tarafından “ırkçılık ve ayrımcılık” olarak 1975 yılında kabul edilmiş ve bunun önlenmesi için siyonizmle mücadele edilmesi kararı alınmıştır. Yeniden Millî Mücadele

³ Millî bir cephenin oluşumuyla ilgili görsel ek 1'dedir.

⁴Yavuz Arslan Argun, Yeniden Millî Mücadele Hareketi'nin ikinci lideri konumundadır ve teşkilatın aksiyon lideri olarak kabul edilmiştir. bkz. A. Kutalmış Yalçın, Fikriyat ve Eylemlilik Arasında Yeniden Millî Mücadele Hareketi ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri, Berikan Yayınevi, Ankara, 2019, s. 295.

dergisinin aynı yılın kasım ayında yayımlanan 303. sayısında BM'nin bu tavrı teşkilat tarafından onaylanmıştır. Dünya siyaseti bu şekildeyken Türkiye'de antisyonist tema daha çok askerî ve istihbari çevrelerde önem kazanmıştır. 1943'te "Yahudi Tarihi ve Siyon Liderlerin Protokolleri" isimli eserin General Sami Sabit Karaman tarafından Türkçeye çevrilip yayınlanmış olması somut bir örnek olarak karşımıza çıkmıştır. Bu esere, 1963'te istihbaratçı Ziya Uygur tarafından "Tevrata Göre Siyonizmin Ana Prensipleri" isimli bölüm eklenerek eser güncellenmiştir. 1990'lı yıllara doğru ise antisyonist tema sağcı, millîci ve dinci grupların söylemlerinde ağırlıklı olarak yer alma özelliğini yitirmiştir (Aydın, 2005, s. 462 - 463). Özellikle sağ siyasette antisyonist tavrın bazı dönemlerde çok aşırıya kaçmış olduğu kabul edilebilir (Çelenk, 2017, s. 287). Teşkilat içinde antisyonist, Türk-İslamcı sentezci karakterin oluşmasına en önemli katkıyı emekli subay Ziya Uygur yapmıştır (Çelenk, 2017, s. 35). Ziya Uygur'un önemli etkisini Erol Güngör gibi milliyetçi-muhafazakâr aydınlarda da görmek mümkündür. Örneğin: Güngör devamlı surette Ziya Uygur'la iletişim hâlinde bulunmayı tercih etmiş ve özellikle ondan Yahudiler, Tevrat, Masonluk konuları hakkında bilgi almıştır (Yılmaz, 2006, s. 78). Ziya Uygur eserlerinde devamlı surette Musevi kökenli entelektüelleri ve siyasetçileri siyonizme hizmet etmekle eleştirmiştir. Kendisi tarih anlayışını Tevrat kaynaklı kursa da onun tarih kurgusunda henüz sağda mevcut olmayan bir determinizm mevcuttur. Ziya Uygur'un bu duruşu o dönemde yetişen Mücadele Grubu'nun aydınlarına metodolojik ve entelektüel bir ayrıcalık kazandırmıştır (Çelenk, 2017, s. 35).

Yeniden Millî Mücadele Hareketi'nin ideolojik yapı taşlarından bir diğeri olan komünizme karşı olmak ilkesi ise; hareketin "Komünist İhtilale Karşı Tedbirler", "Türkiye'de Sol Hareketler", "İhanet Planları", "Türkistan" ve "Doğu Türkistan" isimli eserler aracılığıyla dile getirilmiştir. Bu aşamada Mücadelecilerin duruşunun siyonizm karşıtlığında olduğu gibi komünizm konusunda da konjonktürel olduğu ifade edilebilir. Çünkü dönemin iki kutuplu dünya sistemi ve güç dengesi içinde Türkiye Cumhuriyeti çoğunlukla kendini konjonktüre göre konumlandırabileceği bir dış politika anlayışı benimsemiştir. Türkiye'nin güç dengesi içinde dönemsel olarak Batı'ya yakınlaşması Necmettin Erişen⁵ tarafından da eleştirilmiştir. Çünkü soğuk savaş döneminde Batı'yı bir müttefik olarak kabul eden Türk dış politikası, Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) yönelik antiemperyalist politikaların uygulanması ihtimalini zayıflatmıştır. Oysa Mücadeleci olmak sadece Sovyetler Birliği bağlamında değil ABD'ye yönelik de antiemperyalist politikalar geliştirilmesini gerektirmektedir (Aydın, 2005, s. 463 - 464). Teşkilatın antikomünist olma özelliği, aynı zamanda yeni muhafazakârların da temel dayanaklarından biridir. Çünkü yeni muhafazakârlık, muhafazakârlığın günümüz şartlarına göre yeniden yorumlanmış biçimidir (Ergil, 1986, s. 289).

Mücadelecilerde karşılaşılan İslami değerlere saygılı olmak ilkesi, formaliteden ibaret bir slogan olarak belirlenmemiştir. Teşkilatın Konya eksenli çalışmalarını yürüten Necmettin Erişen ve ekibi, çoğunluğu Yüksek İslam Enstitüsü mezunu olan ve diğer sağ gruplara kıyasla İslami bilgi seviyeleri yüksek üyelerdir. Bu kişiler klasik İslam öğretilerine ek olarak Mısır, Suriye ve Irak'ta eğitim gören hocalardan özel dersler almıştır. Aynı zamanda Mücadeleciler, Kur'an ve Sünnetle ilgilenerek ayetleri konularına göre tasnif edip dosyalar oluşturmuşlardır. Ancak Mücadeleciler genellikle Necmettin Erbakan gibi açık bir İslamcı söylemden uzak durmuşlardır (Aydın, 2005, s. 466 - 467).

Millî kültür kavramı, milletin yaşayış tarzı olarak benimsenmiş ve İslami bir süzgeçten geçmeyi başaran millî hayat tarzının esas alınması gerektiği ileri sürülmüştür. Mücadeleciler tarafından millî kültürün

⁵ Necmeddin Erişen, Mücadele Birliği Demeği eski genel başkanıdır. bkz. Bayrak Gazetesi, 12 Temmuz 1976, s. 1.

yabancı kültürlerin etkisi altında kalarak dejenerasyona uğradığı kabul edilmiştir (Küçükköy, 2011, s. 388). Bu bağlamda Mücadelecilere göre yabancı medeniyetlerin unsurlarından faydalanılırken Türk milletinin kültür sisteminin büyük bir medeniyet olduğu bilinciyle hareket edilmelidir (Edibali, 1979, s. 134).

Millîlik ilkesi ise teşkilatın eksen kavramlarından biridir. Teşkilat mensuplarına göre, verilen mücadele millî bir mücadeledir ve amaç devletin daha da millîleştirilmesidir. Sorunların çözümü direkt olarak bu eksen kavrama bağlı kılınmıştır. Mücadelecilere göre ekonomiden politikaya, ahlaktan eğitime varıncaya kadar bütün sorunlar ancak bu şekilde çözülebilirdi. Ancak bu kavram muğlak ve ideolojik tanımlamaların hepsini kaldırabilecek bir pozisyonda olamamıştır. Mücadeleciler millîlik söylemini Necmettin Erbakan türü İslamcı temadan ya da Alparslan Türkeş tarzı milliyetçi söylemden daha farklı kullanmışlardır. Bu yüzden millîlik, İslamcı ve milliyetçi çerçeve açısından bir ortada duruş anlamına gelmiş ve bu durum zamanla hareketin milliyetçi çizgiye kaydığı algısını ortaya çıkarmıştır (Aydın, 2005, s. 464).

Yeniden Millî Mücadele Hareketi'nin Yayın Politikası, Amblemi ve Sloganları

Mücadeleciler, hem hareketin kimliğinin inşası sürecinde hem de ülkedeki ve dünyadaki gelişmeleri yansıtabilmek amacıyla basın yayın faaliyetlerine çağdaş olan diğer sağ gruplardan çok fazla önem vermişlerdir. Yayın faaliyetleri hem kadroların eğitimi aşamasında ana materyal görevini üstlenmiş hem de hareketin hızla genişlemesini sağlayacak yeni kadrolara ulaşılması için kamuoyu oluşturmuştur. Önceleri kitap basımı ile başlayan bu faaliyetler maddi imkânların elverdiği ölçüde genişlemiş ve okuyucu kitlesi ile kurulan bağın güçlenmesi için periyodik yayınlar basılmıştır (Göktaş, 2019, s. 65). Bu noktada Mücadeleciler kurucusu oldukları Otağ Yayınevi tarafından çıkarılan gazete, dergi ve kitapları etkin bir şekilde kullanmışlardır. Özellikle "Bayrak" ve "Bizim Anadolu" gazeteleri teşkilatın entelektüel yönünü besleyen yayın organları olmuştur (Yalçın, 2019, s. 141).

Bayrak gazetesi "Haberde doğruluk, yorumda dürüstlük ve fikirde milliyetçilik" sloganını hiç değiştirmemiştir (Bayrak, 6 Haziran 1979, s. 1). Ayrıca Bayrak gazetesinin yayın formatında "Gazetenizde Bugün", "Düşünceler", "Baş Başa", "Kıssadan Hisse", "Haber-Program-Eleştiri", "Sağlığınız İçin", "Okuyucu Mektupları", "Bilim ve Teknik", "Basından Seçmeler" isimlerinde her hafta sabit olarak yayımlanan konu başlıkları mevcuttur (Bayrak, 10 Ocak 1980). Gazete sonraki sayılarında Türkiye'deki ve dünyadaki gelişmeleri yabancı bir gözle değil gerçek yüzüyle okuyucuya aktardığını belirterek sağ eğilimli yayıncılıktaki büyük boşluğu doldurduğunu da iddia etmiştir (Bayrak, 19 Mart 1967, s. 1). Bu gazetenin yanı sıra 1970 yılında yayın hayatına başlayan Yeniden Millî Mücadele Dergisi⁶ de kamuoyu oluşturmada, teşkilatı güdülemede, teşkilata yeni üyelerin kazandırılmasında ve ideolojinin okuyucuya aktarılmasında başarı sağlamıştır (Çelik, 2019, s. 41). On yıl boyunca her hafta aralıksız çıkan dergi, sadece 1972 yılında zararlı ideoloji yaydığı gerekçesiyle Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı Mahkemeleri ile İstanbul adli mercileri tarafından ilgili kanunlara göre yasaklı yayınlar kapsamına alınmıştır (Cumhuriyet, 10.09.1972, s. 1 - 7). Bundan başka derginin 184. sayısında yer alan "Seçimler Arifesinde Komünizm Yeni İttifaklar Peşinde" başlığını taşıyan kapak sayfası nedeniyle ve iç sayfalardaki sert üsluptan dolayı Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) tarafından derginin toplattırılması için Ankara Savcılığına başvurulmuş ve Ankara Sorgu Hâkimliğinde ceza davası ve Ankara Hâkimliğinde hukuk davası açılmıştır (Cumhuriyet, 11.08.1973, s. 7). 1980 yılında yayın hayatına son veren dergi 37 yıllık çok uzun bir aranın ardından 2017 yılında yeniden yayınlanmaya başlamıştır (Yeniden Millî Mücadele Dergisi, Yıl: 48, Sayı: 529, 17 - 23 Temmuz 2017, s. 1.).

⁶ Derginin dış kapak sayfası örneği Ek 1'dedir.

Yeniden Millî Mücadele dergisinin yanı sıra açık bir yayın politikasına geçilerek Pınar, İlim, Kültür ve Sanatta Gerçek dergileri de yayımlanmıştır (Yalçın, 2019, s. 149). Pınar dergisi, İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu öğrencileri tarafından çıkarılan bir edebiyat dergisidir ve diğer öğretmen okullarındaki öğrencilerin de şiirleri her hafta bu dergide yayımlanmıştır (Pınar, Sayı: 3, Mart 1972, s. 1 - 2). İlim, Kültür ve Sanatta Gerçek dergisinde ise milliyetçi camiada öne çıkan aydınların ve bilim adamlarının akademik ağırlıklı yazılarına yer verilmiştir (İlim, Kültür ve Sanatta Gerçek, Cilt: 1, Sayı: 2, 1 Nisan 1973, s. 4). Mücadelecilerin yayın politikası incelendiğinde en çok eleştirilen yönleri ise yazılı ve sözlü ifadelerdeki sert üsluptur. Karikatürlerde⁷ özellikle kapak kompozisyonlarında ve başlıklarda bu durum hissedilmiştir. Daha somut ifade etmek gerekirse iğrenç, ihanet, tecavüz, tezgâh ve çirkin kelimeleri⁸ çok sık kullanılmıştır (Aydın, 2005, s. 468).

Teşkilatın amblemi⁹ açık bir kitap üzerinden göğe doğru yükselen bir sağ yumruk ve bu iki görselin arkasında bir yıldız ve daha arka planda doğmakta olan bir güneş şeklinde tasarlanmıştır (Yeniden Millî Mücadele dergisi, 4 - 11 Temmuz 1978, s. 10). Bu amblem hareketin kültür, sanat ve edebiyat dergilerinden Pınar ve Gerçek dergilerinde kullanılmamış olsa da hareketin siyasi yayın organı Yeniden Millî Mücadele dergisinde çok sık tercih edilmiştir. Amblemin içinde yer alan kitap görseli: ilmi, fikrî temele dayalı çalışmaları ve inancı, sıkılı yumruk: kararlı olma iradesini ve azimli olmayı, yıldız; zafere ulaşma noktasındaki inancı, doğmakta olan güneş ise Türk milletinin yeniden büyük bir güç olarak ortaya çıkışını ifade etmiştir (Cebeci, 2011, s. 145 - 146). Ayrıca kullanılan amblem bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde teşkilatın sadece İslami referansları temel alan bir amaca sahip olmadığı, bu duruma ek olarak amblemde milliliğe bir atıf olduğu ve toplumsallık vurgusunu da içerdiği anlaşılacaktır (Aydın, 2005, s. 454). Hareketin toplumsallık vurgusu dış paydaşlara ve topluma verilmek istenen mesajları ortaya çıkarmaktadır. Ana mesaj, anarşi boyutuna yönelen eylemlerin içinde bulunmadan Türk insanını bilgilendirmek olarak tasarlanmıştır (Çevrimiçi, <http://www.milletpartisi.org.tr>, Erişim Tarihi: 16.05.2021). Ayrıca kullanılan amblem sayesinde sol fraksiyonlara bir alternatif üretme çabası içine dâhil olunmuş ve teşkilat toplumun ilgisini bu yöne çekmeye çalışmıştır (Kocabaş, 2004, s. 66).

Slogan noktasında ise Yeniden Millî Mücadele Hareketi'nin topluma Türk milleti ifadeleriyle değil "Ey Millet evladı!" ya da "Şehit Oğlu" sloganını kullanarak seslenmesi dikkat çekicidir (Menderes, 2012, s. 341 - 342). Kullanılan diğer sloganlar ise; "Yaşasın Millet, Kahrolsun Millet Düşmanları!", "Amerika, Rusya, Yahudi'ye Kukla!", "Ordu Millet El Ele!", "Ordu Millet Yan Yana Yuh Komünist Hayvana!", "Vietnam Yok Türkistan Var!" şeklindedir. Bu pankartlar 2 Mart 1968 günü yapılan "Millet Haykırıyor" mitinginde ilk defa denenmiştir. Miting Mücadele Birliği, Milliyetçiler Derneği ve Esnaf demeklerinin birlikte düzenledikleri ilk miting olması nedeniyle önemlidir (Altuğ, 2006, s. 91-92). Ayrıca düzenlenen mitinglerde "Mes'uller susarsa millet konuşur.", "Milletimizi kanımızla savunacağız.", "Komünistler millî ordu düşmanıdır.", "Halk savaşını kıskırtanların sonu yakındır.", "İslam kalmak milletin tarihi kararı, değiştirilemez." sloganları da ilk defa denenmiştir (Küçükköy, 2011, s. 104).

Yeniden Millî Mücadele Hareketi'nin Dağılması

Yeniden Millî Mücadele Hareketi, 1970'li yılların sonuna gelindiğinde dağılmış ancak bu teşkilat içinden yetişen siyasetçiler merkez partilerde önemli işlevler görmüştür. Bazı dönemlerde Mücadelecilerin derin devletle iş birliği yaptığı iddiası da ileri sürülmüştür. Teşkilat içinden liberal düşünceye, radikal İslam ve

⁷ Örnek bir karikatür Ek 2'dedir.

⁸ Bu konu ile ilgili örnek bir kapak kompozisyonu Ek 3'tedir.

⁹ Teşkilatın amblemi Ek 4'tedir.

Şii hareketlere kayanlar da olmuştur (Çelenk, 2017, s. 14). Ancak teşkilatın dağılmasında millî İslamcılığın azalarak Mücadelecilerin beklentilerine ters düşülmesi oldukça etkilidir. Böylece Mücadeleciler, kendilerine özgü biçimde kurdukları yaşam alanlarını kaybetmek zorunda kalmıştır (Aydın, 2005, s. 464). Eski Mücadelecilerden Ahmet Taşgetiren, bu teşkilatı bir dava arkadaşlığı olarak nitelendirmiş ve hareketin liderlik seviyesinde yaşanan aşılabilir sorunlardan dolayı dağıldığını, öncü isimlerin uzlaşma sergilemek noktasında eksik kaldıklarını ve kopuşların gerçekleştiğini aktarmıştır (Çevrimiçi, bit.ly/3v9uoLy, Erişim Tarihi: 16.05.2021). Bu süreçte teşkilattan ayrılan eski Mücadelecilerin bir siyasi parti kuracakları söylentisi de yayılmıştır. Ancak bu iddialar Mücadele Birliği eski genel başkanı Necmettin Erişen tarafından asılsız ve kasıtlı bulunmuştur. Nihayetinde böyle bir gelişme yaşanmamıştır (Bayrak, 12 Temmuz 1976, s. 1).

Teşkilatın dağılması aşamasında hareketin sürmesi için dipten gelen bir sirkülasyona da ihtiyaç duyulmuştur. Ancak teşkilata katılacak yeni öğrencilere ulaşamamıştır (Sürgeç, 2013, s. 112). Ek olarak teşkilatın zayıflamasında “millilik” kavramının içeriğinin değiştiği algısı da oldukça etkili olmuştur. Çünkü millilik kavramının başta sahip olduğu İslamcı söylemden uzaklaşarak milliyetçiliğe evrildiği kaygısı destekçilerin beklentilerini karşılamamıştır (Işık, Köroğlu vd., 2016, s. 461 - 462). 1980’e gelindiğinde ise teşkilatın yıllarca lideri konumunda faaliyetler yürüten Aykut Edibali ile beraber hareket eden ekip dağılmıştır (Selçuk, 2018, s. 60). Bu gelişmelerin ardından geride kalanlar Aykut Edibali’nin genel başkanlığında İslahatçı Demokrasi Partisi (IDP) ve Millet Partisi’ni (MP) kurmuşlardır. Ancak teşkilattan ayrılanlar ve halen bağı koparmayan üyeler bu teşkilatın geçmişte gençler açısından koruyucu bir şemsiye olduğu savını ileri sürmektedirler. Mücadele grubu Türkiye’de özellikle 1970 ve 1980 arası yaşanan ve ülkenin şiddet eylemleri nedeniyle karmaşık bir süreç içinden geçtiği dönemde ihtilalci ve kanunsuz eylemler içinde bulunmayarak meşru zeminde kalmayı başarmıştır. Bu durum yıllar sonra Hasan Akbaş isimli bir Mücadeleci tarafından Aykut Edibali’ye şu şekilde ifade edilmiştir: “Abi size minnettarız! Siz sürünüzü kurttan, kuştan korudunuz! Onları kurtlara, kuşlara, çakallara yem etmediniz! Ancak bu sürüyü yeşil ve sulak çayrlara götüremediniz!” (Sürgeç, 2013, s. 119 - 120).

Sonuç

Çalışmada ulaşılan ana bulgu, Yeniden Millî Mücadele Hareketi’nin aktif çalışmalar yaptığı 1970’lerde kendinden sonra gelen sağ hareketlerin tabanları için ihtiyaç duyulan yetişmiş insan potansiyelini oluşturmasıdır. Ancak teşkilat, henüz siyasal bir parti hüviyeti kazanamadığı için zamanla tabanının MHP ve MSP’ye kaymasına engel olmamış ya da olamamıştır. Türkiye’de darbelerin yaşandığı kaotik bir dönemde bu teşkilat sağ muhafazakâr milliyetçi öğrenciler açısından sığınabilecekleri güvenli bir ortam olma vazifesi görmüştür. Teşkilatla bir şekilde bağı olan Mücadeleci gençler günümüzde özellikle güncel siyaset ve bürokraside önemli kademelere gelmeyi başarmışlardır. Teşkilatın çatısı altında verilen sistematik eğitimler Mücadeleci gençleri atak, kabiliyetli ve iş yapabilen insanlar hâline getirmiştir.

Bu toplumsal hareket sistematik çalışmalarına devam ederken millilik ideolojisi ve millî devlet kurma görevini üstlendiğini dergi ve kitapları vasıtasıyla birçok defa kamuoyuna duyurmuştur. Ancak zamanla millilik ideolojisinin İslamcılıktan milliyetçiliğe eklenmesi ve son kertede böyle bir idealden vazgeçilmesi hareketin dağılmasına yol açmıştır. Dağılma sürecinde İslamcı söylemden uzaklaşılması algısı Mücadelecilerin beklentilerine ters düşmüştür. Liderlik seviyesinde yaşanan sorunlar da dağılmayı hızlandırmıştır. Milliyetçiliğin ön plana çıkması, iç muhalefet unsurları oluşturmuştur. Sonuçta ilk başta ortaya konan millî devlet ideali çerçevesinden vazgeçilmiştir ve çıtası yüksek üstün bir çerçeve olarak belirlenen millî devleti kurma amacından bir hayli uzaklaşmıştır.

Teşkilat içinde bir sirkülasyona ihtiyaç duyulmuş ancak bu ivme de yakalanamamıştır. Buna rağmen teşkilat son kertede yasal sınırlar içinde kalmayı başarmıştır. Baskılara rağmen meşru zeminde kalmayı başaran harekette bekâr öğrencilerden oluşan bir toplumsal yapı mevcut olduğu için kadınlara neredeyse hiç yer verilmemiş, bu durumda verilen mücadelede teşkilatın daha uzun soluklu olmasını engellemiştir. Genç Mücadelecilerin yaşları ilerledikçe ihtiyaçları farklılaşmış ve Mücadelecilerin çoğu teşkilattan ayrılmıştır. Mücadelecilerin işe girmeleri, tahsil sürecini tamamlamaları ve evlenmeleri de dağılma sürecini hızlandırmıştır.

Kaynakça

- [1] Ahmad, Feroz (2002), *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çeviren Yavuz Alogan, 2. Baskı, Doruk Yayıncılık, Ankara.
- [2] Altuğ, Alpaslan Hasan (2006), 1968-1980 arası Konya'da Toplumsal Hareketler, Selçuk Üniversitesi, Konya. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- [3] Aydın, Mustafa (2005), *Bir Millî İslamcılık Serüveni: Mücadelecilik*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-İslamcılık, Cilt VI, İletişim Yayınları.
- [4] Aytepe, Mahsum (2016), "Doğuşundan Günümüze İslamcılığın Türkiye Seyri: Bir Sınıflandırma Denemesi", *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 4, Sayı:1, (169-200).
- [5] Bayrak Gazetesi, 10 Ocak 1980.
- [6] Bayrak Gazetesi, 12 Temmuz 1976.
- [7] Bayrak Gazetesi, 19 Mart 1967.
- [8] Bayrak Gazetesi, 6 Haziran 1979.
- [9] Bulut, Faik (1997), *Resmî Belgeler Işığında Ordu ve Din 1826-1997 Devlet Gözüyle İslamcı Faaliyetler*, 2.Basım, Doruk Yayıncılık, Ankara.
- [10] Cebeci, Nejat (2011), *Millet ve Mücadele*, Bayrak Yayıncılık, İstanbul.
- [11] Cebeci, Nejat (2011), *Yeniden Millî Mücadele'den Muhteşem Türkiye'ye Millet Partisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul.
- [12] Cumhuriyet, 10.09.1972.
- [13] Cumhuriyet, 11.08.1973.
- [14] Çelenk, Tarkan, (2017), *Türk Sağı'nın Düşünce Atlası: İnsanı Yaşat ki Devlet Yaşasın*, 1. Baskı Mahfil Yayınları, İstanbul.
- [15] Çelik, Yasemin (2019), *Yeniden Millî Mücadele Dergisi'nde Ortadoğu (1970-1980)*, Karabük Üniversitesi, Karabük. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- [16] Çevrimiçi, <http://www.milletpartisi.org.tr>, Erişim Tarihi: 16.05.2021.
- [17] Çevrimiçi, <https://www.bayrakyayincilik.com/2020/11/13/mucadele-birligini-dogru-ve-iyi-anlayalim/>, Erişim Tarihi: 15.05.2021.
- [18] Çevrimiçi, https://www.bisav.org.tr/Bulten/20/453/pi%C2%ADnar_ya%C2%ADyin%C2%ADla%C2%ADri, Erişim Tarihi: 13.05.2021.
- [19] Çevrimiçi, <https://www.star.com.tr/pazar/mucadele-birligi-dagilirken-cok-aci-cektik-haber-769268/>, Erişim Tarihi: 16.05.2021.
- [20] Çubukçu, Aydın (2008), *Bizim '68*, 10.Basım, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- [21] Demir, İbrahim Çağlar (2020), *Türk Siyasal Hayatında Aykut Edibali* Aksaray Üniversitesi, Aksaray. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- [22] Edibali, Aykut (1979), *Sosyal Sistemin Temelleri*, 1. Baskı, Otağ Matbaası, İstanbul.

- [23]Ergil, Doğu (1986), ‘‘Muhafazakâr Düşüncenin Temelleri: Muhafazakârlık ve Yeni Muhafazakârlık’’, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*.
- [24]Erişen, Necmettin (1969), *Türkiye’de Altıncı Filo Hadiseleri ve Gerçek Emperyalizm*, Özdemir Basımevi.
- [25]Göktaş, Ayşe (2019), Basın, Kamuoyu ve Dış Politika İlişkisi Bağlamında Yeniden Millî Mücadele Hareketi ve Dergisi, Karabük Üniversitesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- [26]Işık, Vahdeddin; Köroğlu, Ahmet vd. (2016). *1960-1980 Arası İslamcı Dergiler Toparlanma ve Çeşitlenme*, 1. basım, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- [27]İlim, Kültür ve Sanatta Gerçek Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, 1 Nisan 1973.
- [28]Karadeniz, Harun (1979), *Olaylı Yıllar ve Gençlik*, 7.Basım, May Yayınları, İstanbul.
- [29]Kerestecioğlu, İnci Özkan ve Öztan, Güven Gürkan (2012). *Türk Sağı: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*, editör: Tanıl Bora, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [30]Kocabaş, Süleyman (2004), *Bir Kuşağın Dramı*, 1. Baskı, Vatan Yayınları, İstanbul.
- [31]Küçükköy, İrfan (2011), *Bir Uyanışın Anatomisi*, 2. Baskı, Konya.
- [32]Küçükköy, İrfan (2013), *Büyük Dava Adamları*, 1. Baskı, Duysun Dünya Reklam Ajansı, Konya.
- [33]M. Landau, Jacob (1978), *Türkiye’de Aşırı Akımlar 1960 Sonrası Sosyal ve Siyasal Çekişmeler*, Türkçesi: Erdinç Baykal, 1. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.
- [34]Menderes, Aydın (2012), *Babam ve Ben*, Ufuk Yayınları, İstanbul.
- [35]Özakıncı, Cengiz (2007), *İblisin Kiblesi Soğuk Savaş Döneminden Yeni Dünya Düzenine 1945’ten 28 Şubat’a ve Günümüze Türkiye’de Siyasal İslamcılık ve Emperyalizm*, Otopsi Yayınları, İstanbul.
- [36]Özalp, Hüseyin (2014), *Derin Dinciler ‘‘ecmain’’*, 1. Baskı, Tanyeri Kitap, Ankara.
- [37]Pınar Dergisi, Sayı: 3, Mart 1972, s. 1-2.
- [38]Safi, İsmail (2005), Türkiye’de Muhafazakârlığın Düşünsel-Siyasal Temelleri ve ‘Muhafazakâr Demokrat’ Kimlik Arayışları, Ankara Üniversitesi, Ankara. (Yayımlanmamış Doktora tezi).
- [39]Sanlı, Leyla (2005), *Politik Kültür ve Toplumsal Hareketler*, 1. Basım, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- [40]Selçuk, Ekin Kadir (2018), Mücadele Birliği (1964-1980): İdeoloji ve Örgüt, Ankara Üniversitesi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)
- [41]Sürgeç, Bilal (2013), *Genç Ozanlar Hareketi ve Mücadele Birliği*, Anahtar Yayınları, Ankara.
- [42]Şentürk, Hulusi (2011), *Türkiye’de İslami Oluşumlar ve Siyaset İslamcılık*, Çıra Yayınları, Konya.
- [43]Tanıl, Bora (1998), *Türk Sağının Üç Hali*, Birikim Yayınları, İstanbul.
- [44]Tayyar, Şamil (2013), *Çelik Çekirdek Türkiye’de Derin Devletin Tarihi*, 4. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- [45]Tekin, Ferhat ve Tecim, Ercan (2016), *Sosyal Hareketler Çağı*, 1.Baskı, Açılım Kitap, İstanbul.

- [46] Yalçın, Abdullah Kutalmış (2019), *Fikriyat ve Eylemlilik Arasında Yeniden Millî Mücadele Hareketi ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- [47] Yeniden Millî Mücadele Dergisi, 16 Mart 1971.
- [48] Yeniden Millî Mücadele Dergisi, 4 - 11 Temmuz 1978.
- [49] Yeniden Millî Mücadele Dergisi, 7 Temmuz 1970.
- [50] Yeniden Millî Mücadele Dergisi, Yıl: 1, Sayı:1, 3 Şubat 1970.
- [51] Yeniden Millî Mücadele Dergisi, Yıl: 1, Sayı:2, 10 Şubat 1970.
- [52] Yeniden Millî Mücadele Dergisi, Yıl:48, Sayı: 529, 17 - 23 Temmuz 2017.
- [53] Yılmaz, Murat (2006), *Erol Güngör*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- [54] Yılmaz, Tanzer Sülker (1997), *Türkiye’de Gençlik Hareketleri*, 1.Baskı, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.

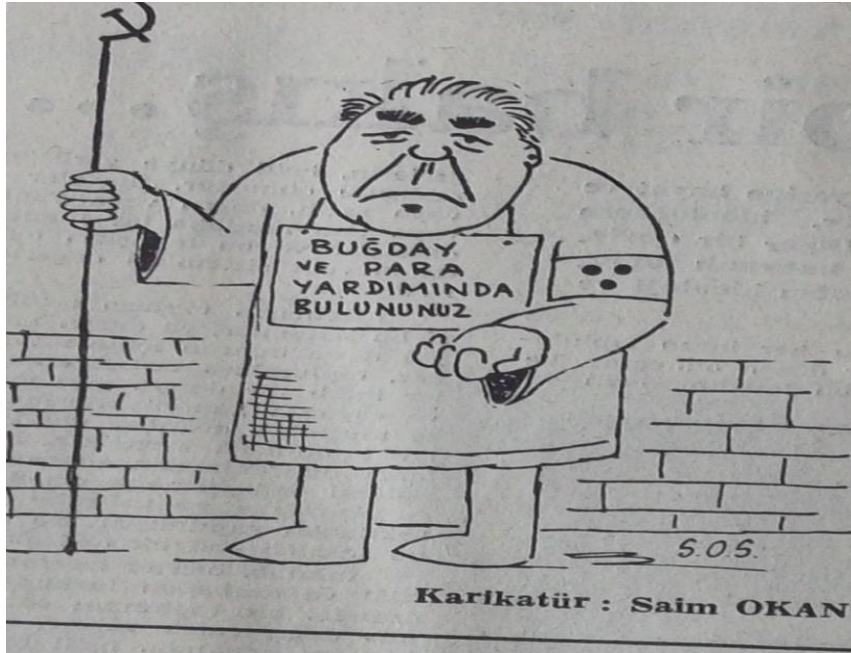
EKLER

Ek 1. Yeniden Millî Mücadele Dergisinin Örnek Bir Dış Kapak Sayfası

(Kaynak: Yeniden Millî Mücadele, 15 Eylül 1970, Sayı: 33)

Ek 2. Bayrak Gazetesi'nde Yayımlanan Örnek Bir Karikatür

(Kaynak: Bayrak Gazetesi, 15 Temmuz 1976)

Ek 3. Yeniden Millî Mücadele Dergisinin Örnek Bir Kapak Kompozisyonu

(Kaynak: Yeniden Millî Mücadele, 22 Aralık 1970, Sayı:47)

Ek 4. Yeniden Millî Mücadele Hareketinin Amblemi

(Kaynak: Yeniden Millî Mücadele, 4 - 11 Temmuz 1978, Sayı: 440, s. 10)

Journal of Universal History Studies

Moğol Tahakkümü Sürecinde Sultan Öyüğü Uc Bölgesi¹

Sultan Oyugi Region During the Mongolian Domination Process

Submission Type: Research Article

Received-Accepted: 09.05.2021 / 10.06.2021

pp. 98-113

Journal of Universal History Studies (JUHIS) • 4(1) • June • 2021 •

Cem Boz

Researcher, Dr, Eskişehir, Turkey

Email: cemb2012@gmail.com

Orcid Number: 0000-0002-5061-732X

Cite: Boz, C . (2021). Moğol Tahakkümü Sürecinde Sultan Öyüğü Uc Bölgesi . Journal of Universal History Studies , 4 (1) , 98-113 . DOI: 10.38000/juhis.935234

¹ This article is analyzed by two reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor/ Bu makale iki hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir.

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed/ Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

* Bu makale; Anadolu Selçuklu, İlhanlı ve Beylikler Döneminde Sultan Öyüğü (Eskişehir) isimli doktora tez çalışmamdan esinlenerek hazırlanmıştır.

* This work is licensed under a [Creative Commons BY-NC-SA 2.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.0/) (Attribution-Non Commercial-Share Alike).

Öz

Kösedağ yenilgisi sonrasında Moğolların haraçgüzârı haline gelen Anadolu Selçuklu Devleti, Sultan II. Keyhüsrev'in ölümü sonrasında başlayan saltanat mücadeleleriyle birlikte, hızla bağımsızlığını yitirmeye başladığı bir sürecin içerisine girmiştir. 1249 yılında Güyük Han'ın şehzade Rükneddin Kılıç Arslan'ı sultan ilan etmesiyle birlikte fitili ateşlenen bu saltanat kavgaları, kısa süre içerisinde Anadolu'yu buhran içinde bırakan bir rejim mücadelesine dönüşmüş ve Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Moğol baskısı nedeniyle 1262 yılında ülkeden ayrılmasının ardından uç bölgelerinde yaşayan Türkmenler Anadolu'daki Moğol hegemonyasına karşı direnmeye devam etmişlerdir. İncelememizin konusu olan Sultan Öyüğü bölgesi de bu süreç içerisinde, hem Anadolu'daki Moğol karşıtlığının en belirgin olduğu yerlerden biri olarak, hem de Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışının ardından yeni bir dönem başlatan Osmanlı Devleti'nin temellerinin atıldığı yer olarak dikkatleri çekmektedir. Bu makalede Sultan Öyüğü bölgesinin Moğol tahakkümü sürecinde içinde bulunduğu siyasi koşullar daha çok, Ertuğrul Bey ile oğlu Osman Bey'in faaliyetleriyle ilişkilendirilerek ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sultan Öyüğü, Eskişehir, Selçuklu, Moğol.

Abstract

After the defeat of Kosedag, the Anatolian Seljuk State, which became the tributary of the Mongols, entered a process in which it started to lose its independence rapidly, with the sultanate struggles that started after the death of Sultan Kaykhusraw II. These sultanate fights, which were ignited by Guyuk Khan's declaration of prince Rukn al-Din Kiliç Arslan as the sultan in 1249, turned into a regime struggle that left Anatolia in depression in a short time and after Sultan Izz al-Din Kaykaus II left the country in 1262 due to Mongol pressure, the Turkmens living in the border regions continued to resist the Mongols' hegemony in Anatolia. The Sultan Oyugi region, which is the subject of our study, also attracts attention during this period, as one of the places where anti-Mongolian opposition in Anatolia was most pronounced and the place where the foundations of the Ottoman Empire, which started a new era after the collapse of the Anatolian Seljuk State, were laid. In this article, the political conditions in which the Sultan Oyugi region during the Mongolian domination process were revealed mostly associated with the activities of Ertugrul Bey and his son Osman Bey.

Keywords: Sultan Oyugi, Eskişehir, Seljuk, Mogul.

Giriş

Günümüz Eskişehir ilinin kuzey-batı kesimiyle, Söğüt'e kadar uzanan bir alanı kapsadığı anlaşılan Sultan Öyüğü bölgesi, bulunduğu stratejik-coğrafi konum itibarıyla bilhassa Bizans hakimiyeti devri içerisinde askeri açıdan büyük bir ehemmiyete sahip olmuş ve bu bağlamda bölge hem doğudan gelen tehditler karşısında bir son savunma hattı olarak hem de Bizans ordularının doğu yönünde düzenledikleri seferlerde bir *applekton*² olarak kullanılmıştır (Kramers, 1997, s. 35; Kreiser, 1997, p. 855; Ramsay, 1960, s. 216-218, 221, 231, 499; Demirkent, 2001, s. 51-54; Parman, 2002, s. 64-65, 85-87; Albek, 1991, s. 92; Huxley, 1975, p. 87-93; Brooks, 1901, p. 67-77; Ostrogorsky, 2015, s. 182, 195).

Bölgenin Türklerin hakimiyeti altına girmesi ise Kutalmışoğulları tarafından gerçekleştirilmiştir. 1075 yılında Anadolu içlerine yönelen Kutalmışoğlu Mansur ile Süleyman kardeşlerin Marmara kıyılarına kadar ilerlemeleriyle birlikte, 12. asırda Türkler tarafından Sultan Öyüğü ismiyle anılmaya başlanan bölge de bu andan itibaren, Selçukluların hakimiyet sahası içerisine dahil olmuş ve bu durum Bizans Devleti ile 1081 yılında yapılan Drakon Antlaşması ile de hukuken teyid olunmuştur (Sibt İbnü'l Cevzî, 1434/2013, c. 19, s. 297-298; Anonim Selçuknâme, 1952, s. 23; Attaleiates, 2008, s. 202-203; Anna Komnena, 1996, s. 124, 126)³.

Bununla birlikte bölge, 1097 yılındaki Dorylaion Savaşı'nın ardından yeniden Bizans hakimiyeti altına girmiş ancak, Türkmenler 12. asrın ikinci çeyreğinde Sultan Öyüğü (Eskişehir)'ne sahip olarak, nüfuzlarını kentin batısındaki Bithynia'ya kadar genişletmişlerdir (Kinnamos, 2001, s. 7-21, 33-34; Khoniates, 1995, s. 8-25, 35; Anonim Süryani Kroniği, 2005, s. 45-51; Urfalı Mateos, 2000, s. 293; Vahram's Chronicle, 1831, p. 31-34. Ayrıca bk. Ostrogorsky, 2015, s. 350; Turan, 1971, s. 174-175).

Türkmenlerin Bithynia'ya yönelik saldırıları, 12. asrın ikinci yarısında Sultan Öyüğü bölgesini Anadolu Selçuklu ve Bizans Devletleri arasındaki siyasi ilişkilerin odağı haline getirmiştir. Tahta çıktığı 1143 yılından itibaren Türkmenlerin Bithynia'ya sızmalarına engel olmak için çabalayan İmparator I. Manuel Komnenos yine bu doğrultuda 1160 yılında Bithynia'yı yağmalayan Türkmenlerin adresi olarak gördüğü Eskişehir'e bir sefer düzenleyerek, kent kırsalında Türkmenlerle çatışmaya girmiştir (Kinnamos, 2001, s. 140-142. Ayrıca bk. Turan, 1971, s. 200).

Her ne kadar, Sultan II. Kılıç Arslan 1162 yılında Bizans başkentine giderek imparatorla ilişkilerini yeniden düzeltilmiş olsa da Türkmenlerin bir zaman sonra yeniden Bithynia yönelik akınlara başlamaları, İmparator Manuel Komnenos'un on beş yıl aradan sonra tekrar Selçuklu hakimiyetindeki Sultan Öyüğü

² Askeri toplanma merkezidir. Bizans kronikleri ile İslâm kaynaklarında, bölgenin sahip olduğu askeri öneme ilişkin pek çok kayıt görmek mümkündür bk. John Skylitzes (2011). *A Synopsis of Byzantine History, 811-1057*, Cambridge: Translated by John Wortley, Cambridge University Press, p. 75-80, 138-140, 279; Nikephoros, Bryennios (2008). *Tarihin Özü (Anadolu'da ve Rumeli'nde 1070-1079 Döneminin Tarihi)*, İstanbul: trc. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 46-47; Anna Komnena (1996). *Alexiad*, İstanbul: trc. Bilge Umar, İnkilap Kitabevi, s. 484-490; İbn Hurdazbih, Ubeydullah b. Abdullah (1992). *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*, Beyrut: Dâr Sâdir-Leiden Offset, s. 103, 113; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, (2008). *Tarihül Taberî, Tarihül Ümem ve'l Müluk*, Beyrut: Dâr al-Turas, c. 8, s. 142; c. 9, s. 57-70; İbnü'l Esîr, İzzeddîn Ali b. Muhammed (1987/1407). *el-Kâmil fi't-Târih*, Beyrut: Darü'l-Kütübü'l İlmiyye, c. 5, s. 242; c. 6, s. 39-45; The Chronicle of Theophanes (1982). Philadelphia: Translated by Harry Turtledove, University of Pennsylvania Press, p. 138, 163.

³ Sibt İbnü'l Cevzî'nin kayıtlarında 1075 yılındaki Taberiyye Savaşı esnasında henüz, Anadolu'nun güneydoğusu ile Suriye arasındaki bölgede bulunduğu görülen ve bu savaşın ardından Antakya'yı kuşatmış olan Kutalmışoğlu Süleyman'ın yine, Anonim Selçuknâme'de belirtildiğine göre; bu kuşatma sonrasında Anadolu içlerine yönelmiş olması, Bizanslı tarihçi Attaleiates'in 1075 yılına denk gelen kayıtlarında Üsküdar'a kadar ilerlemiş olduklarını bildirdiği Türklerin, Kutalmışoğulları olduğunu açıklığa kavuşturmuştur.

(Eskişehir)'ne bir sefer düzenlemesine yol açmış, üstelik bu seferin neticesinde kent Bizans ordusu tarafından ele geçirilerek işgal edilmiştir.(Khoniates, 1995, s. 80-84, 121-122; Kinnamos, 2001, s. 145-151,154-180, 185-209, 213; Suryani Patrik Mihailin Vakainamesi,1944, II, s. 188, 246; Abû'l-Farac, 1987, s. 399, 406, 421; Urfalı Mateos, 2000, s. 334. Ayrıca bk. Turan, 1971, s. 201-207).

İmparator Manuel Eskişehir'i işgalinden bir yıl sonra bu kez doğrudan payitaht, Konya'yı hedef alan yeni bir sefer düzenlemiştir; ancak 1176 yılında gerçekleşen bu sefer, Bizans ordusunun Myriokephalon'da ağır bir yenilgi almasıyla sonuçlanmış ve İmparator Manuel de Eskişehir'i işgali esnasında yeniden inşa ettirdiği Dorylaion kentini yıktıracağına dair söz vererek Sultan II. Kılıç Arslan ile bir anlaşma sağlamıştır (Khoniates, 1995, s. 122-131; Kinnamos, 2001, s. 214-215; Anonim Selçuknâme, 1952, s. 25. Ayrıca bk. Turan, 1971, s. 208-209; Cahen, 2012, s. 43-44).

Diğer taraftan başkente dönmelerinin ardından imparator bu vaadini yerine getirmemiş ve böylece, Bizansın günümüz Eskişehir kentinin kuzey ve batı kesimlerini kapsayan Sultan Öyüğü bölgesindeki hakimiyeti uzunca bir süre daha devam etmiştir. Bu durum; ancak Sultan I. Aleâddin Keykubâd'ın 13. asrın ikinci çeyreğinde bölgeye gelerek İznik Rum Devleti ordusuna karşı gerçekleştirdiği mücadeleler neticesinde değişmiştir. Bilecik ve Karacahisar tekfurlarının Sultan Aleâddin'in tâbiyyeti altına girmeleriyle birlikte, Sultan Öyüğü bölgesi de tekrar Selçukluların siyasi hakimiyet sahası içerisine dahil olunmuştur.(Khoniates, 1995, s. 130-133. Ayrıca bk. İnalçık, 2015, s. 28-29; Ostrogorsky, 2015, s. 536)⁴.

Moğol Tahakkümü Süreci

Kösedâğ yenilgisi sonrasında Sultan II. Keyhüsrev'in, İznik Rum Devleti hükümdarıyla yapmış olduğu ittifak anlaşması neticesinde, Moğol tahakkümünün başlangıç yıllarında Sultan Öyüğü bölgesinde Türklerle Rumlar arasında vuku bulmuş herhangi bir çatışmaya dair kayda rastlanılmaz (Akropolites, 2008, s. 73, 75-76. Ayrıca bk. Erdem, 1995, s. 86-94; Turan, 1971, s. 448-450; Gardner, 1964, p. 181-182).

Nitekim, Osmanlı vakâyinâmelerinde bu tarihte Söğüt'te bulunan Ertuğrul Bey'in çatışmalardan uzak, sakin bir hayat geçirdiğinin belirtilmiş olunması da bu durumu teyid eder niteliktedir. Bununla ilgili olarak Aşıkpaşazâde; Ertuğrul Gazi'nin Söğüt'e yerleşmesinin ardından bir daha savaş yaşanmadığını; hatta onun gelmesiyle birlikte, Germiyanogulları ile Çavdar Tatarlarının Karacahisar ve Bilecik'e düzenlemiş oldukları baskınların durduğunu ve o vilayetlerin artık güven içinde olduklarını bildirir. Neşri ise, Moğolların Anadolu'ya hakim olmalarıyla birlikte Söğüt'te bulunan Ertuğrul Bey'in bölgedeki Rumlarla dostane bir ilişki sürerek sakin bir hayat geçirdiğini belirtmiş ve yine Söğüt havalisindeki Rumlar ile Müslümanların ona karşı saygı duyduklarını kaydetmiştir (Aşıkpaşazade, 2013, s. 8; Neşri, 1949, I, s. 69).

⁴ Dönemin Selçuklu kroniklerinde bahsedilmese de Sultan Öyüğü bölgesinin Sultan I. Aleâddin Keykubâd'ın saltanatı döneminde Anadolu Selçuklu ve İznik Rum devletleri arasında bir takım askeri mücadelelere sahne olduğu anlaşılmaktadır. Bununla ilgili olarak İbn Nazif, Sultan I. Aleâddin Keykubâd'ın 1225 yılında İznik Rum imparatoru al-Askhari (İmparator III. Ioannes Dukas Vatatzes)'den bazı kaleler aldığını, 625/1228 yılında ise bu kez, İznik imparatorunun Selçuklu ordusuna karşı galip gelerek pek çok Selçuklu askerini esir ettiğini bildirmiştir. 1229 yılında bir kez daha karşı karşıya gelmiş olan iki tarafın Moğol tehdidi dolayısıyla, 1231 yılında uzlaşarak bu mücadelelere son verdikleri anlaşılmaktadır bk. İbn Nazif el-Hamevî,1401/1981, s. 113, 156, 174. Yine, Nesevi'nin eserinde Sultan Aleâddin tarafından Celâleddin Harezmsâh'a yollanan bir mektupta; Sultan Aleâddin'in batı tarafında harp ettiğini ve o yılda bir kaç büyük kaleyi ele geçirdiğini belirtmiş olması da, İbn Nazif'in kayıtlarını destekler niteliktedir bk. Nesevî, 2005, s. 178. İbn Nazif ile Nesevi'nin kayıtları, Osmanlı vekâyinâmelerinde Ertuğrul Bey döneminden bahseden kayıtlar ile ilişkilendirildiğinde, Sultan Aleâddin'in İznik Rum Devleti ordusu ile bölgenin Rum beylerine karşı vermiş olduğu mücadelelerin günümüz Bilecik ili Eskişehir ili sınırlarında gerçekleştiği ve Ertuğrul Bey'inde bu mücadelelerin sonrasında Sultan Aleâddin tarafından kendisine yurt olarak gösterilen Söğüt'e yerleşmiş olduğu anlaşılmaktadır bk. Neşri, 1949, I, s. 59-67; Oruç b. Adil, 2008, s. 4, 7, 9-10; Aşıkpaşazâde, 2013, s. 6, 7; Anonim Tevârih-i Âl-i Osman, 1992, s. 8-9; Ahmedî, 1983, v. 65b; "Rûhî Târîhi", 1992, s. 375-376. Ayrıca bk. Vilâyet-nâme, Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli, 1990, s. 72; Yazıcızâde Ali, 2014, v. 166b, 167a.

Bununla birlikte, Sultan Öyüğü Uc'undaki bu durağan halin, Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümü sonrasında oğulları arasında başlamış olan ve Moğolların müdahil olmalarıyla birlikte adetâ bir rejim savaşına dönüşen saltanat mücadeleleri sebebiyle, değişmeye başladığı ve bölgenin de bu gelişmeler dahilinde *politize* olduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki; 1246 yılında hayatını yitiren Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev geride henüz çocuk yaşta bulunan üç şehzade bırakmış ve bu şehzadelere en büyüğü olan İzzeddin Keykâvus, ileri gelen devlet adamlarının kararı ile sultan ilan edilerek tahta çıkarılmıştır. Diğer taraftan, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un tahta çıkmasından kısa bir süre sonra Anadolu'ya gelen Moğol elçileri, tâbîlik koşulları gereği yeni sultanı; Güyük Han'ın tahta çıkış merasiminde bulunması için Moğolistan'a çağırılmışlar, Selçuklu devlet adamları ise elçilere; sultanın kısa bir süre önce tahta çıktığını ve onun ülkeden ayrılmasının güvenlik açısından sorun teşkil edeceğini mazeret göstererek yerine, şehzade Rükneddin Kılıç Arslan'ı elçilerle birlikte Moğolistan'a yollamışlardır. 1246 yılında Moğolistan'a gitmiş olan şehzâde Rükneddin Kılıç Arslan orada Güyük Hân tarafından Selçuklu sultanı ilân edilmiş ve 1249 yılında yurda dönmelerinden ardından sultanlığının tanınması adına kardeşine karşı bir iktidar mücadelesi başlatmıştır. Rükneddin Kılıç Arslan'ın abisinin tüm uzlaşma çabalarına karşın taht iddiasından vazgeçmemesi; neticede iki tarafı Ruzbe Ovası'nda karşı karşıya getirmiş ve bu mücadelede galip gelen taraf Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un kuvvetleri olmuştur. Bununla birlikte mücadele her ne kadar Sultan İzzeddin'in lehine sonuçlanmış olsa da yeni bir taht kavgasının önüne geçilebilmesi adına, deneyimli devlet adamı Celâleddin Karatay'ın girişimleri doğrultusunda, üç şehzadenin de aynı anda sultan ilan edilmesine karar verilmiş ve böylece, Anadolu Selçuklu Devleti tarihinde *Üç Kardeş Devri* olarak da isimlendirilen yeni bir dönem başlamıştır. Diğer taraftan bu sükûnet dönemi 1254 yılında önce Celâleddin Karatay'ın ardından, yaşça en küçük olan şehzade II. Alâeddin Keykubâd'ın hayatlarını yitirmeleriyle birlikte nihayete ermiş ve kısa süre içerisinde Sultan II. İzzeddin Keykâvus ile kardeşi Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan arasında yeniden bir iktidar savaşı başlamıştır (Rashiduddin Fazlullah, 1999, Part Two, p. 392, 394; Cüveynî, 2006, s. 297, 302; Abû'l-Farac, 1987, II, s. 545-550. Ayrıca bk. Cahen, 2012, s. 238-250; Turan, 1971, s. 458- 475; Melville, 2009, p. 55-56; Sümer, 2002, s. 355; Bal, 2005, s. 240-241).

Bu doğrultuda kendisine bağlı emirlerle birlikte bir müddet sonra gizlice, Konya'dan ayrılarak Kayseri'ye giden Rükneddin Kılıç Arslan burada müstakil sultanlığını ilan etmiş ve bu andan itibaren ülkenin kendisi ile kardeşi arasında ikiye bölünüp yönetilmesine dayalı bir siyaset izlemiştir. Sultan İzzeddin'in bu fikri benimsememesi ise iki tarafın kuvvetlerini bu kez, Ahmedhisar yöresinde yeniden karşı karşıya getirmiş ve mücadeleden galip ayrılan taraf bir kez daha Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un kuvvetleri olmuştur (Turan, 1971, s. 473-475).

Mücadeleyi kazanmasının ardından kardeşi Rükneddin'i Borgulu Kalesi'ne hapsedtiren Sultan II. İzzeddin Keykâvus her ne kadar, Selçuklu tahtında tek başına hüküm sürmeye başlamış olsa da Baycu Noyan'ın⁵ 1256 yılında ikinci defa Anadolu'ya girmesi neticesinde tahtından ayrılarak, İznik Rûm Devleti'ne sığınmak zorunda kalmıştır (Turan, 1971, s. 479-483; Melville, 2009, s. 57-58; Sümer, 2002, s. 356; Bal, s. 241-242). Baycu Noyan'ın isteği üzerine hapisten çıkartılan Rükneddin Kılıç Arslan ise 1257 yılında Konya'da tahta oturmuş; ancak Baycu'nun bir müddet sonra Bağdat seferine katılmak üzere, Anadolu'dan ayrılmasının ardından yurda dönen Sultan II. İzzeddin Keykâvus bir kez daha tahtı ele geçirmeyi başarmıştır (Cahen, 2012, s. 251-254; Sümer, 2002, s. 356).

⁵Noyan kelimesi özel bir isim olmayıp, Moğol ordularında genellikle bir tümene (10 bin kişilik birlik) yahut tümenlere komuta eden üst düzey komutanlara verilen askeri bir unvandır bk. Uyar, 2009, s. 36-37.

Sultan İzzeddin'in Konya'yı ele geçirmesinin ardından kendisine bağlı devlet adamlarıyla birlikte Kayseri'ye çekilen Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ise bir süre sonra buradan ayrılarak Tokat'a gitmiş ve saltanat mücadelesini devam ettirebilmek amacıyla, Moğollardan askeri yardım talebinde bulunmuştur. Moğolların Bağdat seferiyle meşgul olmalarından istifade eden Sultan İzzeddin de bu esnada hakimiyetini Anadolu'nun doğu ve orta bölgelerinde genişletme çabası içerisinde girmiş ve yine, bu süreçte Sultan Rükneddin'e destek için gönderilen Moğol birliklerine karşı da kendi lehine sonuçlanan mücadeleler vermiştir (Turan, 1971, s. 483-489).

Kardeşler arasındaki bitmek bilmeyen bu iktidar mücadelesi Moğolların Selçuklu iç işlerine daha fazla karışmalarına yol açmış ve bunun neticesinde ülke, 657/1258-1259 yılında, Mengü Kağan'ın yarlığı (buyruğu) doğrultusunda, Sultan II. İzzeddin Keykâvus ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan arasında ikiye bölünmüştür. Buna göre Sivas(Kızılırmak) nehrinin batısında kalıp Bizans hududuna kadar olan bölge Sultan II. İzzeddin Keykâvus'a ait olurken Kızılırmak'ın doğusunda: Sivas'tan, Erzurum'a kadar olan yerler ise Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın hakimiyet sahası içerisinde kalmıştır (İbn Bibi, 1971, s. 294; Aksarayî, 1983, s. 62; Anonim Selçuknâme, 1952, s. 35). Her ne kadar bu taksimden Selçuklu devletindeki iç savaşın bir süreliğine yatışmış olduğu görülse de bu durum Pervane Muinüddin Süleyman'ın bir süre sonra Moğolları Sultan II. İzzeddin Keykâvus aleyhinde kışkırtma girişimleri neticesinde değişmiş ve 1261 yılında Alıncak Noyan komutasındaki bir Moğol birliği, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve Pervâne Muinüddin ile birlikte, Sultan İzzeddin'in payitahtı Konya üzerine harekete geçmiştir. Bu beklenmeyen gelişme karşısında endişeye kapılan Sultan II. İzzeddin Keykâvus ise komutanlarını Moğollara karşı yapılacak savaş için organize etmesinin ardından Antalya'ya çekilmiş; ancak ordusunun Moğollar karşısında başarısız olduğunu öğrenmesi üzerine, 1262 yılında Anadolu'dan ayrılarak Bizans başkentine gitmiştir (Aksarayî, 1983, s. 66-70; İbn Bibi, 1971, s. 296-298. Ayrıca bk. Erdem, 1995, s. 171-173; Turan, 1971, s. 492-497).

Anadolu'da Moğollara karşı mücadelenin sembolü haline gelen Sultan İzzeddin'in bir daha dönmek üzere ülkeden ayrılması, sonraki süreçte bilhassa Uc'larda yaşayan Türkmenlerin Moğolların yardımı ile tahta oturan Sultan IV. Kılıç Arslan'ın saltanatını tanımamalarına ve her fırsatta ayaklanarak Selçuklu ve Moğol birlikleriyle çatışmalarına yol açmıştır. İlk olarak Denizli, Honas, Dalaman hâvalisinde bulunan Türkmenlerin başlattığı ve ardından başta Karamanoğulları olmak üzere diğer Türkmen beyliklerinin de dâhil olduğu bu isyanlar, Moğolların Anadolu'daki tahakkümünün son bulmasına değin devam etmiştir (Aksarayî, 1983, s. 71-72; Anonim Selçuknâme, 1952, s. 36; Baybars el-Mansûrî, 1998/1419, s. 72-73. Ayrıca bk. Turan, 1971, s. 514-521).

Bu bağlamda incelememizin konusu olan ve 1249-1254 yıllarını kapsayan; Üç Kardeş Devri haricinde, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un egemenlik sahasında kaldığı görülen, Sultan Öyüğü Ucu'nun da bu süreçte doğal olarak Moğol destekli Selçuklu yönetimlerine muhalif bir toplumsal yapıya sahip olduğu söylenebilir.

Kösedâğ Savaşı sonrasında Anadolu Selçuklu Devleti'ni kendilerine tâbi kılan Moğolların 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'ya yerleşmeye başlamaları; zaten daha önceden Moğol baskısı nedeniyle yurtlarını terk ederek Anadolu'nun doğu ve orta bölgelerine sığınmış olan Türklerin bu kez, Uc'lara yönelmelerine yol açmış ve Sultan Öyüğü bölgesi de bu anlamda yoğun bir Türkmen göçüne sahne olmuştur. Zirâ 13. asırda Anadolu'yu ziyaret eden seyyah İbn Said'in, Sultan Öyüğü'nden Kütahya'ya kadar uzanan dağlarda 30 bin çadır Türkmen olduğunu belirtmiş olması da Sultan Öyüğü Uc'una yönelik bu Türkmen hareketini açıkça gözler önüne sermektedir (İbn Saïd el-Mağribî, 1958, s. 118. Ayrıca bk. Sümer, 2012, s. 609;

Başar, 2001, s. 116; Gündüz, 2006, s. 270-271).

Bu bağlamda, aşiretiyle birlikte Söğüt'te bulunan Ertuğrul Bey'in de her ne kadar, Aşıkpaşazade ve Neşri'nin kayıtlarında, bu çalkantılı devrede Söğüt'te sakin bir hayat geçirdiği belirtilmiş olursa da tıpkı, diğer uç Türkmenleri gibi onun da Moğol güdümlü Selçuklu hükümetlerine karşı olumsuz hisler taşıdığı anlaşılmaktadır (Aşıkpaşazade, 2013, s. 8; Neşri, 1949, I, s. 69).

Zira, Yazıcızâde Ali'nin, Karaman oğlu Mehmed Bey'in 1277 yılında eski sultan II. İzzeddin Keykâvus'un oğullarından biri olduğu anlaşılan Aleaddin Siyavuş'u Konya tahtına çıkarması hadisesiyle ilgili bir kaydı da bu yönde bir ihtimali güçlü kılmaktadır. Buna göre Yazıcızade Ali; isyanın bastırılmasının ardından Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Sultan Öyüğü bölgesine geldiğini ve o taraftaki Kayı boyunun lideri olan Ertuğrul Bey'in de sultanın yanına giderek ona hediyeler sunduğunu ve ayrıca, bir torununu da sultanın hizmetine verdiğini belirtmiş ve Sultan III. Gıyâseddin'in de bunun ardından Uc halkına istimâlet vererek bölgeden ayrıldığını bildirmiştir (Yazıcızâde Ali, 2014, v. 411a). Yine, Aksarayî de; sultanın isyandan sonra Selçuklu ve Moğol kuvvetleriyle birlikte Uc'a gittiğini ve bu sayede, İstanbul sınırına kadar olan vilayetlerin boyun eğmeyen Türklerden temizlenmiş olduğunu kaydetmiştir (Aksarayî, 1983, s. 71). Bu kayıtlar her ne kadar Ertuğrul Bey'in Aleaddin Siyavuş'un saltanat davasında aktif bir rol üstlenmiş olduğunun delili sayılamasa da gerek onun bir torununu sultana rehin bırakmak zorunda kalması gerek sultanın bölge halkına istimâlet vererek oradan ayrılmış olması, Sultan Öyüğü halkının Aleaddin Siyavuş'a yönelik sempatilerinin olduğunu ve Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in de Sultan Öyüğü Türkmenlerini itâat altına almak amacıyla bölgeye geldiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Üstelik, hem Oruç Beğ, hem de Şikari'nin eserlerinde Ertuğrul Bey ile oğlu Osman Bey'in Karaman oğullarına yönelik sempatilerinin bulunduğu dair kayıtların görülmesi, Ertuğrul Bey idaresindeki Kayıların Cimri lakabı ile anılan Aleaddin Siyavuş'un saltanat davasında, onun tarafında yer aldıkları düşüncesini daha kuvvetli hale getirmektedir (Oruç Beğ, 2008, s. 11; Şikârî'nin Karaman Oğulları Tarihi, 1946, s. 46-47).

Bölgenin Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in saltanatı dönemindeki siyasi durumuna ilişkin bilgiler içeren bir diğer hadise ise 15. ve 16. yüzyıllarda yaşamış Osmanlı tarihçisi Neşri tarafından aktarılmıştır. Tarihçinin kayıtlarına göre; babasının yaşlanması üzerine aşiretin başına geçen Osman Bey Selçuklu sultanının bölgedeki naipleriyle arkadaşlık ilişkisi bulunduğundan, zaman zaman Söğüt'ten, Sultan Öyüğü (Eskişehir)'ne gelerek onları ziyaret edermiş. Osman Bey, yine böyle bir ziyareti esnasında bölgede Selçuklu sultanının en yetkili temsilcisi konumundaki Eskişehir Bey'ine konuk olmuş ve yapmış oldukları sohbet esnasında, Eskişehir Bey'ine İt Burnu köyünde gördüğü Mal Hatun adlı bir kıza karşı duyduğu ilgiden söz etmiştir. Eskişehir Beyi Osman Bey'in anlattıklarından o derece etkilenmiştir ki her ne kadar bu hususta Osman Bey'e yardım edeceğine dair söz vermiş olsa da gerçekte Mal Hatun'u kendisi için düşünmüştür. Naibin bu niyetinin farkına varan Osman Bey de bunun üzerine Mal Hatun'u köyünden kaçırarak emin bir yerde gizlemiş ve kendisi de daha samimi dostu olan İnönü Beyi'nin yanına sığınmıştır. Hikayenin devamında, Eskişehir Beyi askerleriyle birlikte İnönü Beyi'nin evini kuşatarak Osman Bey'in kendisine teslim edilmesini istemiş; Osman Bey ise arkadaşı İnönü Bey'i daha fazla zor durumda bırakmamak adına bir süre sonra kardeşi Gündüz ve bir kaç arkadaşıyla birlikte evden çıkarak, kuşatmayı yarmış ve Söğüt'e ulaşmasının ardından, buradan topladığı kuvvetle geri dönerek Eskişehir Beyi'ni mağlup etmiştir (Neşri, 1949, I, s. 73-77)⁶.

⁶ Bu olayın tam olarak hangi yılda gerçekleştiği hususunda Osmanlı kaynaklarında herhangi bir tarih zikredilmese de olayın öncesi ve sonrasında gerçekleşen bazı hadiselerin tarihi referans alındığında, Osman Bey'in Eskişehir Beyi ile olan bu çatışmasının, onun aşiretin

Osman Bey'in Eskişehir Beyi ile çatışmış olduğu bu yılda İlhanlıların, Memlüklerle yeniden büyük bir savaşa girdikleri; ayrıca Abaka Han'ın 1282 yılındaki ölümü sonrasında hem İlhanlı, hem de Selçuklu tahtında değişikliklerin yaşandığı görülmektedir. Buna göre 1282 yılında Abaka Han'ın yerine geçen kardeşi Ahmed Teküder Selçuklu ülkesini mevcut sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev ile eski sultan II. İzzeddin Keykâvus'un 1280 yılında Anadolu'ya dönen oğlu Gıyâseddin Mesûd arasında ikiye bölmüş; ancak daha sonra İlhanlı tahtını ele geçiren Abaka'nın oğlu Argun Han taht mücadelesi esnasında Sultan III. Gıyâseddin'in Ahmed Teküdâr'a yakın olduğunu düşünerek onu sultanlıktan azletmiş ve yerine kuzeni Gıyâseddin Mesud'u Selçuklu sultanı olarak tayin etmiştir (Aksarayı, 1983, s. 133-137; İbn Bibi, 1971, s. 334-337. Ayrıca bk. Turan, 1971, s. 570-575; Yiğit, 2004, s. 91).

II. Gıyâseddin Mesûd'un 1284 yılında Konya'da tahta oturmasıyla başlayan bu ilk saltanat döneminde İlhanlılar, doğrudan Anadolu Selçuklu Devleti yönetimine el koyarak sultan ve saray erkanı dışındaki tüm idari kadroyu kendilerine göre şekillendirmişlerdir. Ayrıca vergi tahsili için Anadolu'ya yollanmış oldukları memurların haksız uygulamalarda bulunmaları da Anadolu'daki sosyal ve iktisadi düzenin sarsılmasına yol açmıştır. Yine gerek Türkmen beyliklerinin gerek Moğol komutanlarının isyan hareketleri de bu döneme damgasını vurmuş hadiselerdir.

Bununla birlikte Osman Bey'in tarih sahnesine çıkması sebebiyle Sultan Öyüğü bölgesi de bu dönemde yeniden hareketlenmiştir. Babası Ertuğrul Bey'in 1281 yılında ölümünün ardından Söğüt'te bulunan Osman Bey, İnegöl tekfuru hariç havalideki diğer Rumlar ile mevcut barışçıl ilişkileri devam ettirmiş; ancak hem İlhanlı hem de Selçuklu tahtında değişikliklerin yaşandığı 1284 yılında, husumet içinde buldukları İnegöl Rumlarıyla çatışmaya girmek suretiyle, askeri faaliyetlerine başlamış olur. İnegöllü Rumlar ile ilk olarak Ermeni Beli'nin tükendiği yerde çatışan Osman Bey bu mücadelede, yeğeni Bay Hoca'yı kaybetmesinin ardından kısa bir süre sonra düzenlediği bir gece baskını ile İnegöl yakınındaki Kulaca Hisarı ateşe vermiştir (Aşıkpaşazade, 2013, s. 10-14; Neşri, 1949, I, s.79-85). Sultan Öyüğü bölgesinin kaderinin değişmesine yol açan asıl hadise ise bu yaşananların ardından gerçekleşmiştir. İnegöl Rumları Osman Bey'in bu saldırısına karşılık 685/1286 yılında bölgedeki diğer Rum tekfurularla işbirliği içinde Kayı aşiretini Söğüt'ten çıkarmak gayesiyle harekete geçmiş ve iki tarafın kuvvetleri arasında Domaliç Beli'nin aşıldığı yerde gerçekleşen mücadelede Osman Bey'in kardeşi Saru Yatı yaşamını yitirmiştir. Karacahisar tekfurunun bu mücadelede İnegöl Rumlarına destek olması ise Osman Bey'in bir sonraki adımını Eskişehir'e atarak burayı fethetmesine neden olmuştur (Aşıkpaşazade, 2013, s. 14; Neşri, I, 1949, s. 85-87; "Ruhi Tarihi", 1992, s. 381. Ayrıca bk. İnalçık, 2007, s. 447; Doğru, 2005, s. 59-61).

Osman Bey'in Karacahisar'ı fethi hadisesi vakayinâmelerde Selçuklu sultanıyla ilişkilendirilerek aktarılmıştır. Aşıkpaşazade'ye göre Selçuklu sultanı kendisine tâbi olan bölge Rumlarının, Osman Bey'e saldırarak kardeşini şehid ettiklerini duymasının ardından, Rumların tâbiyetten çıktığını düşünerek, Osman

başına geçmiş olduğu 1280 yahut 1281 yıllarında gerçekleştiği söylenebilir. Nitekim, Neşri'nin kayıtlarında Ertuğrul Bey'in bu olay esnasında yaşlanmış olduğu ve aşiretin başında artık, Osman Bey'in bulunduğu açık bir şekilde belirtilmiştir. Yine, Neşri'nin bu olaydan bir sonraki kaydında Ertuğrul Bey'in vefatını bildirmesi ve tüm Osmanlı kroniklerinde Osman Bey'in 1284 yılında Kulacahisar'ı yakması hadisesinin Ertuğrul Bey'in vefatından sonra gerçekleşmiş olduğunun belirtilmesi, bu durumda hem Ertuğrul Bey'in vefatının hem de Osman Bey'in naipe olan çatışmasının 1284 yılı öncesinde gerçekleşmiş olduğunu ortaya koymaktadır bk. Neşri, 1949, I, s. 73-85; Aşıkpaşazade, 2013, s. 8-13; Oruç Beğ, 2008, s. 13. Yazıcızade Ali'nin Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in isyandan sonra bölgeye geldiği vakit Ertuğrul Bey'den halen, aşiretin reisi olarak bahsetmiş olduğu göz önünde bulundurulursa isyanın 1279 yılında bastırıldığı gerçeğinden hareket edildiğinde, Osman Bey'in 1280-1284 yılları arasında aşiretin başına geçmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda 1284 yılındaki Kulaca Hisar'ın yakılması hadisesinden önce yaşamını yitirdiği anlaşılan Ertuğrul Bey'inde her ne kadar farklı tarihler ileri sürülmüş olursa da onun daha yaygın kabul gören 1281 yılında vefat etmiş olması olasılığı çok daha yüksektir. Bu konu hakkında ayrıca bk. Başar, 1995, s. 315; Doğru, 2005, s. 58.

Bey'le birlikte Karacahisar'a bir sefer düzenlemiştir. Bununla birlikte kuşatmanın başlamasından bir iki gün sonra, Moğolların Ereğli'ye saldırdıkları haberi gelmiş ve sultan da Osman Bey'e kuşatmaya devam etmesini söyleyerek oradan ayrılmıştır. Bir kaç gün daha kuşatmayı sürdürmüş olan Osman Bey ise neticede, 687/1288-1289 yılında Karacahisar'ı ele geçirerek, tekfurunu esir etmiş ve bunun ardından yeğeni Ak Temür'ü hediyelerle birlikte Sultan Aleaddin'e göndermiştir (Aşıkpaşazade, 2013, s. 15-17).

Neşri ise sultanın bizzat, Karacahisar üzerine bir sefer düzenlemediğini onun sadece, Osman Bey'in 685/1286-7 yılında İnegöllü Rumlarla çatıştığını işitmesinin ardından, Osman Bey'in Karacahisar'ı kuşatmasına izin verdiğini ve Osman Bey'inde bu doğrultuda harekete geçerek 687 yılında Karacahisar'ı fethettiğini kaydetmiştir (Neşri, 1949, I, s. 87)

Yine, Aşıkpaşazade'ye göre Karacahisar'ın fethinden memnun kalan Sultan Aleaddin⁷ Osman Bey'e, Ak Temür ile birlikte sancak esbabı, iyi atlar ve gaza silahları göndermiş ve Osman Bey'de bu suretle, aşiret beyliğinden, sancak beyliği konumuna yükselmiştir (Aşıkpaşazade, 2013, s. 15-17, 20. Ayrıca bk. Doğru, 2001, s. 114; Başar, 2001, s. 122-123; Mordtmann-Fr. Taeschner, 1991, p. 715). Neşri ise sultanın Osman Gazi'ye sancak göndermesi hadisesinin Osman Bey'in İznik'i kuşatması sonrasında, Bizans tarafından gönderilen askeri birliği Dil İskelesi'nde yenmesinin ardından gerçekleştiğini bildirmiş; ancak bazı kaynaklarda bu olayın Karacahisar'ın fethi sonrasında gerçekleştiğine dair kayıtların bulunduğu da altını çizmiştir (Neşri, 1949, I, s. 105-111. Krş. Şükrullah, 1939, s. 28).

Osman Bey'in Sultan Öyüğü bölgesinde gerçekleştirdiği en dikkat çeken icraatı ise şüphesiz, kendi adına hutbe okutarak bağımsızlığını ilan etmesidir. Bölgenin içinde bulunduğu siyasi durumu en çarpıcı biçimde yansıtan bu hadise, Aşıkpaşazade'nin bildirdiğine göre Karacahisar'ın fethinden yaklaşık bir yıl sonra yaşanmıştır. Olay, Karacahisar halkının fetihten bir süre sonra Tursun Fakih'e bir kadı ile Cuma camisine yönelik isteklerini bildirmeleri üzerine başlamıştır. Bu suretle, Şeyh Edebâli'nin yanına giden Tursun Fakih, halkın taleplerini şeyhe ilettiği esnada Osman Bey de gelerek sohbete dahil olmuş ve durumdan haberdar olmasının ardından halkın taleplerinin yerine getirilmesini buyurmuştur. Diğer taraftan, Tursun Fakih bunun için sultandan izin alınması gerektiğini bildirince Osman Bey, Karacahisar'ı kendi kılıcıyla aldığı ve sultanın bunda hiç bir katkısının bulunmadığını belirterek, sultandan izin almaya gerek olmadığını söylemiştir. Ayrıca, sultan ile kendisi arasında bir kıyaslamada bulunan Osman Bey, ona sultanlık veren Allah'ın kendisine de hanlık verdiğini, kendisinin Gökâlp soyundan olduğunu ve Anadolu'ya ilk önce gelenin kendi dedesi Süleymanşah olduğunu bildirmiştir. Osman Bey'in bu söyledikleri halk tarafından da kabul görünce, Tursun Fakih Osman Bey tarafından 688/1289-1290 yılında Karacahisar kadılığına atanmış ve hemen ardından, Karacahisar'da Osman Bey adına ilk Cuma hutbesi okunmuştur (Aşıkpaşazade, 2013, s. 28-30)⁸.

Hadisenin daha geç bir zamanda gerçekleştiğini belirten Neşri ise, Dil İskelesi'nde Bizans birliğini mağlup eden Osman Bey'in kendisine sancak gönderilmesinin ardından, ganimetin beşte birini alarak, sultanın veliahdı olmak niyetiyle Konya'ya gitmek üzere hazırlandığını; ancak bu esnada sultanın öldüğü haberinin gelmesi üzerine, Osman Bey'in de Tursun Fakih'i Karacahisar'a kadı atayarak kendi adına hutbe okuttuğunu bildirmiştir (Neşri, 1949, I, s. 105-111. Ayrıca bk. Doğru, 2001, s. 118)⁹. Bununla birlikte bir diğer

⁷ Sultan II. Gıyâseddin Mesûd.

⁸ Oruç Beğ Tarihi ile F. Giese'nin neşretmiş olduğu Anonim Tevârih-i Al-i Osman'da, Osman Bey adına okunan ilk hutbenin tarihi H. 689/M. 1290-1291 yılı olarak gösterilmiştir bk. Oruç Beğ, 2008, s. 13; Anonim Tevârih-i Âl-i Osman, 1992, s. 9-10).

⁹ İnalçık, Osmanlı vakayinâmelerinde her hangi bir tarih belirtilmeden aktarılan Dil İskelesi'ndeki bu savaşın H. 702/M. 1302-1303 yılındaki Dinbos Savaşı'ndan bir yıl evvel yani, H. 701 yılının sonlarında gerçekleştiğini belirtmiştir bk. İnalçık, 2013, s. 53-54. Aynı şekilde Uzunçarşılı'da, Dil İskelesi'deki savaşının 701/1301 yılında meydana geldiğini ifade etmiştir bk. Uzunçarşılı, 2003, s. 108.

kaydında Neşri, Osman Bey'in Sultan Aleâddin Keykubâd b. Feramurz döneminde bir nevi bağımsız olduğunu buna karşın, edebinden dolayı hutbeyi yine de sultan adına okutmaya devam etmiş olduğunu belirtir (Neşri, 1949, I, s. 109).

Karacahisar'ın fethinden sonra gerek Osman Bey'in askeri harekât merkezini Yenişehir'e taşıması gerek fetihlerin kuzeybatı istikâmetinde devam etmiş olması, bir anlamda siyasi ilgi odağının da bu yönde yer değiştirmesine neden olmuştur. Bundan sonraki süreçte vakâyinâmelerde Sultan Öyüğü ismine yok denilecek kadar az rastlanır olmuştur. Bununla birlikte Karacahisar'ın fethinden yaklaşık on altı sene sonrası hakkında bilgi sunan bir kayıta, Osman Bey'in 1304 yılında çıkmış olduğu Lefke seferi esnasında Gemiyan beyliğinden gelen Çavdar Tatarlarının Karacahisar pazarına baskın düzenleyerek, yağmalamış oldukları belirtilmiştir. Bu esnada Eskişehir'de atını nallatmakla meşgul olduğu bildirilen Orhan Bey ise bu haberi duyar duymaz harekete geçmiş ve Oynaş Hisarı denilen yerde çatışmaya girerek Çavdar beyinin oğlunu tutsak etmiştir. Yaşanan bu olay Osman Bey'in ertesi yıl Eskişehir'de kalarak sefere oğlu Orhan Bey'i yollamasına sebep olmuştur (Aşıkpaşazade, 2013, s. 37-41; Neşri, 1949, I, s. 123-129).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1308 yılında nihayete ermesinin ardından, İlhanlıların 1335 yılına kadar sürmüş olan hakimiyetleri döneminde de Anadolu'da, yine bir hayli hareketliliğe sahne olmuştur¹⁰. Bu dönemin Osman Bey'in hayatının son bulduğu 1324 yılına kadar olan kısmında, İlhanlıların 1312 yılında Memlükler üzerine yeni bir sefer düzenledikleri, bundan istifade eden Türkmenlerinde hakimiyet sahalarını genişletmek amacıyla, tekrar harekete geçtikleri hatta Karaman oğullarının bir kez daha, Konya'yı ele geçirmiş oldukları görülmektedir (Turan, 1971, s. 638-639). Diğer taraftan Türkmen beyliklerinin bu hareketleri 1314 yılında, Olcaytu Han'ın Anadolu'ya gönderdiği Emir Çoban tarafından bastırılmış ve Karaman oğulları haricindeki diğer bütün Türkmen beylikleri itaat altına alınmıştır. Üstelik, Emir Çoban'ın oğlu Timurtaş'ın 1317 yılında genel vali sıfatıyla Anadolu'ya tayin olunmasıyla birlikte, Moğolların Anadolu'daki baskılarının derecesi de had safhaya ulaşmıştır (Aksarayî, 1983, s. 310-311. Ayrıca bk. Turan, 1971, s. 639-642). Anadolu'ya gelmesinin ardından, 1318 yılında Selçuklu hanedanını dağıtmış olan Timurtaş bunun ardından, Türkmen beylikleri üzerine harekete geçerek bu beyliklerin bir kısım topraklarını zapt etmiştir. Sergilediği katı yönetimle Anadolu'yu itaati altına alan Timurtaş, daha sonra hükümdarlık hislerine kapılarak 1322 yılında bağımsızlığını ilan etmiş ancak, babası Emir Çoban'ın girişimleri neticesinde Ebu Said Han tarafından affedilerek, Anadolu'daki görevine kaldığı yerden devam etmiştir. Diğer taraftan, babası Emir Çoban'ın bir süre sonra Ebu Said Bahadır Han ile aralarının açılması üzerine Timurtaş'ta 1327 yılında Anadolu'dan ayrılarak, Memlüklere sığınmıştır (Turan, 1971, s. 645-650).

Dönemin bu siyasi hareketliliği içerisinde vakayinâmelere Sultan Öyüğü bölgesinin siyasi vaziyetine ilişkin başka herhangi bir kayıt görülemezse de gerek Bertold Spuler, gerek Z. Velidi Togan, Sultan Öyüğü bölgesinin bu dönemde doğrudan İlhanlılar tarafından yönetildiğine dair açıklamalarda bulunmuşlardır. Buna göre Spuler; Timurtaş'ın 1318 yılında Selçuklu hanedanını dağıtmasının ardından, İlhanlıların Zonguldak'tan başlayarak, Bolu, Eskişehir, Kütahya, Afyon, Beyşehir ve Larende üzerinden, Mersin'e kadar uzanan toprakları doğrudan kendi yönetimleri altına aldıklarını belirtirken; Togan'da benzer şekilde, Osmanlıların Ebu Said Bahadır Han'ın yaşamını yitirdiği 1335 yılına dek İlhanlı Devleti'ne doğrudan vasıtasız bir şekilde bağlı olduğunu ifade etmiştir (Spuler, 1987, s. 137; Togan, 1970, s. 324, 338).

¹⁰Anadolu Selçuklu Devleti'nin ömrünün hangi yılda son bulduğu ve son Selçuklu sultanının kimliği hususundaki tartışmalarla ilgili olarak bk. İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler, 1984, s. 79; Turan, 1971, s. 644-645; Spuler, 1987, s. 137, not 25; Sümer, 2009, s. 383; Togan, 1970, s. 250-251; Uzunçarşılı, 2003, s. 40-43.

Vakâyinâmelerde Anadolu Selçuklu Devleti'nin nihayete erdiği 1308 yılından Bursa'nın fethedildiği 1326 yılına kadar geçen süre içerisinde, Osmanlıların askeri faaliyetlerine dair herhangi bir bilgiye rastlanılmaması da bu yönde bir düşünceyi kuvvetli kılmaktadır.

Buna karşın, Timurtaş'ın 1327 yılında Memlük Devleti'ne sığınmasının ardından İlhanlıların Anadolu üzerindeki kontrollerini eskisi gibi tesis edememeleri üzerine, bölgenin fiili idaresinin de yeniden Osmanlıların eline geçtiği söylenebilir.

Nitekim, Memlük vakânüvistlerinden el-Ömerî'de Sivrihisarlı Şeyh Haydar Üryan isimli birisinden aktarmış olduğu rivâyette, Anadolu'da doğrudan Türklerin idaresi altında olan yerler arasında Orhan Bey'in memleketinin de bulunduğunu belirtmiştir (el- Ömerî, 2002, s. 313). Diğer taraftan 14. asrın ikinci yarısına ait olup İlhanlıların vergi gelirlerinin kaydedilmiş bulunduğu Risale-i Felekiyye isimli defterde, İlhanlılara vergi ödeyen Türkmen beylikleri arasında Orhan Bey'in isminin de yer aldığı görülmüştür, el-Ömerî'nin aktarmış olduğu bu rivâyetin sadece Osmanlıların Timurtaş'ın Anadolu'dan ayrılmasından sonraki süreçte özerk bir yapıya kavuştuklarına işaret ettiği anlaşılmaktadır (el-Mazenderanî, 2013, s. 247. Ayrıca bk. Spuler, 1987, s. 352)¹¹. Bu durumla ilgili olarak Uzunçarşılı'da, Risale-i Felekiyye'deki kayıtların hem Osman Bey'in, hem de oğlu Orhan Bey'in İlhanlı hakimiyetini tanımaya devam ettikleri anlamına geldiğini ve Orhan Bey'in her sene İlhanlı hazinesine belirli bir miktar vergi verdiğini ifade etmiştir (Uzunçarşılı, 2003, s. 112-113, 114 not 2.)

Sonuç

Son olarak Sultan I. Aleâddin Keykubâd'ın saltanatı döneminde, Selçukluların siyasi hakimiyet sahasına dahil edilen Sultan Öyüğü (Eskişehir) Ucu'nun bu andan itibaren Moğol tehdidi dolayısıyla bir süreliğine herhangi bir askeri ya da siyasi hareketliliğe sahne olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte; bilhassa Sultan II. İzzeddin Keykavus'un 1262 yılında ülkeden ayrılmasının ardından Anadolu'da Moğol tahakkümüne karşı yükselen tepkilerin bölgede de yankı uyandırmasıyla birlikte, bu sükût halinin son bulunduğu söylenebilir.

Moğolların 13. asrın ikinci yarısında Anadolu'ya yerleşmeleri üzerine, doğu ve orta kesimlerden, Uc'lara yönelen çok sayıda Türkmen ev sahipliği yapan ve zaten bu süreçte Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un hükümranlık sahasında kalmış olan bölgenin, doğal olarak Moğol rejimine muhalif bir toplumsal yapıya sahip olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda, Sultan I. Aleâddin Keykubâd zamanında Söğüt'e yerleşmiş olan Ertuğrul Bey ve aşiretinin de bu çalkantılı süreçte Sultan İzzeddin'in tarafında yer aldıklarını ve onların da tıpkı diğer uç Türkmenleri gibi Moğollara yönelik olumsuz bir hissiyata sahip olduklarını söylemek de bir sakınca yoktur. Nitekim, Ertuğrul Bey'in Cimri İsyanı'nın ardından bölgeye gelen Sultan III. Gıyâseddin'e bir torununu rehin bırakması, Osman Bey'in bu hadiseden sadece bir iki yıl sonra Selçuklu sultanının bölgedeki temsilcisiyle çatışmaya girmesi ve yine Osman Bey'in Karacahisar'da kendi adına hutbe okutması hadisesiyle ilgili Aşıkpaşazâde'nin aktarmış olduğu rivâyette, açıkça bu yönde düşünmeye sevk eder niteliktedir.

Osman Bey'in 1284-1288 yılları arasında bölgede gerçekleştirdiği faaliyetlerin Moğollar ve Selçuklular nezdinde herhangi bir olumsuz tepkiye yol açmış olmaması ise muhtemelen, onun bölgedeki bu hareketlerinin mevcut yönetim yerine, Rumları hedef alması ve ayrıca bu esnada Söğüt'te bulunan Kayıların, halen Selçuklu yönetimine sadık bir uç beyliği olan Çobanoğullarının himayesinde bulunmuş olmalarından

¹¹Defterde Hoca Necmeddin Hoyi sorumluluğundaki Anadolu'nun 3 milyon dinar yani, 300 tümen mukataa geliri olduğu bildirilmiş ayrıca, listede vergi veren şehirlerin isimlerinin ardından, İlhanlılara vergi ödeyen Uç Türkmen beylerinin isimleri zikredilmiştir.

kaynaklanmaktadır. Yine, Osman Bey'in kendi adına hutbe okutarak bağımsızlığını ilan ettiği 1288-1299 yılları arasında da hem Selçuklu sultanlarının ülke yönetimindeki fiili güçlerini yitirmiş olmalarının, hem de İlhanlıların Türkmen beylikleri ile Moğol komutanlarının birbiri sıra çıkan isyanları ile meşgul olmalarının, Sultan Öyüğü Uc'undaki Osman Bey'i bağımsızlığını ilan etmesi yönünde harekete geçirmiş olduğu düşünülebilir.

Gerek Osman Bey'in Bilecik'in fethi sonrasında askeri harekât merkezini Yenişehir'e taşıması, gerek fetihlerin kuzeybatı istikâmetinde devam etmiş olması nedeniyle, zaman içerisinde siyasi ilgi odağının dışında kalmış olan Sultan Öyüğü bölgesi, her ne kadar Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışıyla birlikte hukuken İlhanlı Devleti hakimiyetine girmiş olsa da Osmanlıların Timurtaş'ın Anadolu'dan ayrılışı sonrasında bölgenin fiili hakimiyetini yeniden ele geçirmiş oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim, Karacahisar Sancağı'nda Orhan Bey döneminde yapılan idari düzenlemeler de bu durumu işaret etmektedir.

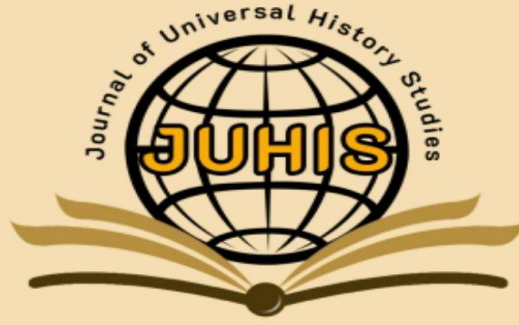
Kaynakça

- [1] Abû'l-Farac, Gregory (1987), Abû'l-Farac Tarihi, II, trc. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yayınları, Ankara.
- [2] Ahmedî, (1983), İskender-nâme, (İnceleme-Tıpkıbasım), haz. İsmail Ünver, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- [3] Akropolites, Georgios (2008), Vekayinâme, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- [4] Aksarayî, Kerimüddin Mahmûd b. Muhammed (1983), Müsâmeretü'l Ahbâr ve Müsayeretü'l Ahyâr, Asatir Press, Tahran.
- [5] Albek, Suzan (1991), Dorylaion'dan Eskişehir'e, T. C. Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, Eskişehir.
- [6] Anna Kommena (1996), Alexiad, trc. Bilge Umar, İnkilap Kitabevi, İstanbul.
- [7] Anonim Selçuknâme (1952), trc. Feridun Nafiz Uzluk, Ankara.
- [8] Anonim Süryani Kroniği (I. ve II. Haçlı Seferleri Vakayinâmesi), (2005), çev. Vedii İlmen, Yaba Yayınları, İstanbul.
- [9] Anonim Tevârih-i Âl-i Osman (1992), haz. Nihat Azamat, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- [10] Âşıkpaşazâde, Derviş Ahmed Âşıkî (2013), Menâkıb-ı Âl-i Osman, Âşıkpaşazâde Tarihi (Osmanlı Tarihi(1285-1502), haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- [11] Attaleiates, Mikhael (2008), Tarih, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- [12] Bal, Mehmet Suat (2005), "Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde Bir Dönüm Noktası; "II. İzzeddin Keykâvus Dönemi", Tarih Araştırmaları Dergisi, c. 24, S. 38, Ankara, s. 240-241.
- [13] Bryennios, Nikephoros (2008). Tarihin Özü (Anadolu'da ve Rumeli'nde 1070-1079 Döneminin Tarihi), İstanbul: trc. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- [14] Başar, Fehamettin (1995), " Ertuğrul Gazi", Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. 11, İstanbul, s. 314-315.
- [15] _____ (2001), "Osmanlılar'ın Karacahisar'ı Fethi Ve Eskişehir Civarına Hakim Olmaları", Tarihte Eskişehir Sempozyumu-I (2-4 Kasım 1998), T. C. Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Eskişehir, ss. (115-127).
- [16] Baybars, el-Mansurî (1998/1419), Zubdet el-Fikre fi Târîh el-Hicre, nşr. D.S. Richards, Beyrut.
- [17] Brooks, Edward (1901), "Arabic Lists of the Byzantine Themes", The Journal of Hellenic Studies, vol. XXI, 1901, p. 67-77.
- [18] Cahen, Claude (1988), Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı), trc. Yaşar Yücel, Bahaeddin Yediyıldız, TTK Yayınları, Ankara.
- [19] _____ (2012), Osmanlılardan Önce Anadolu, 4. bs., çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- [20] el-Cüveynî, Alaaddin Ata Melik b. Bahâddîn Muhammed b. Muhammed (2006), Tarih-i Cihan Güşa, Dastân Press, Tahran.
- [21] Demirkent, Işın (2001), "Bizans İmparatorluğu Devrinde Dorylaion", Tarihte Eskişehir Sempozyumu-I (2-4 Kasım 1998), T. C. Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Eskişehir, ss. 45-60.
- [22] Doğru, Halime (2005), XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı, Odunpazarı Belediyesi Kültür Yayınları, Eskişehir.

- [23]_____ (2001), "Karacahisar Kalesi ve Osmanlı Devletinin Kuruluşundaki Önemi", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c. 1, S. 1, Eskişehir, ss.105-127.
- [24]Erdem, İlhan (1995), Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308), T. C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- [25]Gardner, Alice (1964), The Lascarids of Nicaea, Adolf M. Hakkert, Amsterdam.
- [26]Gündüz, Tufan (2006), "Anadolu Selçukluları ve Türkmenler", Anadolu Selçukluları Ve Beylikler Dönemi Uygurlağı 1, , Editör: Ahmet Yaşar Ocak, T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 265-273.
- [27]Huxley, George (1975), "A List of *απληκτα*", Greek, Roman and Byzantine Studies, vol. 16, No: 1, pp. 87-93.
- [28]İbn Bibi, Nasıreddin Hüseyin b. Muhammed b. Ali er Ca'ferî el-Rugaî (1971), Ahbâr-ı Selâcika-i Rum, Neşreden: Muhammed Cevâd Meşkûr, Tehran Bookshop, Tahran.
- [29]İbn Hurdazbih, Ubeydullah b. Abdullah (1992), el-Mesâlik ve'l-Memâlik, Dâr Sâdir-Leiden Offset, Beyrut.
- [30]İbn Nazif el-Hamevî, Ebû'l Fezâil Muhammed b. Ali (1401/1981), Tarihû'l Mansûrî: Telhisû'l Keşf ve'l beyân fi havâdüsü'z-zamân, nşr. Ebû'l id Dûdu, Matbaatül Hicaz ve Dimaşk.
- [31]İbn Saîd el-Mağribî (1958), Kitâb Bast el-Arz fi't-tûl ve'l-Arz, Tâhik: Juan Vernet Gines, Tetuan.
- [32]İbnü'l Esîr, İzzeddîn Ali b. Muhammed (1987/1407), el-Kâmil fi't-Târih, Darû'l-Küttübî'l İlmiyye, c. 5-6, Beyrut.
- [33]İnalçık, Halil (2015), Osmanlı Tarihinde Efsaneler Ve Gerçekler, NTV Yayınları, İstanbul.
- [34]_____ (2007), "Osman I", Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi c. 33, İstanbul, s. 443-453.
- [35]_____ (2013), "Tarih: Sadece Tarihten İbaret midir ?", Kuruluş: Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak, Hayy Kitap Yayınları, İstanbul, s. 41-65.
- [36]İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler (1984), 2. Baskı, Yayınlayan: Osman Turan, TTK Yayınları, Ankara.
- [37]Khoniates, Niketas (1995), Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), çev. Fikret Işıltan, TTK Yayınları, Ankara.
- [38]Kinnamos, Ioannes (2001), Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176), çev. Işın Demirkent, TTK Yayınları, Ankara.
- [39]Kramers, J. H. (1997), "Sultân-Önü", MEB. İslam Ansiklopedisi, 11. Cilt, Eskişehir, p. 35.
- [40]Kreiser, K. (1997), "Sultân-Önü", The Encyclopaedia of Islam, ed. C. E. Bosworth, E. Van Donzel, W. P. Heinrichs, G. Lecomte, vol. IX, Leiden Brill, p. 855.
- [41]el-Mazenderanî, Abdullah Püser Mohammed bin Kiya (2013), Risale-i Felekiyye (Kitab-us Siyakat), nşr. İsmail Otar, ed. Oktay Güvemli, Cengiz Toraman, İSMMMOMO Yayınları, İstanbul.
- [42]Mehmed Neşrî (1949), Kitâb-ı Cihan-nümâ, Neşrî Tarihi, I. cilt, haz. Faik Reşit Unat, Mehmed A. Köymen, TTK Yayınları, Ankara.
- [43]Melville, Charles (2009), "Anatolia under the Mongols", The Cambridge History of Turkey, vol. 1: Byzantium To Turkey, 1071-1453, ed. Kate Fleet, Cambridge University Press, New York.
- [44]Mordtmann, J. H.-Fr. Taeschner (1991), "Eskishehir", The Encyclopaedia of Islam, ed. B. Lewis, Ch. Pellat and J. Schacht, vol. II, E. J. Brill, Leiden, p. 715.
- [45]Nesevî, Şihabüddîn Muhammed (2005), Sireti Celaleddin Mankberni, 3. bs., Scientific Cultural Publishers, Tahran.

- [46]Oruç b. Adil (2008), Oruç Beğ Tarihi, (Giriş, Metin, Kronoloji, Dizin, Tıpkıbasım), haz. Necdet Öztürk, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul.
- [47]Ostrogorsky, Georg (2015), Bizans Devleti Tarihi, 8. bs, çev. Fikret Işıltan, TTK Yayınları, Ankara.
- [48]Ömerî, Ahmed b. Yahya b. Fazlullah (2002), Mesâlikül-ıbsâr fi Memâlikül-ımsâr, c. 3, al-Mecma'üs-Sekâfi, Abu Dabi.
- [49]Parman, Ebru (2002), Ortaçağda Bizans Döneminde Frigya (Phrygia) ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri, T. C. Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Eskişehir.
- [50]Ramsay, W. M.(1960), Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, çev. Mihri Pektaş, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- [51]Rashiduddin Fazlullah (1999), Jami'u't-tawarikh: Compendium of Chronicles, English Translation&Annotation by W. M. Thackston, First Published, ed. Şinasi Tekin&Gönül Alpay Tekin, Harvard University Department of Near Eastern Languages and Civilization Press, Part Two.
- [52]"Rûhî Târîhi" (1992), haz. Halil Erdoğan Cengiz, Yaşar Yücel, Belgeler, c. XIV, S. 18, TTK Basımevi, Ankara, ss. 359-472.
- [53]Sibt İbnü'l Cevzî, Şemsüddin Ebu'l Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu b. Abdullah (1434/2013), Mir'âtü'z-Zamân fi Tevârihül-Âyân, c. 19, thk. Muhammed Enes-Kamil Muhammed, Risâletü'l-Âlamiye, Dımaşk.
- [54]Skylitzes, John (2011), A Synopsis of Byzantine History, 811-1057, 3. bs., Translated by John Wortley, Cambridge University Press, Cambridge.
- [55]Spuler, Bertold (1987), İran Moğolları, 2. bs, çev. Cemal Köprülü, TTK Yayınları Ankara.
- [56]Suryani Patrik Mihailin Vakainamesi (1944), çev. Hrant D. Andreasyan, Ankara. (TTK Kütüphanesi T/0044-1, 2 numaralı yayınlanmamış neşir).
- [57]Sümer, Faruk (2002), "Keykâvus II", Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. 25, Ankara, s. 355-357.
- [58]_____ (2009), "Anadolu Selçuklular (1075-1308)", Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. 36, İstanbul, s. 380-384.
- [59]_____ (2012), "Türkmenler", Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. 41, İstanbul, s. 607-611.
- [60]Şikârînin Karaman Oğulları Tarihi (1946), Konya Halkevi Tarih ve Müze Komitesi Yayınları, Konya.
- [61]Şükru'llah, b. İmam Şihabeddin Ahmed b. İmam Zeyneddin Zeki (1939), Behçetüt-Tevârih, haz. Nihal Atsız, Dokuz Boy Türkler ve Osmanlı Sultanları Tarihi, Arkadaş Basımevi, İstanbul.
- [62]Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (2008), Tarihü'l Taberî, Tarihü'l Ümem ve'l Müluk, c. 8-9, Dâr al-Turas, Beyrut.
- [63]The Chronicle of Theophanes (1982), Translated by Harry Turtledove, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- [64]Togan, Zeki Velidi (1970), Umumi Türk Tarihine Giriş, 2. bs., c. I, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- [65]Turan, Osman (1971), Selçuklular Zamanında Türkiye, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul.
- [66]Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli (2000), 3. bs, çev. Hrant D. Andreasyan, TTK Basımevi, Ankara.
- [67]Uyar, Mustafa (2009), "İlhanlı (İran Moğolları) Ordusunda Hiyerarşi: Askerî Yetkililer Ve Nitelikleri", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, c. 49, S. 1, ss. 33-47.

- [68] Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (2003), Osmanlı Tarihi, I. Cilt, 8. bs., TTK Basımevi, Ankara.
- [69] Vahram's Chronicle of the Armenian Kingdom in Cilicia, during the Time of the Crusades(1831),
Translated by Charles Fried Neumann, London.
- [70] Vilâyet-nâme, Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî (1990), Haz. Abdülbâki Gölpinarlı, İnkılâp
Kitabevi, İstanbul.
- [71] Yazıcızâde Alî (2014), Selçuk-nâme, İndeksli Tıpkıbasım, haz. Abdullah Bakır, Atatürk Kültür, Dil Ve
Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara.
- [72] Yiğit, İsmail (2004), "Memlükler", Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. 29, Ankara, s. 90-97.
- [73] Yinanç, Mükrimin Halil (1944), Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, İstanbul Üniversitesi Yayınları,
İstanbul.

Journal of Universal History Studies

Yontuların Dili: Hitit Geç-Hitit Dünyası / Erdal Yazıcı¹

Voice of Sculptures: Hittite Neo-Hittite World / Erdal Yazıcı

URANUS Yayınları, İstanbul, 2015, 160 Sayfa, ISBN: 978-605-5940-35-5

Submission Type: Book Review

Received-Accepted: 11.03.2021/24.03.2021

pp. 114-117

Journal of Universal History Studies (JUHIS) • 4(1) • June • 2021 •

Efecan Anaz

Ankara University, Research Assistant, Department of History, Ankara, Turkey

Email: anaz@ankara.edu.tr

Orcid Number: 0000-0001-8810-8347

Cite: Anaz, E . (2021). Yontuların Dili: Hitit Geç-Hitit Dünyası / Erdal Yazıcı . Journal of Universal History Studies, 4(1), 114-117 . DOI: 10.38000/juhis.895386

¹ This article is analyzed by two reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor/ Bu makale iki hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir.

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed/ Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

*This work is licensed under a [Creative Commons BY-NC-SA 2.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.0/) (Attribution-Non Commercial-Share Alike).

Asıl mesleği profesyonel fotoğrafçılık olan Erdal Yazıcı, Anadolu'nun Neolitik Dönemi'nden günümüze uzanan uygarlık izlerini anlattığı belgesel kitap serilerine imza atmıştır. İncelediğimiz bu eser de yazarın söz konusu serilerinin en sonucusudur. Yazar eserinin önsözünde eseri yazma amacını, M. Ö. 2 ve 1. Bin yıl Hitit kültür dünyasının maddi kültür unsurlarını okuyuculara tanıtarak, okuyucuların onları sahiplenmesini sağlamak ve onların korunmasına yardımcı olabilmek şeklinde belirtmektedir. Eser içerik bakımından olgusaldır. Yazarın konuya yaklaşım biçimi ise genelde betimseldir. Türkçe ve İngilizce yayımlanan eserde yazar, akademik bir unvanı olmamasına rağmen olabildiğince akademik bir dil kullanmaya özen göstermiştir. Yazar eserin sonunda, ele aldığı unsurları yer aldıkları müzelere göre kataloglamış; kaynakça ve dizin kısımlarına da yer vermiştir. Eserde, ele alınan unsurlara ait fotoğraflar yer almaktadır.

Eserin önsözünde öncelikle Hitit İmparatorluk Dönemi kralî ve kaya anıtlarının bulunduğu yerlerle ilgili bilgiler verilmiştir. Ardından Geç Hitit krallıklarının hangileri olduğu ve bunlara ait kralî ve dinî yapıların nerelerde olduğuna değinilmiştir. Burada üstünde durulması gereken iki husus bulunmaktadır. Bunlardan ilki 20. yy. Geç Hitit çalışmalarında “Hattena/Hattina” olarak geçen ve yazarın da Hattina olarak zikrettiği krallığın isminin, içinde bulunduğumuz yüzyılda “Pat(t)in” olarak okunmaya başlanmış olmasıdır. İkincisi ise yine 20. yy'da Geç Hitit krallığı sayılan ve yazarın da Geç Hitit krallığı olarak bize aktardığı Sam'al'ın, bu yüzyıldaki çalışmalarda bir Arami krallığı olarak ele alınıyor olmasıdır (Lipiński, 2000, s. 233-47; Younger Jr., 2016, s.373-424). Ancak unutulmamalıdır ki bu krallığa ait eserler, ağırlıklı olarak Geç Hitit Sanatı'nın etkisindedir (Darga, 1992, s. 231-9, 256-65, 272-304).

Eserin ilk bölümü (s.10-45) Hitit İmparatorluk Dönemi'ne ait anıtsal ve sanatsal yapıtlarından bazılarına ilişkin görsel ve yazılı bilgilerden oluşmaktadır. Sayfa 11-15 arasında Hattuša'da yer alan kralî anıtlardan bazılarına yer verilmiştir. Bunlardan 5 numaralı tapınak üzerinde bulunan Tuthaliya kabartmasının kaçınıcı Tuthaliya'ya ait olduğuyla ilgili tartışmalar hala sürmektedir (Cammorasano, 2019, s. 316-7). Yerleşimdeki kazılarda ortaya çıkanları fildişinden yapılmış dağ tanrısı heykelciğine ve sfenski kapının işlev ve niteliklerine ilişkin yazarın yaptığı yorumlar oldukça ilgi çekicidir. Yazar sonraki sayfalarda Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı'ndan bazı kabartma örneklerini bizlere göstermektedir. Bunlardan Yazılıkaya A Galerisi'ndeki IV. Tuthaliya'ya ait kabartmanın (s. 19), kralın ölümünden sonra onu tanrılaştırmak için yapıldığını söylemektedir; ancak bunun aksi ihtimali de mevcuttur (Yiğit, 2016, s. 60-1). Hattuša'dan sonra da önemli Hitit merkezlerinden biri olan Alacahöyük'teki kralî anıt ve kabartmalardan bahsedilmiştir. Bunlardan tahtta oturan tanrı ile karşısında ona tapınım gösteren kralın olduğu kompozisyonda iki figürün arasında bir hiyeroglif yazıt olduğundan bahsedilmektedir (s. 29). Söz konusu yazıtta “Fırtına Tanrısı [(DEUS) TONITRUS]” yazmaktadır (Yiğit, 2016, s. 92-3).

Alacahöyük'ten sonra Hitit coğrafyasında yer alan Hitit İmparatorluk Dönemi Kaya Anıtları'ndan çeşitli örnekler verilmiştir. Bu örneklerden “Karabel Yazıtı”nın Türkçe tercümesi şu şekilde aktarılmıştır (s. 41): “Mira Ülkesi Kralı Tarkasnawa, Mira Ülkesi Kralı Alantalli'nin oğlu, Mira Ülkesi Kralı ...'nin torunu ...” Söz konusu yazıtın güncel tercümesi ise şu şekildedir: “Mira Ülkesi Kralı Kupanta-Kuruntiya'nın torunu, Mira Ülkesi Kralı Alantalli'nin oğlu, Mira Kralı Tarkasnawa.” (Peker ve Baykan, 2019). Sonraki sayfalarda yer alan Yağrı Steli (Özcan, 2012), Gâvurkale Kaya Kabartmaları (Özcan, 2014), Kayalıpınar Kabartması (Yiğit, 2016, s. 197-9) ve Fraktin Kaya Anıtı'ndaki (Yiğit, 2016, s. 157-65) figürlerle ilgili çeşitli yorumlar bulunmaktadır.

Eserin ikinci bölümünde (s. 46-151) Geç Hitit Dönemi kralı ve dinı sanat eserlerinden örneklere yer verilmiştir. Bu bölümde verilen arkeolojik ve filolojik bilgilerin bazılarında sorunlar görülmektedir. Örneğin: Sayfa 47’de yer alan Arslantepe Heykeli’nin Asur Kralı II. Sargon Dönemi (M. . 722-725)’nde Kummuh’ta hüküm süren kral Mutallu’ya ait olduğu ileri srlmştir. Oysaki bu heykelin bir krala mı yoksa Fırtına Tanrısı’na mı ait olduğu, üzerinde yazıt bulunmadığından, tespit edilememiştir (Orthmann, 1971, s. 293). Sayfa 50, 52, 54 ve 56’da Melid Kralı PUGNUS-mili (M. Ö. 11- 10.yy)’nin isminin yazılı olduğu Arslantepe orthostatlarında kralın isminin “Kudretli Kral” şeklinde çevrildiği grlmştir.

Öte yandan yazarın bölümün genelinde bizlere aktardığı Geç Hitit krallıklarına ait Anadolu Hiyeroglifli yazıtların Türkçe evirileri - her ne kadar kaynakça kısmında belirtilmese de - John David Hawkins’in 2000 yılında İngilizce olarak yayımlanan “Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions” (Hawkins, 2000) isimli eserindeki transkripsiyon ve tercümelerin Türkçe evirileri olmalıdır. Ancak bu kitabın yayımlandığı tarihin üstünden yirmi yıla aşkın zaman geçmiştir. Dolayısıyla filolojik adan pek çok yenilik ortaya çıkmıştır. Bu hususta verebileceğimiz en kapsamlı örnek şudur: Hawkins’in eserinin yayımlandığı yıllarda şahıs ve tanrı-tanrıça adlarının çevirisi, isimlerin yalın hal eki olan “sa” hecesiyle birlikte yapılmaktaydı ki incelediğimiz eserde Katuwas, Yariris, Karhuhas gibi isimlerin olduğu gözlemlenmektedir. Halbuki bu isimler günümüz çevirilerinde, sondaki “s” sesi olmadan Katuwa, Yariri, Karhuha olarak çevrilmiştir.

Eser içerisinde yer alan fotoğrafların net ve kaliteli olması, eserin birçok araştırmada atf alabilme ihtimalini gclendirmektedir. Ayrıca yazarın, dipnot 1’de belirttiğimiz gibi, bazı arkeolojik verilere ilişkin yorumları da ilgi çekicidir. Öte yandan yazarın akademik geçmişinin olmaması ve eserde bizlere aktardığı arkeolojik ve filolojik bilgilerde sorunlar bulunması, bu bilgilerin akademik çalışmalarda kullanılırken sorgulanması gerektiği sonucunu doğurmaktadır.

Kaynakça

- [1] Bryce, Trevor (2012), *The World of the Neo-Hittite Kingdoms: A Political and Military History*, Oxford University Press, New York.
- [2] Cammorasano, Michele (2019), “Huwaši. Cult Stelae and Stela Shrines in Hittite Anatolia”, *BYZAS*, Sayı 24. (303-32).
- [3] Darga, A. Muhibbe (1992), *Hitit Sanatı*, Akbank Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- [4] Hawkins, John David (2000), *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions (Cilt 1-3)*, Walter de Gruyter, Berlin, New York.
- [5] Lipiński, Edward (2000), *The Aramaeans: Their Ancient History, Culture, Religion*, Peeters. Leuven.
- [6] Orthmann, Winfried (1971), *Untersuchungen zur Späthethitischen Kunst*, Rudolf Habert Verlag, Bonn.
- [7] Özcan, Ali (2012), “Yağrı Steli”, T. Yiğit vd. (Ed.), *Ömer Çapar’a Armağan içinde* (s. 221-9), Hel Yayınları, Ankara.
- [8] _____ (2014), “Gâvurkale Kaya Kabartmaları”, *Belleten Cilt 78, Sayı 282*. (373-421).
- [9] Peker, Hasan ve Baykan, Daniş (2019), “Karabel Kaya Anıtı”, *İstanbul Üniversitesi Arkeolojik Kazı ve Araştırmalar Toplantısı-18 (13-15 Mayıs)*, (poster bildiri).
- [10] www.erdalyazici.com/Resume.
- [11] Yiğit, Turgut (Ed.) (2016), *Hitit İmparatorluk Dönemi Kaya Anıtları*, Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara.
- [12] Younger Jr, Karl Lawson (2016), *A Political History of the Arameans: From Their Origins to the End of Their Polities*, SBL Press, Atlanta.